

ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
щодо викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої
освіти у 2023/2024 навчальному році

ЗАХИСТ УКРАЇНИ

Організація освітнього процесу на уроках з навчального предмета «Захист України» у закладах загальної середньої освіти у 2023/2024 навчальному році здійснюватиметься відповідно до законів України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про військовий обов'язок і військову службу», Закону України «Про національну безпеку України», Стратегії воєнної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 25.03.2021 № 121/2021, Стратегії національно-патріотичного виховання, затвердженої Указом Президента України від 18.05.2019 № 286/2019, Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392, Положення про допризовну підготовку, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30.11.2000 № 1770, Закону України «Про основи національного спротиву» № 1702-IX від 01.01.2022 зі змінами від 03.05.2022 та інших нормативних документів.

Конституція України визначає захист Вітчизни обов'язком громадян України, найважливішою функцією держави. Безпека людини, її життя і здоров'я визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Як визначено в Конституції України (ст. 17, 65) – захист суверенітету і територіальної цілісності України є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу.

Одним із обов'язкових елементів державності країни, атрибутом її самостійності, суверенітету, а також суб'єктом міжнародного життя є Збройні Сили. Вони виконують одну з найголовніших функцій держави – захисну.

Проблема національної безпеки є однією з ключових у розвитку будь-якого суспільства. Суспільна система, що не здатна забезпечити власну національну безпеку, завжди перебуває на межі ризику свого припинення.

Готовність Збройних сил України до виконання своїх функцій значною мірою залежить від її особового складу, зокрема підготовленості молоді до проходження військової служби.

Комплектування професійними та вмотивованими військовослужбовцями здійснюватиметься в єдиній системі, що охоплюватиме початкову підготовку до національного спротиву в закладах загальної середньої освіти, навчання в системі військової освіти та управління кар'єрою військовослужбовця, турботу про збереження життя і здоров'я особового складу, належне соціальне забезпечення

військовослужбовців, членів їх сімей та осіб, звільнених з військової служби в запас і відставку, підготовку військово-навченого резерву. (Указ Президента України від 25.03.2021 №121/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25.03.2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України»).

Реформування загальної середньої освіти передбачає модернізацію змісту освіти, що має ґрунтуватися на компетентнісному та особистісно орієнтованому підходах до навчання, а найголовніше – орієнтуватися на здобуття учнями умінь і навичок, необхідних сучасній людині для успішної самореалізації у професійній діяльності, особистому житті, громадській активності.

Статтею 12 Закону України «Про освіту» визначено мету повної загальної середньої освіти – всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності.

Відповідно до статті 9 Закону України «Про військовий обов’язок та військову службу» допризовна підготовка включається до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, що реалізується у закладах середньої освіти III ступеня (або структурних підрозділах інших закладів освіти), що забезпечують профільну середню освіту; закладах професійної (професійно-технічної) освіти. Допризовна підготовка здобувачів зазначених вище закладів освіти реалізується через викладання навчального предмета «Захист України» та військово-патріотичне виховання. У закладах загальної середньої освіти предмет «Захист України» вивчається впродовж 10 і 11 класів та під час навчально-польових занять (зборів) і навчально-тренувальних занять (тематичний план № 2). Основою підготовки громадян України до національного спротиву є їх загальновійськова підготовка, що поділена на початкову та базову. Стаття 6 Закону України «Про основи національного спротиву» визначає – «Початкова підготовка організовується центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері освіти і науки, разом з Міністерством оборони України та проводиться в закладах загальної середньої освіти».

Типовою освітньою програмою закладів загальної середньої освіти у 2023/2024 навчальному році на вивчення предмета «Захист України» в закладах загальної середньої освіти передбачено:

10-11 класи (рівень стандарту) - 1,5 години (інваріантна складова) та 2 години за умови виділення 0,5 години з варіативної складової освітньої програми навчального закладу.

Враховуючи воєнний стан, та вимоги закону України «Про основи національного спротиву» ст.6 Початкова підготовка організовується центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування та

реалізує державну політику у сфері освіти і науки, разом з Міністерством оборони України та проводиться в закладах загальної середньої освіти. **Рекомендовано викладання предмета Захист України – 2 години.**

10-11 класи (профільний рівень) - 5 годин (інваріантна складова) на тиждень.

Навчання здійснюється за навчальними програмами:

«Захист України. Рівень стандарту». Навчальна програма для 10 – 11 класів закладів загальної середньої освіти;

«Захист України. Профільний рівень». Навчальна програма для 10 – 11 класів закладів загальної середньої освіти.

Підручники для 10 класу:

ЗАХИСТ УКРАЇНИ (рівень стандарту, «Основи медичних знань»). 10 клас. Автори: Фука М. М., Пашко К. О., Гарасимів І. М., Гудима А. А., Чуткий С. І., Мельник Р. М., Білах Б. І.

«ЗАХИСТ УКРАЇНИ (рівень стандарту, «Основи медичних знань»)). 10 клас. Автор Лелека В.М.

ЗАХИСТ УКРАЇНИ (рівень стандарту)» підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Автори: Фука М. М., Пашко К. О., Гарасимів І. М., Гудима А. А., Чуткий С. І., Мельник Р. М., Білах Б. І.

«Захист України (профільний рівень)» підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Автори: Фука М. М., Гарасимів І. М., Свідерський Ю. Ю., Пашко К. О., Свідерська Н. Ю.)

Водночас інформуємо, що навчально-методичне забезпечення (підручники для 11 класу, навчальні посібники, засоби навчального призначення) використовуватиметься те саме, що й під час вивчення предмета «Захист Вітчизни».

Суттєвою загальною рисою програм, що відповідає сучасним тенденціям в освіті, є надання вчителю значно більшої свободи в питаннях планування освітнього процесу. Вибір форм, методів та засобів навчання, зокрема і підручників, розподіл кількості годин, що відводяться на вивчення розділів та окремих тем (це стосується як порядку вивчення тем, так і розподілу часу на їх вивчення), учитель здійснює самостійно.

Метою навчального предмета «Захист України» є формування у здобувачів освіти життєво необхідних знань, умінь і навичок щодо захисту України та дій в умовах надзвичайних ситуацій, а також оборонної свідомості, готовності до національного спротиву, розуміння суспільної значущості військової служби, мотивації до набуття необхідних компетентностей у сфері безпеки і оборони.

У період війни, яку російська федерація розв'язала і веде проти України, виникає нагальна необхідність переосмислення зробленого і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення національно-патріотичного виховання дітей та молоді – формування нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей. Військово-патріотичне виховання визначено складовою національно-патріотичного

виховання, що в часи воєнної загрози стає пріоритетом національно-патріотичного виховання. Військово-патріотичне виховання орієнтоване на формування у зростаючої особистості готовності до захисту Української держави, розвиток бажання здобувати військові професії, проходити службу у Збройних Силах України як особливому виді державної служби. Його зміст визначається національними інтересами України і покликаний забезпечити активну участь громадян у збереженні її безпеки від зовнішньої загрози.

Відповідно до поставленої мети окреслено такі комплексні освітні та виховні завдання:

- ознайомлення учнівської молоді з основами нормативно-правового забезпечення захисту України, цивільного захисту та охорони життя і здоров'я;

- усвідомлення учнівською молоддю свого обов'язку щодо захисту України у разі виникнення загрози суверенітету та територіальній цілісності держави;

- набуття знань про функції Збройних Сил України та інших військових формувань України, їх характерні особливості;

- засвоєння основ захисту України, цивільного захисту, домедичної допомоги, здійснення психологічної підготовки учнівської молоді до захисту України;

- підготовка учнів до захисту України, професійної орієнтації молоді до служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, визначених чинним законодавством, до захисту життя і здоров'я, забезпечення власної безпеки і безпеки інших людей у надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного часу.

Формування ціннісних орієнтирів і громадянської самосвідомості у старшокласників повинно здійснюватися на прикладах героїчної боротьби Українського народу за самовизначення і творення власної держави, ідеалів свободи, соборності та державності, зокрема, від княжої доби, українських козаків, Українських Січових Стрільців, армій Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки, учасників антибільшовицьких селянських повстань, загонів Карпатської Січі, Української повстанської армії, українців-повстанців у сталінських концтаборах, учасників дисидентського руху. Також військово-патріотичне виховання має здійснюватися на прикладах мужності та героїзму учасників революційних подій в Україні у 2004, 2013-2014 років, Героїв Небесної Сотні, спротиву окупації та анексії Автономної Республіки Крим російською федерацією, учасників антитерористичної операції 2014-2018 років та операції об'єднаних сил у Донецькій та Луганській областях 2018-2022 років, повномасштабного вторгнення російських окупаційних військ на територію України (російсько-українська війна) 24.02.2022.

Під час викладання навчального предмета «Захист України», крім загальних підходів і принципів (науковості, доступності, достовірності, наочності та ін.), потрібно враховувати те, що молода людина 16-17 років

(допризовного віку) отримує перше системне враження про Збройні сили України (інші сили оборони) і в цілому про сучасну проблематику оборони нашої держави та основи національної безпеки. Тому варто акцентувати увагу саме на практичній привабливості предмета (до 80%), а не на виконанні письмових (контрольних, самостійних) робіт, перечитуванні підручника, заучуванні нормативно-правових актів, військових та медичних понять і визначень.

Рекомендується систематично інформувати здобувачів освіти про актуальні військові новини та новини оборонного сектору. Пропонується використовувати технології перевернутого навчання з відслідковуванням достовірності інформації.

Для стимулювання пізнавальної активності учнів, їх дієвої самостійної діяльності під час уроків тематичного плану № 1 бажано використовувати роботу в групах, подібних до військових формувань, підрозділів (двійки, трійки, відділення тощо), а під час уроків тематичного плану № 2 – розширювати діапазон організаційних форм, методів навчання, способів навчальної взаємодії, які максимально наближають навчальний процес до реального життя та забезпечують практичну спрямованість навчання. Для цього застосовують:

- вправи і завдання до них, що створюють передумови для співпраці, активної участі учнів у процесі навчання;

- завдання, що спонукають до діалогу, висловлюванню власних думок, міркувань, позицій, способів розв’язання проблеми;

- завдання творчого характеру, при розв’язанні яких учні виявляють ініціативу, самостійність, мають право вибору та власної аргументації;

- завдання, що спонукають до обміну думками, враженнями, включають спеціально сконструйовані ситуації вибору та моделювання життєвих ситуацій.

Сучасні виклики сприяли трансформації освітнього процесу та формуванню нових освітніх концепцій, серед яких ключовою є концепція навчання протягом усього життя. Все більше значення надається самостійній роботі, рівноправним відносинам між педагогом і учнем. Особливої актуальності ці зміни набули у зв’язку з необхідністю застосування дистанційного навчання, досвід якого варто використовувати в перспективі.

Відповідно до навчального плану закладу заняття можуть проводитися: 10 клас - по 1,5 години на тиждень впродовж навчального року (рекомендовано – 2 год.); 11 клас - по 1,5 години на тиждень впродовж навчального року (рекомендовано – 2 год.); 18 годин відводиться на проведення навчально-польових занять (зборів) і занять у лікувально-оздоровчому закладі, які можна проводити три дні поспіль, а якщо немає такої можливості - під час занять за розкладом закладу освіти до кінця другого семестру. При тижневому навантаженні 2 години на тиждень: 10 клас та перший семестр 11 класу - по 2 години, другий семестр 11 класу - по 1 годині на тиждень; 18 годин - на проведення навчально-польових занять

(зборів) (тематичний план № 1) і навчально-тренувальні заняття (тематичний план № 2).

Предмет за навчальною програмою «Захист України. Рівень стандарту» вивчається за двома тематичними планами – тематичний план № 1 та тематичний план № 2. Юнаки, які за станом здоров'я, релігійними поглядами (за поданням відповідних документів) не можуть вивчати основи військової справи, навчаються за тематичним планом № 2. Дівчата за їх власним бажанням (особистим вмотивованим рішенням, у разі згоди батьків, опікунів або піклувальників) навчаються за тематичним планом № 1. Навчальний предмет при цьому в обох випадках називається «Захист України».

Поділ класів на групи за тематичними планами № 1, 2 здійснюється незалежно від кількості учнів у класі. Проте якщо у групі є менше ніж 5 осіб, то учні цієї групи навчаються за індивідуальними навчальними планами.

Предмет за навчальною програмою «Захист України. Профільний рівень» вивчається за єдиним тематичним планом.

Навчально-польові заняття (збори) і навчально-тренувальні заняття проводяться з метою практичного закріплення рівня знань, умінь та навичок учнів у 11 класі наприкінці навчального року. Триденні (18 годин) навчально-польові заняття (збори) та навчально-тренувальні заняття проводяться на базах військових частин, військових комісаріатів, лікувально-оздоровчих установ, базових навчальних закладів та навчальних закладів. До їх організації та проведення залучаються обласні, міські/районні територіальні центри комплектування та соціальної підтримки (ТЦК та СП), добровольчі формування територіальних громад територіальної оборони (ДФТГ ТРО), товариство сприяння обороні України (ТСОУ), органи місцевого самоврядування, громадські організації та інші. В окремих випадках навчально-польові заняття (збори) допускається проводити поетапно (з урахуванням поступового вивчення тем або розділів), у кінці першого семестру або навчального року за рахунок літньої практики (10 клас). Оцінка за навчально-польові збори/заняття (НПЗ) і навчально-тренувальні заняття (НТЗ) виставляється окремо від семестрових та визначає підсумкову (річну) на *рівні з семестровими*. Проведення навчально-польових зборів/занять, навчально-тренувальних занять записуються в класному журналі після оцінки за II семестр, підсумкова оцінка за НПЗ, НТЗ *виставляється перед річною оцінкою* з предмета «Захист України» за другий рік навчання.

Оцінка за II семестр у 11 класі виставляється після закінчення програми навчання (при 1,5 годинному навантаженні - 35 уроків, при 2 годинному навантаженні - 52 уроки). 35 уроків проведено в лютому (52 уроки в березні) місяці, ставимо семестрову оцінку. Після цього відбуваються навчально-польові збори/заняття (НПЗ) та навчально-тренувальні заняття (НТЗ).

Основною організаційною формою вивчення предмета «Захист України» в закладах загальної середньої освіти усіх типів є урок, що проводиться вчителем згідно з календарним плануванням за тематичними

планами № 1, та № 2, складеними відповідно до навчальної програми. Важливими умовами успішності занять з предмета є висока дисципліна, організованість, відповідальність учнів.

Обов'язковою умовою для початку занять з предмета «Захист України» тематичних планів № 1 та № 2 в усіх закладах загальної середньої освіти є: шикування, виконання гімну України, перевірка готовності класу до уроку. Для тематичного плану № 1 також проводиться тренування (розминка, стройовий тренаж) за тематикою уроку протягом 3-5 хвилин. Спілкування між здобувачами освіти та вчителем, а також учнів між собою підтримується на зразок статутних взаємовідносин між військовослужбовцями Збройних сил України та інших сил оборони для тематичних планів № 1 та № 2.

Обов'язкова форма одягу для вчителя та рекомендована для здобувачів освіти під час проведення занять з предмета «Захист України» (Тематичний план №1) – військова (форма військових формувань України без знаків розрізнення військовослужбовців Збройних Сил України або інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, особами, які не мають на це права).

Тематичний план № 2. Форма одягу для вчителів та здобувачів освіти під час проведення занять з предмета «Захист України» (рекомендована) – військова (форма Збройних сил України та інших сил оборони), спеціалізована, медична або інша зручна для виконання практичних вправ.

Рекомендовано нашивки (шеврони, патчі) «Захист України» та закладу освіти.

На посаду вчителя предмета «Захист України» (тематичний план № 1) призначають випускників вищих педагогічних закладів освіти, які закінчили їх за спеціальністю вчителя предмета «Захист України», офіцерів запасу, резерву, у відставці які мають військову, педагогічну або іншу вищу освіту, спроможні якісно проводити заняття.

У разі коли немає можливості укомплектувати ці посади офіцерами запасу, резерву, у відставці вчителями можуть бути призначені добре підготовлені та досвідчені сержанти (старшини), солдати (матроси) запасу або резерву з вищою освітою.

Актуальною сьогодні є проблема своєчасності надання невідкладної домедичної допомоги постраждалим під час надзвичайних ситуацій мирного та військового характеру. За оцінкою медичних фахівців, в Україні зі 100 осіб, які померли на догоспітальному етапі, 20 % летальних випадків пов'язані з отриманням травм, несумісних з життям, а інші 80 % випадків – з недостатньою системою організації надання медичної допомоги постраждалим безпосередньо в зоні надзвичайної ситуації та неефективністю здійснення заходів з медичної евакуації постраждалих до лікувальних закладів. Першочерговим завданням для подолання зазначеної проблеми є забезпечення якомога раннього початку надання домедичної допомоги постраждалим. Для цього під час вивчення предмета «Захист України», в

частині розділу «Основи медичних знань», центральним є навчання навичкам надання домедичної допомоги.

Навчання з домедичної допомоги регламентується Законом України «Про екстрену медичну допомогу» від 05.07.2012 № 5081-УІ та наказом Міністерства охорони здоров'я «Про затвердження порядків надання домедичної допомоги особам при невідкладних станах» від 09.03.2022 № 441.

Домедична допомоги – це невідкладні дії та організаційні заходи, спрямовані на врятування та збереження життя і здоров'я людини у невідкладному стані та зменшення наслідків дії на їх здоров'я, що надають пересічні громадяни або рятівники, які не мають медичної освіти.

Метою вивчення розділів тематичного плану № 2 є засвоєння базових теоретичних положень домедичної допомоги, оволодіння практичними навичками надання домедичної допомоги потерпілим на місці події та при транспортуванні до лікувального закладу. Основними завданнями є оволодіння знаннями, вміннями та навичками домедичної допомоги постраждалим із метою збереження їм життя; надання домедичної допомоги при різних видах ушкоджень мирного та військового часу, невідкладних станах та нещасних випадках; способи перенесення і транспортування потерпілих; надання домедичної допомоги при порушенні дихання, зупинці серцевої діяльності, опіках і відмороженнях, утопленні та інших видах механічної асфіксії, непритомності, шоку, загальному переохолодженні організму, тепловому і сонячному ударах, отруєннях чадним газом та іншими отрутами, ураженні електричним струмом.

Надзвичайна важливість вивчення цього питання висуває нові вимоги до організації навчання в умовах сьогодення, а саме включення до навчальної програми елементів тактичної медицини та постійне удосконалення матеріальної бази для відповідного забезпечення навчального процесу (манекени, засоби для зупинки кровотечі тощо).

Слід акцентувати на відмінностях у наданні домедичної допомоги на полі бою від аналогічної в цивільних умовах.

Істотного значення набуває рівень відповідної підготовки вчителів, які б могли якісно викладати предмет з урахуванням певних особливостей. Відповідно до сучасних вимог щодо розвитку професійних компетенцій та для оволодіння базовими маніпуляціями і обов'язковими уміннями навчання надання домедичної допомоги ***вчителям необхідно пройти відповідні курси.***

Безпека під час проведення навчальних занять із предмета «Захист України» забезпечується їх чіткою організацією, суворим дотриманням заходів, що визначаються статутами, курсом стрільб, відповідними керівництвами та настановами. Обов'язковими є інструкції з безпеки для учнів, затверджені керівником закладу освіти, під час проведення різних форм практичних занять та запис в графі журналу зміст уроку про проведення інструктажу з початком заняття.

Керівники закладів загальної середньої освіти зобов'язані вживати заходів щодо попередження загибелі та травмування учнів, встановлювати необхідні вимоги безпеки під час роботи з озброєнням та військовою технікою, під час здійснення маршу в район занять, проведення занять, стрільб, спеціальних занять і робіт, своєчасно доводити ці вимоги до учнів та вимагати їх суворого виконання.

Перед початком практичних занять керівник закладу загальної середньої освіти зобов'язаний особисто впевнитися, що для цього створені безпечні умови, учні засвоїли вимоги безпеки та мають достатні практичні навички щодо їх виконання.

Відповідальність за дотримання учнями вимог безпеки на заняттях покладається на вчителів предмета «Захист України».

Теоретичні теми є основою формування практичних навичок учнів під час вивчення предмета «Захист України», тому під час дистанційного навчання викладачам пропонується скорегувати поурочно-тематичні плани, щоб учні самостійно в домашніх умовах могли опрацювати ту чи іншу теоретичну тему програми, вивчаючи відповідні параграфи підручників.

Якість засвоєння теми (теоретичні знання) можна перевірити за допомогою тестів, тестових завдань, тематичних карток, ребусів, електронних диктантів та інших дидактичних засобів.

До проведення занять з тем, розділів, навчальної програми, рекомендовано залучати, на допомогу вчителю, досвідчених фахівців відповідних профілів та, за можливістю, організовувати дуальні уроки.

Органам управління освітою на місцях рекомендується активізувати вимогу наказу МОН №527 від «06» червня 2022 «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, то втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641», зокрема пункт 6.1 Заходів щодо реалізації концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України до 2025 року «Сприяти утворенню міжшкільних ресурсних центрів, що забезпечуватимуть викладання предмета «Захист України», термін реалізації 2022-2025 рр. Активізувати роботу військово-патріотичних гуртків, у тому числі й під час змішаного та дистанційного навчання. Розглянути питання щодо впровадження для учнів 8-9-х класів факультативних занять (курсів за вибором) «Захист України».

Учителям предмета «Захист України» рекомендується використовувати такі Інтернет-ресурси:

Сайт для викладачів та здобувачів освіти з предмета «Захист України» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://sites.google.com/site/zahist56/>

«ЗАХИСТ УКРАЇНИ від Ганни Ягнич / [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://jahnu4.blogspot.com/>

#ЗАХИСТИМОУКРАЇНУ! / [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://viktorpoli.blogspot.com/>

Електронний збірник дидактичних ігор із предмета «Захист України» / [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://didacticgameszu.blogspot.com/>

Навчальний курс - "Навчання з попередження ризиків від вибухонебезпечних предметів" (EORE) / [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://eoreplatform.web.app/dashboard>

#ВБЕЗПЕЦІ / [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://safe.ed-era.com/>

G7 Сили територіальної оборони ЗСУ готові до спротиву / [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://sprotyvg7.com.ua/>

ТССС / [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://tccc.org.ua/>

Агенція Екстреної Медичної Допомоги / [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://aemc.org.ua/>

ВСЕ ПРО МІННУ БЕЗПЕКУ / [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://bezpeka.info/>

Електронна військова бібліотека / [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.ukrmilitary.com/p/military-library.html>

Курс тактичної медицини СБУ: протокол ТССС, алгоритми MARCH та PAWS/ [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=T58mNfJ1Y4c>

ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
щодо викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої
освіти у 2023/2024 навчальному році

ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ «ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА»

Метою освітньої галузі фізичної культури є гармонійний фізичний розвиток особистості учня, підвищення функціональних можливостей організму, вдосконалення життєво необхідних рухових умінь та навичок, розширення рухового досвіду через формування стійкої мотивації учнів до занять фізичною культурою і спортом.

Інваріантна складова Базового навчального плану базової освіти, до якої входить навчальний предмет «Фізична культура», сформована на державному рівні і є однаковою для всіх закладів загальної середньої освіти незалежно від підпорядкування та форми власності.

У 2023/2024 навчальному році на вивчення предмета «Фізична культура» в усіх класах в інваріантній складовій передбачено 3 год на тиждень.

Години фізичної культури передбачені усіма варіантами базових навчальних планів і повинні фінансуватися та використовуватися в повному обсязі. Вони зазначаються в розкладі уроків, ураховуються в педагогічному навантаженні вчителів. Розклад уроків повинен враховувати оптимальне співвідношення навчального навантаження протягом тижня, а також доцільне чергування протягом дня і тижня предметів природничого і гуманітарного циклів з уроками мистецтва, технологій і фізичної культури. Під час складання розкладу навчальних занять не рекомендується здвоювати уроки фізичної культури або проводити їх два дні поспіль.

Планування уроків з фізичної культури для двох і більше класів одночасно, є порушенням Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти (затвердженого Наказом Міністерства охорони здоров'я України 25 вересня 2020 року № 2205, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України, 10 листопада 2020 р., за № 1111/35394).

У разі крайньої необхідності планувати у розкладі уроки з фізичної культури у двох і більше класах одночасно, для забезпечення безпеки учнів та учениць, в одній спортивній залі чи майданчику мають перебувати учні/учениці, які відносяться до однієї вікової групи. Більшість уроків фізичної культури доцільно проводити на відкритому повітрі.

Заняття з фізичної культури в освітніх закладах проводяться вчителем фізичної культури або особою, яка має спеціальну освіту та кваліфікацію: вчитель фізичної культури, тренер з виду спорту.

Модельна навчальна програма «Фізична культура» для 5-6 класів – це комплексна програма для адаптаційного циклу навчання, що має відповідний гриф Міністерства освіти і науки України, робота за якою повинна забезпечити

наступність між початковою і базовою освітою, гнучкий перехід учнів від молодшого шкільного віку до підліткового, реалізацію визначених в стандарті ціннісних орієнтирів, ключових компетентностей та наскрізних умінь учнів/учениць. Структура програми є максимально інформативною для вчителя.

Навчання фізичної культури в основній школі спрямоване на досягнення загальної мети базової загальної освіти: розвиток природних здібностей, інтересів, обдарувань учнів, формування компетентностей, необхідних для їхньої соціалізації та громадянської активності, свідомого вибору подальшого життєвого шляху та самореалізації, продовження навчання на рівні профільної освіти або здобуття професії, виховання відповідального, шанобливого ставлення до родини, суспільства, навколишнього природного середовища, національних та культурних цінностей українського народу. Особливого значення навчання фізичній культурі набуває в контексті формування готовності виконувати громадянський та конституційний обов'язок щодо відстоювання національних інтересів та незалежності держави в майбутньому.

Вчитель повинен створити умови щодо формування в учнів та учениць компетентностей та базових знань визначених Державним стандартом базової середньої освіти (далі – Держстандарт). З компетентнісним потенціалом освітньої галузі фізичної культури та базовими знаннями слід ознайомитися в додатку 21 до Держстандарту.

Основою формування ключових компетентностей є особистісні якості, особистий, соціальний, культурний і навчальний досвід учнів; їх потреби та інтереси, які мотивують до навчання; знання, уміння та ставлення, що формуються в освітньому, соціокультурному та інформаційному середовищі, у різних життєвих ситуаціях.

Держстандарт спрямовує вчителя працювати на засадах особистісно-орієнтованої моделі освіти, у рамках якої заклад освіти максимально враховує права дитини, її здібності, потреби та інтереси, на практиці реалізуючи принцип дитиноцентризму.

Виконуючи завдання навчального предмета вчитель реалізує вимоги до обов'язкових результатів навчання освітньої галузі фізичної культури, зазначених в додатку 22 Державного стандарту базової середньої освіти, які передбачають, що учень/учениця:

- формує власну психічну та соціально-психологічну сфери особистості засобами фізичного виховання;
- систематично займається фізичною культурою, володіє технікою виконання фізичних вправ;
- усвідомлює значення фізичної/рухової активності для підтримання стану здоров'я та задоволення у процесі фізичного виховання.

Слід звернути увагу, що засоби фізичної культури перестали бути основою для освітніх досягнень. Пішли в минуле нормативи фізичної підготовленості, оцінки за техніку виконання елементів варіативних модулів. Сьогодні визнається унікальна роль вчителя фізичної культури у формуванні фізично розвиненої особистості, яка володіє оптимальними способами виконання фізичних вправ,

життєво необхідними руховими уміннями та навичками, свідомо ставиться до фізичної активності і веде активний спосіб життя.

Сучасні вимоги потребують змін традиційної методики проведення уроку, при якій, діями вчителя, регламентує все: кількість повторень, темп, частоту, амплітуду рухів, техніку виконання тощо.

У шостому класі продовжується у відповідності до концепції модельної навчальної програми і поглиблюється опрацювання учнями концептуальних програмних засад для 5 класу. Наступність у навчанні фізичної культури зберігається також у вимогах програми до очікуваних результатів навчання.

Логіка навчального матеріалу структурована таким чином, щоб зберегти наступність і послідовність вивчення тем від 5 до 6 класу.

Навчальна програма побудована за модульною системою. Вона містить інваріантну (обов'язкову) та варіативну складову. До інваріативної частини належать модуль: теоретико-методичні знання та загальна фізична підготовка, тобто підвищення функціональних можливостей організму і забезпечення гармонійного фізичного розвитку, зміст якого реалізовується упродовж кожного уроку. Програма кожного варіативного модуля містить методичні вказівки, щодо використання його засобів. Тобто варіативні модулі структурують засоби фізичної культури і не являються окремими темами для вивчення.

Змістове наповнення варіативної складової освітній заклад добирає самостійно із модулів, запропонованих модельною програмою. На вибір учнів упродовж року має бути запропоновано 12-16 варіативних модулів. Для добору варіативних модулів враховується наявність матеріально-технічної бази, регіональні традиції, кадрове забезпечення, гендерність, рівень безпеки, а також сезонність, коли заняття проходять на відкритих майданчиках чи у спортивних залах. При цьому, для занять у зимовий період в спортивних залах, слід обирати варіативні модулі, які дозволяють використовувати меншу площу. Для значної кількості модулів не потрібен додатковий спортивний інвентар, або може використовуватися інвентар інших модулів, або пристосований. Варіативні модулі протягом навчального року повторюватися не можуть.

Повна зміна варіативних модулів відбувається кожної чверті/триместрі. Вибір варіативного модулю учнем/ученицею відбувається завчасно до початку кожної чверті/триместрі із 3-5 модулів, запропонованих освітнім закладом, після попереднього ознайомлення з їх особливостями. Ознайомлення учнів з запропонованими варіативними модулями рекомендовано здійснювати з використанням діяльнісного підходу, творчості самих учнів. Для викладання протягом чверті/триместру визначаються 3-4 варіативні модулі, які набрали найбільшу кількість вподобань учнів.

З метою формування вмінь, необхідних для самостійних занять обраними варіативними модулями, на початку чверті/триместрі, доцільно проводити цикл із щонайменше 6-9 ознайомчих уроків з використанням одночасного або позмінного, колового методів. Доцільно на окремих ознайомчих уроках робити акцент (виділяти більше часу) на вивченні одного з модулів, а на наступному уроці іншого. В той же час, всі обрані учнями/ученицями варіативні модулі, мають бути представлені на кожному уроці.

В процесі уроків учні та учениці можуть вільно змінювати обраний варіативний модуль. Що дозволяє знайти «свій» і підвищує мотивацію до уроків фізичної культури.

Урок фізичної культури має проводитися із забезпеченням загальнопедагогічних вимог: санітарно-гігієнічних, психолого-фізіологічних, дидактичних, виховних.

Вибудовуючи урок, необхідно визначити, яка навчальна інформація чи способи дії та на якому рівні мають бути засвоєні. На кожному уроці основний його зміст може бути засвоєний на всіх трьох рівнях:

- сприйняття, осмислення й запам'ятовування;
- застосування знань, вмінь, навичок за зразком;
- застосування знань, вмінь, навичок у новій ситуації.

На уроці фізичної культури реалізуються як загальнопедагогічні принципи навчання: науковості, систематичності й послідовності, свідомості, активності та самостійності у навчанні, наочності, ґрунтовності, зв'язку навчання з практичною діяльністю, доступності навчання та врахування індивідуальних особливостей учнів, емоційності навчання, так і специфічні принципи фізичного виховання: принцип безперервності процесу фізичного виховання, системної послідовності навантажень і відпочинку, поступового підвищення розвиваючо-тренувальних впливів, адаптивного збалансування динаміки навантажень, циклічності побудови занять, віковій адекватності напрямків фізичного виховання.

При плануванні уроку слід визначити види навчальної діяльності учнів з використанням компетентнісного і діяльнісного підходів.

Вимоги до уроку, які необхідно враховувати:

1. Урок повинен передбачати не тільки виклад матеріалу, змісту, але й завдання, що передбачають засвоєння, застосування навчальної інформації на практиці.

2. Частина знань і вмінь повинна бути отримана учнями у процесі самостійного пошуку шляхом рішення пошукових задач та опанування способів діяльності у процесі пошуку.

3. Виклад навчального матеріалу на уроці може і повинен бути варіативним. В одних випадках викладається готова інформація у формі пояснення, практичного показу і виконання вправ. В інших випадках матеріал вивчається шляхом постановки вчителем проблеми та розкриття шляхів і видів навчальної діяльності учнів для її доказового рішення.

Зміні підлягає традиційна методика проведення уроку, за якої, діями вчителя, регламентує все: кількість повторень, темп, частоту, амплітуду рухів, техніку виконання тощо, що вже давно не мотивує дітей до навчання. На то місць, слід переходити до реальної індивідуалізації навчання. Цьому сприяють можливості індивідуального вибору засобів навчання (варіативних модулів) на кожному уроці, використання навчального матеріалу різного ступеня складності за змістом, самостійний вибір учнями/ученицями кількості повторень, амплітуди, темпу виконання тощо, відповідно їх інтересам та можливостям. Зміна методичних прийомів сприятиме формуванню компетентностей та

здатностей їх застосовувати в різних життєвих ситуаціях і вимагає від вчителя застосування компетентнісного, проблемного, діяльнісного підходів, відповідних педагогічних методик використання засобів фізичного виховання, фізкультурно-оздоровчої та ігрової діяльності.

На уроці здійснюються формування і розвиток компетентностей учнів за допомогою відтворення знань, вправ, вмінь, навичок, шляхом виконання завдань на їх застосування у нестандартних ситуаціях. Складний матеріал, ступінь навантаження тощо можуть виявитись не під силу деяким учням для активного засвоєння і виконання. Доручення учням завдань для самостійного виконання, передбачає щоби учні могли поступово переходити від менш важких завдань до більш складних.

Урок відрізняється цілісністю, внутрішнім взаємозв'язком частин, єдиною логікою розгортання діяльності вчителя й учнів/учениць, кроків, що обумовлюють рух до мети уроку.

В уроці доцільно застосовувати класну, групову, індивідуальну форми організації, цілеспрямовану розмаїтість структури і форм проведення уроку, практико-орієнтовані завдання, раціональні форми зворотного зв'язку «учитель-учень», відсутність шаблону, високу моторну щільність уроку (без не виправданих пауз і витрачання надмірного часу на пояснення тощо), економія часу.

Відповідно до Інструкції про розподіл учнів на групи для занять на уроках фізичної культури, затвердженій наказом МОЗ та МОН від 20.07.2009 р. за № 518/674 учні/учениці розподіляються на основну, підготовчу та спеціальну медичні групи.

Для основної медичної групи навчання проводиться в повному обсязі згідно з навчальними програмами з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку дитини.

Учні/учениці, які за станом здоров'я віднесені до підготовчої медичної групи, відвідують обов'язкові уроки фізичної культури та опановують навчальний матеріал відповідно до вимог цієї навчальної програми. Участь у змаганнях – за додатковим дозволом лікаря.

Учні/учениці, які за станом здоров'я віднесені до спеціальної медичної групи, відвідують обов'язкові уроки фізичної культури, але виконують корегувальні вправи і вправи для загального фізичного розвитку, які їм не протипоказані.

Учні/учениці, незалежно від рівня фізичного розвитку та медичної групи, а також тимчасово звільнені від фізичних навантажень, повинні бути обов'язково присутніми на уроках фізичної культури. Допустиме навантаження для учнів/учениць, які за станом здоров'я належать до підготовчої та спеціальної медичних груп, встановлює учитель фізичної культури.

Домашні завдання для самостійного виконання фізичних вправ учні/учениці отримують на уроках фізичної культури. Вони мають бути спрямовані на формування компетентностей, підвищення рухового режиму у вільний час, досягнення рекреаційно-оздоровчого ефекту. Учні/учениці можуть узгоджувати

із вчителем індивідуальну програму самостійних занять в поза навчальний час з різних варіативних модулів чи інших, безпечних видів рухової активності.

У разі відставання у функціональних можливостях організму і фізичному розвитку учитель складає індивідуальну програму фізкультурно-оздоровчих занять, де вказується завдання занять, фізичні вправи, послідовність їх виконання, кількість повторень, інтервали відпочинку, засоби самоконтролю, відмітки про виконання завдання.

Самостійні заняття за індивідуальною програмою надають учневі/учениці додаткові бонуси при оцінюванні освітніх досягнень. Враховуючи вікові особливості учнів/учениць 5-6 класу та сенситивні періоди розвитку – сприяти зростанню рівня їх функціонального стану та фізичної підготовленості є важливим завданням вчителя.

Обмеження часу шкільного уроку потребує особливої уваги до так званого «перенесення» фізичних якостей. При використанні на уроці широкого спектру різноспрямованих фізичних вправ, засобів інваріантного і варіативних модулів, доцільно враховувати позитивне і негативне перенесення фізичних якостей; позитивний вплив одних вправ для розвитку певної фізичної якості на виконання інших вправ тощо.

Ефективне наскрізне проведення фізичної підготовки спирається на застосування вправ для розвитку різних фізичних якостей в кожному уроці протягом навчального року. При цьому, темп виконання, амплітуду, кількість повторень учні та учениці регламентують самостійно у відповідності до свого поточного стану. Доцільним є тільки визначати час скільки буде тривати рухове завдання. Таким чином, на розвиток основних фізичних якостей буде здійснюватися постійний систематичний вплив із поступовим зростанням навантаження.

В структурі основної частини уроку доцільно виділяти складову частину засобів інваріантного модулю і другу складову частину варіативних модулів за вибором учня/учениці. Таким чином вдосконалення функціонального стану і підвищення рівня фізичного розвитку зумовлюються вправами та засобами розвитку фізичних якостей, які застосовуються в першій половині основної частини уроку. Друга половина основної частини, як правило присвячується заняттям варіативними модулями, які обрали учні. При цьому слід враховувати прямий і перехресний вплив цих занять на вдосконалення функціонального стану і підвищення рівня фізичного розвитку.

Наприкінці кожної чверті/триместрі в освітньому закладі проводиться фізкультурно-оздоровча діяльність за програмою Всеукраїнської учнівської ліги «Здорова Україна» (ігри, челенджі, квести тощо), які охоплюють усіх учнів/учениць закладу освіти і спрямовані на закріплення і вдосконалення вивчених, протягом чверті/триместрі варіативних модулів.

Фізкультурно-оздоровча діяльність дозволяє вчителю залучити, об'єднати учнів та учениць для взаємодії, оцінити виконання освітніх завдань під час проведення уроків фізичної культури та позакласних форм фізичного виховання, участі у позакласних формах фізичного виховання, організаційної діяльності з

фізичного виховання в школі, досягнення цілей для реалізації у процесі самостійних занять тощо.

Основу для ефективної фізкультурно-оздоровчої діяльності учнів та учениць складають такі підходи, як вибір варіативного модулю, гендерність, доступність, безпека. Таким чином види фізичної активності для фізкультурно-оздоровчої діяльності мають змінюватися кожної чверті/триместрі у відповідності до змін (вибору) варіативних модулів на уроках фізичної культури.

Фізкультурно-оздоровча діяльність учнів та учениць в певному виді фізичної активності (варіативному модулі) повинна включати декілька етапів. Це дозволить сформувати зацікавленість, стійку мотивацію, стали звичку до занять фізичною активністю.

При організації фізкультурно-оздоровчої діяльності учні та учениці повинні залучатися не лише в якості учасників, але й у якості організаторів, інструкторів, консультантів, сценаристів, суддів, волонтерів, ведучих, асистентів, хронометристів, секретарів, операторів, журналістів тощо.

Основу фізкультурно-оздоровчої діяльності учнів та учениць складають заходи «Всеукраїнської учнівської ліги «Здорова Україна» (далі – Ліга), які передбачають проведення ігор, показових виступів з варіативних модулів, які щойно вивчалися на уроках. Такий підхід відкриває необмежені методичні можливості для застосування діяльнісного підходу, формування компетентностей учнів/учениць.

Заходи Ліги враховують сезонні особливості застосування видів фізичної активності і варіативних модулів і діляться на сезони: осінь, зима, весна. Програма ігор (варіативні модулі) змінюється у відповідності до вподобань учнів та учениць.

Заходи Ліги передбачають об'єднання у команди і залучення, за бажанням дітей, усього контингенту учнів та учениць закладу освіти, а також залучення вчителів та батьків до фізкультурно-оздоровчої діяльності без попереднього відбору. Неприпустимим є утворення збірних команд класу, школи, зміни складів команд для їх «посилення». Такі маніпуляції з боку вчителів чи адміністрації руйнують мотивацію, впевненість, віру в справедливість та інші ціннісні засади НУШ в учнів/учениць. Склад команди може бути від 5 до 8 осіб. Половина або одна третина команди учасників команди повинна бути іншої статі.

В одному класі може бути створено декілька команд з кожного виду фізичної активності Ліги. Один учень чи учениця може входити до складу декількох команд тільки свого класу, але з різних видів фізичної активності Ліги. Команда або команди одного класу, розробляє назву, заклики, єдину форму, інші атрибути, які підкреслюють її унікальність. Всі візуальні та вербальні прояви команди повинні носити патріотичний характер і вказувати на приналежність до свого класу, закладу освіти, громади, України.

Учасниками команди з певного виду фізичної активності не можуть бути учні та учениці, які зараховані вихованцями закладу спеціалізованої позашкільної освіти спортивного профілю (дитячо-юнацької спортивної школи, спортивної секції, спортивного гуртку, спортивного клубу тощо) до відділення з

того ж виду фізичної активності (виду спорту). При цьому ці здобувачі освіти можуть бути учасниками команд з інших видів фізичної активності з яких вони не проходять спеціалізованого навчання.

Заходи Ліги можуть проводитися з використанням форми урок-змагання, що дозволяє уникнути додаткового навантаження на вчителя та інфраструктуру закладу освіти.

Перший етап - «Ліга дружніх». Заходи Ліги проводиться в кожному класі закладу або декількох класах одного віку. Ігри проводяться наприкінці кожної чверті/триместру, а саме друга декада жовтня; перша декада грудня; перша декада березня; початок другої декади травня.

Усі учні класу самостійно, без впливу вчителя, об'єднуються в команди, їх склади не можуть змінюватися на наступних етапах Ліги.

Ігри «Ліги дружніх» проводяться без рахунку і оголошення переможців.

Другий етап – «Ліга сміливих». Заходи Ліги організовуються спільно колективами двох не надто віддалених один від одного закладів освіти (партнерів – суперників). В іграх та показових виступах цього етапу Ліги залучаються усі учні та учениці обох закладів освіти. При цьому можлива розбіжність у виборі варіативних модулів учнями двох шкіл не впливає на програму цього етапу. Всі варіативні модулі, які викладалися в обох школах-партнерах, повинні бути представлені. Команди для ігор приїждять до школи партнера для ігор зі свого варіативного модулю.

Ігри «Ліги сміливих» проводяться відразу після ігор «Ліги дружніх», на базі двох закладів освіти – партнерів, наприкінці кожної чверті/триместрі, а саме початок третьої декади жовтня; друга декада грудня; перша декада березня; друга декада травня.

Ігри «Ліги сміливих» проводяться без рахунку і оголошення переможців.

Третій етап – «Перша ліга». Заходи Ліги організовуються в територіальній громаді, районі, місті. У заходах «Першої ліги» беруть участь усі команди, які взяли участь у «Лізі сміливих» з усіх шкіл району/міста з визначених видів фізичної активності (варіативних модулів). Ігри «Першої ліги» проводяться в громаді, районі або місті, наприкінці кожної чверті/триместрі і під час канікул, а саме третя декада жовтня; друга декада березня; друга декада травня.

Усі команди – учасники ігор «Першої ліги», жеребкуванням, розподіляються на групи по чотири команди. В кожній з груп, жеребкуванням, визначаються ігрові пари. В кожній з груп проводяться ігри в парах.

Команди які отримали перемогу в парі проводять гру за перше місце. Відповідно її результату в кожній групі визначається переможець «Першої ліги», срібний призер і два бронзові призери (команди, які не здобули жодної перемоги).

Четвертий етап – «Вища ліга» (обласний етап). Фізкультурно-оздоровчі заходи «Вищої ліги» проводяться між усіма командами, які пройшли відбір «Першої ліги» з усіх територіальних громад/районів/міст області з визначених видів фізичної активності (варіативних модулів). Цей етап проводиться відповідними обласними державними органами управління освітою.

П'ятий етап – «Супер ліга». Проводиться відповідними державними органами управління освітою.

Більше про особливості організації фізкультурно-оздоровчих заходів «Всеукраїнської учнівської ліги «Здорова Україна» дивись в модельній навчальній програмі.

Основними видами оцінювання результатів навчання учнів, що проводяться закладом, є формувальне, поточне та підсумкове: тематичне, семестрове, річне.

Семестрове та підсумкове (річне) оцінювання результатів навчання здійснюють за 12-бальною системою (шкалою), а його результати позначають цифрами від 1 до 12.

Свідectво досягнень відображає результати навчальних досягнень учня/учениці 5-6 класу з фізичної культури та інших предметів, визначених освітньою програмою закладу освіти.

Графа «Характеристика навчальної діяльності» сформована відповідно до переліку наскрізних умінь, визначених Державним стандартом базової середньої освіти. Зазначена графа заповнюється класним керівником за результатами спостережень, проведених спільно з вчителями-предметниками, які працюють з класом. Спостереження на уроках фізичної культури проводяться упродовж року за планом, визначеним закладом освіти. Вчителю фізичної культури рекомендовано позначати особливо виражені наскрізні вміння учня/учениці, зокрема, вияв інтересу до навчання, розуміння отриманої інформації, прочитаного, вміння висловлювати власну думку, критично та системно мислити, логічно обґрунтовувати власну позицію, діяти творчо, вияв ініціативи у процесі навчання, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, співпрацювати з іншими з метою заохочення подальшого розвитку відповідних умінь. Заповнення графи здійснюється шляхом виставлення відповідної позначки навпроти сформованого уміння.

Заповнення графи «Характеристика результатів навчання» заповнюється з урахуванням фіксованих у класних журналах результатів досягнень учнів упродовж навчального року.

Рекомендується у класних журналах і в Свідectві перед виставленням підсумкової оцінки у відповідних графах результатів навчання зазначати першу літеру («В», «Д», «С», «П»), що відповідає назві рівня досягнень орієнтовних критеріїв оцінювання результатів навчання з предметів (Високий, Достатній, Середній, Початковий) або за допомогою виставлення відповідних балів.

Основною ланкою в системі контролю на уроці фізичної культури є поточний контроль, що проводиться систематично з метою здійснення корегування щодо застосовуваних технологій навчання.

Основна функція поточного контролю – навчальна. Тематичне оцінювання здійснюється на підставі поточного оцінювання освітньої діяльності учня/учениці за певний період, як правило початкову чверть чи триместр.

Семестрове оцінювання може здійснюватися за результатами контролю загальних результатів відображених у Свідectві досягнень. Семестровий контроль проводиться з метою перевірки рівня засвоєння навчального матеріалу

і підтвердження результатів поточних оцінок, отриманих учнями раніше. Завдання для проведення семестрового контролю складаються на основі програми, розробляються вчителем з урахуванням рівня навченості учнів, що дає змогу реалізувати диференційований підхід до навчання. Семестровий контроль може бути комплексним, проводитись у формі тестування тощо.

Оцінка за семестр ставиться за результатами поточного (формульованого) оцінювання та контролю загальних результатів. Річне оцінювання здійснюється на підставі загальної оцінки результатів навчання за I та II семестри.

Оцінювання має бути зорієнтованим на очікувані результати навчання, передбачені навчальною програмою, а також на оцінювання рівня сформованості компетентностей учнів.

Оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами здійснюють відповідно до індивідуальної програми розвитку, де зазначено труднощі функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я, що можуть впливати на ефективність застосування певних форм оцінювання.

Добір форм оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами здійснюють індивідуально з обов'язковим урахуванням їх можливостей функціонування, життєдіяльності та здоров'я.

При оцінюванні рівня сформованості компетентностей учнів з особливими освітніми потребами вилучають ті складові (знання, вміння, види діяльності та інше), опанування якими є утрудненим або неможливим для учня з огляду на труднощі функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я.

Державний стандарт початкової освіти, Закон України «Про повну загальну середню освіту» визначають формульоване оцінювання серед основних різновидів оцінювання. Формульоване оцінювання – це оцінювання під час навчання і «для навчання» – тому що, на відміну від підсумкового, має на меті формування (або форматування) освітнього процесу з урахуванням освітніх потреб кожного учня задля більш ефективного формування необхідних знань, умінь та ставлень. «Оцінювання» не обмежується виставленням оцінки. Це послідовна змістовна взаємодія між учнем, учителем і батьками, щодо освітніх досягнень учня на підставі всім зрозумілих цілей і критеріїв.

Формульоване оцінювання спирається на систему прийомів, що вчитель застосовує під час навчання та має ґрунтуватися на певних ціннісних орієнтирах. Для успішного застосування формульованого оцінювання освітній процес має бути організований у такий спосіб, щоби спонукати кожного учня бути активним його учасником, а не пасивним «отримувачем» знань і оцінок. Має бути створена така атмосфера навчання, за якої учні не бояться «йти на ризик» – ставити запитання, робити помилки й показувати, чого вони ще не вміють або не знають.

До компонентів успішного застосування формульованого оцінювання відносяться: забезпечення вчителем ефективного зворотного зв'язку з учнями/ученицями; активна участь учнів/учениць у процесі власного навчання; корегування процесу навчання з урахуванням результату оцінювання; визнання вагомого впливу оцінювання на мотивацію та самоутвердження учнів, які, у свою чергу, впливають на навчання; уміння учнів оцінювати свої знання самостійно.

Алгоритм діяльності вчителя щодо організації формувального оцінювання можна представити у вигляді такої послідовності дій:

- Формулювання об'єктивних і зрозумілих для учнів освітніх цілей.
- Створення ефективного зворотного зв'язку.
- Забезпечення активної участі учнів у процесі пізнання.
- Ознайомлення учнів із критеріями оцінювання.
- Забезпечення можливості й уміння учнів аналізувати власну діяльність (рефлексія).
- Корегування спільно з учнями підходів до навчання з урахуванням результатів оцінювання.

У процесі навчання об'єктом оцінювання є діяльність учня для досягнення цілей навчання. Отже, розроблення освітньої цілі є основою всіх видів оцінювання. Оцінювання може виміряти, на якому рівні досягнута ціль. Це можливо за умови, що ціль є вимірною. На початковому етапі вчитель розробляє, доводить до відома й обговорює з учнями/ученицями цілі уроку, або низки уроків і завдань. Регулярні обговорення в майбутньому мають перерости у традиційну спільну роботу вчителя з учнями. Ефективний зворотний зв'язок має бути чітким, зрозумілим, своєчасним, відбуватися в атмосфері доброзичливості і взаємоповаги, забезпечення активної участі учнів у процесі пізнання, вдосконалення. Знання, вміння та навички мають бути інструментами з якими учень має працювати: застосовувати, шукати умови й межі застосування, перетворювати, розширювати, доповнювати, знаходити нові зв'язки і співвідношення тощо. Це забезпечується різноманіттям прийомів, форм і методів роботи з навчальним матеріалом.

Знання й розуміння учнями критеріїв оцінювання, робить процес оцінювання прозорим і зрозумілим для всіх суб'єктів. Укладання критеріїв спільно з учнями сприяє позитивному ставленню до процесу оцінювання. Критерії, розроблені для формувального, оцінювання мають описувати те, що заявлено в освітніх цілях. Важливим є ознайомлення учнів із критеріями до початку виконання завдання, а також представлення критеріїв у вигляді градації – опису різних рівнів досягнення очікуваного результату. Чим конкретніше сформульовані критерії, тим зрозумілішою для учнів є діяльність щодо успішного виконання завдання.

У процесі формувального оцінювання доцільно використовувати самооцінювання, що дозволяє учням/ученицям бачити мету навчання й досягати успіху, формувати вміння учнів/учениць аналізувати власну діяльність (рефлексія). Для самостійного оцінювання можна використовувати різні форми карт, таблиці самооцінки тощо. Самооцінювання передуює оцінюванню роботи вчителем/вчителькою. Із метою формування адекватного самостійного оцінювання застосовується порівняння двох самооцінок: прогностичної та ретроспективної. Водночас самооцінювання передбачає не лише оцінювання учнем/ученицею власної роботи, але й визначення проблем і способів їх вирішення. Доцільно також використовувати взаємооцінювання.

Формувальне оцінювання уможливорює відстеження вчителем/вчителькою процесу просування учня/учениці до освітніх цілей, корегування освітнього

процесу на ранніх етапах, а учневі/учениці – усвідомлення більш високої відповідальності за самоосвіту.

Даною модельною програмою передбачене застосування практик формувального оцінювання з одночасним використанням їх результатів для поточного і підсумкового оцінювання з формувальною метою – тобто для надання й отримання зворотного зв'язку, щодо успіху та рівня складності завдань, визначення подальших освітніх цілей і коригування навчання з орієнтацією на виявлені потреби учнів/учениць, формування загальної культури оцінювання.

Вибір форм, змісту та способів формувального оцінювання в комплексі з поточними і підсумковими формами здійснюється педагогічними працівниками закладу освіти залежно від дидактичної мети.

Формувальне оцінювання в комплексі з поточними і підсумковими формами відбувається із застосування таких основних способів:

- оцінку динаміки функціонального стану та фізичного розвитку, яка визначається шляхом порівняння результатів поточного і підсумкового тестування та їх аналізу, щодо рівня досягнення поставлених цілей;

- оцінку динаміки використання техніки різних фізичних вправ у повсякденній, ігровій і змагальній діяльності;

- оцінку виконання освітніх завдань під час проведення уроків фізичної культури та позакласних форм фізичного виховання, участі у позакласних формах фізичного виховання, організаційної діяльності з фізичного виховання в школі, досягнення цілей для реалізації у процесі самостійних занять, створення портфоліо (творчі розробки проєктів, комплексів фізичних вправ, індивідуальної програми занять, загартування, різних форм самоконтролю), в тому числі і з використанням інформаційних технологій, технологічних гаджетів для самоконтролю і самооцінки.

Поточне оцінювання динаміки результатів тестування функціонального стану та фізичного розвитку, на розсуд вчителя/вчительки, може здійснювати декілька разів протягом навчального року. При цьому не можна акцентувати увагу учнів/учениць на необхідності досягнення конкретного результату «на оцінку», виділяти окремі уроки або їх частини для прийомки тестів. Тестове завдання має виконуватися і виглядати природно у структурі уроку, без додаткового психологічного тиску і зайвої уваги з боку учасників процесу і зниження моторної щільності через очікування своєї черги на тестування. Отримані результати тестувань рівня фізичних якостей заносяться до персональної порівняльної таблиці чи порт фоліо учня/учениці і не можуть застосовуватися для ранжування і порівняння учнів/учениць між собою.

Безпосередньо формувальне оцінювання освітніх досягнень учнів 5-х – 6-х класів переважно здійснюється вчителем вербально.

Вимоги до обов'язкових результатів навчання здобувачів освіти з освітньої галузі «Фізична культура» об'єднано в три групи, а саме:

Формування психічної та соціально-психологічної сфери особистості, засобами фізичного виховання, спирається на стимулювання когнітивного розвитку учнів/учениць, який полягає у змінах, що відбуваються у сприйманні,

пам'яті, мисленні, уяві, мовленні тощо. В умовах занять фізичною культурою психічна та соціально-психологічна сфери особистості формується при застосуванні компетентнісного, проблемного, діяльнісного підходів, відповідних педагогічних методик використання засобів фізичного виховання, фізкультурно-оздоровчої та ігрової діяльності.

Систематичних занять фізичною культурою, володіння технікою виконання фізичних вправ досягають через:

- формування свідомого ставлення до фізичної активності, розвитку в учнів/учениць розумових процесів і мисленевих операцій, як-от запам'ятовування, розуміння, застосування, аналіз, синтез та оцінка завдяки використанню компетентнісного, проблемного і діяльнісного підходів;

- використання в різних життєвих ситуаціях індивідуальних оптимальних способів виконання фізичних вправ, набутих в ході ігрової і фізичної діяльності.

Усвідомлення значення фізичної/рухової активності для підтримання стану здоров'я та задоволення у процесі фізичного виховання відбувається на фоні формування компетентностей, умінь та навичок, вдосконалення розумових процесів застосування, аналізу, синтезу, оцінки та ін., достатнього рівня фізичного розвитку, самореалізації у навчальній, фізкультурно-оздоровчій та ігровій діяльності тощо.

Формування готовності виконувати громадянський та конституційний обов'язок, щодо відстоювання національних інтересів та незалежності держави. В цьому контексті, завдання на основі проблемного та діяльнісного підходів доцільно пов'язувати з розвитком природних здібностей і вдосконалення фізичних якостей.

Організація дистанційної роботи вчителя фізичної культури в умовах воєнного стану та карантину.

Безпекові заходи воєнного стану, карантинні заходи обмежують людину в «живому» спілкуванні, звичному для себе способі життя. Але найвагомішою проблемою є обмеження рухової активності. Це найбільше відчуває організм дитини, який потребує постійної динаміки, впливу ультрафіолетових променів, свіжого повітря тощо. Все це в комплексі ставить перед вчителем фізичної культури завдання знаходити дієві шляхи у вирішенні складних питань дистанційного навчання.

Вимушене дистанційне навчання стало викликом для всіх учасників освітнього процесу: вчителів, учнів та батьків. Організувати якісне навчання з використанням цифрових технологій, надихати й мотивувати учнів і учениць, давати раду технічним проблемам виявилось зовсім не просто.

Для фахівців фізичної культури це досить складне завдання, тому що виконання фізичних вправ самостійно потребує неабияких психологічних та фізичних зусиль учнів.

Основною метою організації дистанційного навчання є досягнення вмотивованого, свідомого, відповідального виконання фізичних вправ учнями. Можливості он-лайн спілкування та індивідуальна траєкторія навчання, дозволяють вчителю, через тісну комунікацію з учнями, досягнути цієї мети.

Кожен(на) учитель/вчителька, стикаючись із викликом організації дистанційного навчання, має скоригувати власні календарно-тематичні плани, оптимізувати матеріал та очікувані результати, заплановані на період дистанційного навчання.

Важливо забезпечити досягнення очікуваних результатів навчання, водночас пам'ятаючи, що деякі з них можуть бути недосяжними в нових умовах, деякі - потребуватимуть незначної корекції, а частина — залишаться незмінними.

Завдання вчителя співпрацювати з усіма учасниками освітнього процесу. Він має розуміти мету, план виконуваних завдань, інструментарій для праці, її обсяг та методику оцінювання виконаної роботи. Рекомендуємо вчителям розпочати з планування графіка своєї роботи, визначити базові інструменти та платформу.

Вчителю треба пересвідчитись, що він технічно готовий(а) до праці на обраній платформі, провести пробний урок з колегами, скласти графік онлайн-зустрічей з учнями, створити групу або спільноту з учнями в зручному месенджері та повідомити про дату і час занять.

Учні мають опрацьовувати навчальні матеріали для оволодіння відповідними компетентностями та досягнення передбачених результатів навчання і фізичного виховання, дотримуючись принципу академічної доброчесності.

Зі свого боку, батьки зобов'язані забезпечити належні умови для навчання, сприяти виконанню дитиною завдань та досягненню передбачених результатів.

Перед початком роботи бажано зробити онлайн-конференцію з учнями та їхніми батьками, обговорити форми співпраці та інші організаційні питання, скоординувати роботу всіх у зручному форматі.

Найстійкішою мотивацією є внутрішня (когнітивна), тобто мотивація усвідомленої дії. У дистанційному навчанні з фізичної культури вона відіграє головну роль. Успіх вчителя пролягає через формування в учнів усвідомлення необхідності виконувати фізичні вправи в умовах ізоляції. В свою чергу цього можна досягти тільки через індивідуальний підхід до кожного учня з врахуванням його мотивів, умов життя та ін. Слід відмітити, що кількість чинників, на які має зважати вчитель фізичної культури, значно більша на відміну від завдань інших вчителів-предметників.

Діалог між учителями й учнями є важливим у ході як письмового, так і усного онлайн-спілкування. При цьому необхідно, щоб учень чи учениця отримували якісний зворотний зв'язок, це додатковий стимул та мотивація. При роботі в групі або спільноті вчителю/вчительці необхідно створювати для окремого учня або учениці ситуації успіху поруч з однолітками.

Створення ситуації успіху в умовах занять фізичною культурою, стає чи не найголовнішим засобом підвищення мотивації учнів і створення дієвої, взаємодії з вчителем, заснованої на довірі.

Саме ефективний зворотній зв'язок, дозволить дитині бачити свої успіхи і вчитися працювати над помилками. Мотивація досягнення реалізується в успішності освітньої діяльності учнів, у прагненні до поставлених цілей і

виявленні наполегливості. Учні й учениці, орієнтовані на успіх, частіше досягають своїх цілей.

В умовах дистанційного навчання особливо важливо хвалити учнів, відзначати їхні досягнення й успіхи, навіть невеликі.

Використовуючи відео учнів, для додаткової мотивації, можна організувати челенджі (учні самостійно можуть запропонувати ідею і реалізувати челендж) та онлайн змагання за методикою JuniorZ (методика передбачає, розподіл учнів на групи складності, рівням підготовленості, номінаціям, тощо). Головна мета уникнути пониження перед однолітками і підвищити мотивацію займатися й надалі.

Із метою залучення учнів і учениць до здорового способу життя, організації на уроках фізкультури нових видів спорту (петанк, фрізбі, workout, чирлідінг, хортинг та інших) проведено Всеукраїнський проєкт «Junior» для вчителів фізичної культури «Онлайн-уроки з Junior».

Онлайн-уроки містять вправи, які відповідають різним варіативним модулям навчальних програм з фізичної культури. Усе це дозволяє вчителям моделювати процес фізичного виховання максимально наближено до їх календарних планів. За цим посиланням можна ознайомитись із 24 онлайн-уроками фізичної культури: [youtube.com/channel/UCk_izXCN4_fp2OoRC-YoexQ?view_as=subscriber](https://www.youtube.com/channel/UCk_izXCN4_fp2OoRC-YoexQ?view_as=subscriber)

Міністерством цифрової трансформації відзнято для учнів і учениць освітній серіал із фізичної культури, що складається з 12 відеоуроків по 3–6 хвилин.

Теми уроків фізкультури охоплюють присідання та випади, планку, згинання розгинання біг на одному місці, йогу, стрибки, прес, набивання м'яча та багато іншого. Вам продемонструють, як смартфон може стати мінітренером https://osvita.diia.gov.ua/courses/digital-fizra?fbclid=iwar08iqbhaqv7_wrbwtww9tdmq_dagptvm9dj1kl97__qm7lkcjvvnthove

Відео-уроки та тренування доступні на YouTube каналі: <https://www.youtube.com/c/JuniorZUA>

Під час організації дистанційного навчання вчителю необхідно врахувати наступне:

- Особистий приклад вчителя!
- План роботи вчителя фізкультури на період воєнного стану.
- Знання учнями правил самостійних занять фізичними вправами.
- Правила самоконтролю під час виконання практичних завдань.
- Виконання фізичних вправ протягом дня (ранкова руханка, фізкультурні паузи під час роботи за комп'ютером, смартфоном тощо).
- Робота з батьками щодо організації дистанційної роботи з фізичної культури.
- Виконання фізичних вправ тільки за умови гарного самопочуття.
- Врахування місця проживання учнів (квартира, будинок, наявність власного подвір'я тощо).

- Використання нестандартного обладнання для занять в домашніх умовах.

- Забезпечення зворотнього зв'язку з учнями та батьками.

Ефективним буде проведення учнями самостійних занять фізичними вправами в умовах, у яких мешкає школяр. Ці заняття надають можливість оволодіти цілим рядом рухових умінь та навичок, які непередбачені програмою з фізичного виховання, розширити діапазон рухових дій.

До основних форм самостійних занять відносять:

- ранкову гігієнічну гімнастику;

- фізичні вправи протягом дня.

- виконання елементів спеціальної фізичної підготовки варіативних модулів навчальної програми «Фізична культура»

Ранкова гігієнічна гімнастика входить в розпорядок дня в ранковий час після пробудження від сну.

В комплекс слід включати вправи для всіх груп м'язів, вправи на гнучкість і дихальні вправи. Не рекомендується виконувати вправи статичного характеру, зі значними обтяженнями, на витривалість (наприклад, тривалий біг до втоми).

При складанні комплексів та їх виконанні рекомендується фізичне навантаження на організм підвищувати поступово, з максимумом у середині чи в другій половині комплексу.

Кожну вправу слід починати в повільному темпі й з невеликою амплітудою рухів з поступовим її збільшенням. Між серіями з 2-3 вправ (а для силових вправ - після кожного) виконуються вправи на розслаблення або повільний біг (20-30 с).

Дозування фізичних вправ, тобто збільшення або зменшення їх інтенсивності, забезпечується зміною амплітуди рухів, прискоренням або уповільненням темпу, збільшенням або зменшенням числа повторень вправ, включенням в роботу більшого або меншого числа м'язових груп, збільшенням або скороченням пауз для відпочинку.

Ранкова гігієнічна гімнастика може поєднуватися з самомасажем і загартовуванням організму. Відразу ж після виконання комплексу рекомендується зробити самомасаж основних м'язових груп ніг, тулуба і рук і виконати водні процедури з урахуванням правил і принципів загартовування.

Фізичні вправи протягом дня забезпечують попередження стомлення, сприяють підтримці працездатності тощо. Вправи виконуються в перервах між заняттями з інших предметів.

Зазвичай це прості загально-розвивальні вправи (нахили, повороти, кругові рухи голови, кругові рухи в плечових, ліктьових суглобах тощо); ізометричні (максимальна напруга і розслаблення м'язів кистей, рук, ніг, тулуба); спеціальні для м'язів очей (рухи очей вправо-вліво, вгору-вниз, кругові рухи).

Вибір кількості занять на тиждень, залежить в значній мірі від мети самостійних занять. Для підтримки фізичного розвитку на досягнутому рівні досить займатися двічі на тиждень; для його підвищення – не менше трьох разів, а для досягнення помітних результатів – 4-5 разів на тиждень і більше.

Займатися фізичною культурою потрібно через 2-3 години після прийому їжі. Не рекомендуються фізичні навантаження вранці натщесерце, відразу після сну, а також пізно ввечері.

Тренувальні заняття, як правило, носять комплексний характер, тобто повинні сприяти розвитку всього комплексу фізичних якостей, а також зміцненню здоров'я та підвищенню загальної працездатності організму. Спеціалізований характер занять вимагає індивідуального підходу і попередньої підготовки, тобто спеціального добору тренувальних засобів, навантажень, місця і часу занять, консультацій з фахівцями.

Самостійні тренувальні заняття проводяться за загальноприйнятою структурою: підготовча (розминка), основна і заключна частини.

Під час організації самостійних занять учнів фізичними вправами вчителю фізичної культури рекомендуємо:

- забезпечити відповідний рівень допомоги та підтримки самостійної роботи учнів;
- допомогти сформуванню переліку вправ, і скласти комплекси для загального фізичного розвитку, розвитку окремих груп м'язів та основних фізичних якостей;
- запропонувати підбір окремих вправ та комплексів вправ із використанням дрібного інвентарю: амортизатори, джгути, еспандери, гантелі та ін.;
- розробити і запропонувати учням доступну систему моніторингу розвитку фізичних якостей.

Під час самостійних занять фізичними вправами учням необхідно слідувати за самопочуттям. У разі виникнення симптомів простудних захворювань заняття потрібно негайно припинити, повідомити про погіршення самопочуття їхнім батькам і звернутися до закладу охорони здоров'я.

З метою методичної та практичної допомоги вчителю фізичної культури працюють інформаційні ресурси:

Сторінка на сайті Державної наукової установи «Освітня галузь “Фізична культура”»: поради, документи, досвід роботи»: <https://imzo.gov.ua/osvitnia-haluz-fizychna-kul-tura-porady-dokumenty-dosvid-roboty/>

Telegram канал з оперативною інформацією про освітні та інші події для вчителів: https://t.me/ua_active_edu

YouTube канал UA_active з відео всеукраїнських семінарів та вебінарів марафону освітніх практик для вчителів і фахівців фізичної культури: https://www.youtube.com/channel/UC_0dwzYz4CZdsP_UCkzd2nA

ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
щодо викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої
освіти у 2023/2024 навчальному році

ТЕХНОЛОГІЧНА ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ.

5 – 6 клас

ТЕХНОЛОГІЇ

У 2023/2024 навчальному році відповідно до типових освітніх програм для закладів загальної середньої освіти на вивчення предмета «Технології» у 5-6 класах рекомендовано 2 години на тиждень, мінімально допустима кількість – 1 година та максимально допустима кількість – 3 години на тиждень (додаток 3 до Типової освітньої програми для 5 – 9 класів закладів загальної середньої освіти, затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України 19 лютого 2021 року № 235). На основі Державного стандарту та Типової освітньої програми розроблено модельні навчальні програми для базового навчального предмета «Технології. 5-6 класи», які мають гриф Міністерства освіти і науки та розміщені на сайті. (<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>)

Відповідно до мети технологічної освітньої галузі, метою навчального предмету технології, є розкриття та розвиток творчого потенціалу особистості учня, здатності застосовувати знання на практиці, розв'язувати практичні завдання в побуті через практичне засвоєння основ дизайну, технологій та декоративно-ужиткового мистецтва.

Учителі мають академічну свободу у виборі програми, прийнятної для їхньої роботи. На основі обраної модельної навчальної програми, учитель моделює навчальний процес/укладає власну навчальну програму, в якій формує змістове наповнення відповідно до актуальних потреб і матеріально-технічних ресурсів закладу освіти, інтересів, можливостей і здібностей учнів.

Така програма має містити опис результатів навчання в обсязі не меншому, ніж визначено Державним стандартом та/або відповідною модельною навчальною програмою, розподіл навчальних годин на вивчення кожного тематичного блоку, опис видів навчальної діяльності.

В навчальній програмі вчитель визначає необхідну кількість годин для вивчення тієї чи іншої теми, (реалізації навчального проєкту, розділу, модуля тощо), в межах загальнорічної кількості годин, передбаченої навчальним планом закладу освіти на вивчення цього предмета/інтегрованого курсу, та з

урахуванням очікуваних результатів навчання, визначених навчальною програмою. Розробляючи навчальну програму педагоги можуть вносити зміни у запропонований модельною навчальною програмою зміст навчального предмета, відповідно до підготовленості класу, регіональних особливостей, робочого навчального плану школи, необхідності своєчасного реагування на конкретні умови, в яких відбувається освітній процес, зокрема:

- доповнювати зміст програми, включаючи регіональний компонент; розширювати/поглиблювати або ущільнювати зміст окремих елементів (розділів, тем, модулів тощо) програми зважаючи на потреби учнів, матеріально-технічне забезпечення закладу освіти, запити батьків, громади тощо;

- доповнювати тематику навчальних проєктів, практичних/творчих робіт; вилучати окремі питання, з метою уникнення надмірної деталізації змісту навчального матеріалу. Загальний обсяг таких змін може досягати 20%.

Також учитель може змінювати послідовність вивчення тем та реалізації навчальних проєктів, не порушуючи логічної послідовності досягнення результатів навчання. При розроблені навчальної програми педагоги визначають ті види навчальної діяльності, які будуть використовуватися в освітньому процесі для досягнення результатів навчання, визначених Державним стандартом. Педагоги можуть:

- обирати види навчальної діяльності з тих, що запропоновані в модельній навчальній програмі;
- адаптувати рекомендовані модельною навчальною програмою види діяльності відповідно до потреб здобувачів освіти та особливостей організації освітнього процесу;
- додавати або пропонувати інші види навчальної діяльності, відповідно до освітніх методик і технологій, які використовує вчитель, а також наявних засобів навчання.

На основі навчальної програми предмета (інтегрованого курсу) вчитель складає календарно-тематичний план, який має орієнтувати в послідовності розгортання програмового змісту і формування очікуваних результатів навчання, забезпечуючи при цьому цілісність і системність навчання. Тому надзвичайно важливого значення набуває розподіл конкретних освітніх результатів, визначених Державним стандартом, у межах навчального року в 5 та в 6 класах.

Під час реалізації навчальної програми вчитель має надавати учням чіткі інструкції щодо очікуваних результатів навчання, застосовувати особистісно-орієнтований підхід, що може бути забезпечений передусім вибором відповідних тем навчальних проєктів та ролей у груповій діяльності.

Методичні прийоми, які використовуються на уроках, треба добирати з урахуванням вимог до результатів навчально-пізнавальної діяльності, що відображені в Державному стандарті і навчальній програмі.

Наступний рівень навчання логічно розгортається на основі попереднього, це означає, що визначальне значення у навчанні має наступність. На початку 2023/2024 навчального року задля досягнення результатів навчання учнями 5-6 класів, визначених Державним стандартом, потрібно виявити рівень опанування учнями навчального матеріалу, яким вони оволодівали в умовах воєнного часу

при офлайн навчанні чи з використанням технологій дистанційного навчання, для визначення необхідності організації традиційного повторення вивченого матеріалу та запровадження «коригуючого навчання».

Для цього доцільно провести практичні роботи з виконання відповідних технологій обробки матеріалів, усні співбесіди, опитування, що дозволить вчасно скорегувати прогалини у засвоєнні навчального матеріалу. Проведення такої роботи носить прогностичний характер щодо рівня сформованості ключових та предметних компетентностей і, відповідно, подальшого планування роботи вчителя.

Слід зазначити, що оцінки за вище названі практичні роботи бажано не виставляти до класного журналу, адже вони є орієнтиром для визначення рівня залишковості знань і вмінь. Відповідно до результатів, вчителю варто спланувати колективну або індивідуальну роботу щодо актуалізації окремих тем, систематизації знань та умінь, практичного їх закріплення тощо. Тривалість періоду такого навчання кожен вчитель визначає самостійно.

Оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів здійснюється відповідно до Методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 01 квітня 2022 р. № 289 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти (<https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-shodo-ocinyuvannya-navchalnih-dosyaghen-uchniv-5-6-klasiv-yaki-zdobuvayut-osvitu-vidpovidno-do-novogo-derzhavnogo-standartu-bazovoyi-serednoyi-osviti>)

Основними видами оцінювання результатів навчання учнів, що проводяться закладом, є формувальне, поточне та підсумкове: тематичне, семестрове, річне.

Згідно з Методичними рекомендаціями серед основних видів оцінювання результатів навчання учнів, що проводяться закладом освіти, особлива роль відводиться формувальному оцінюванню.

Формувальне оцінювання, окрім рівневого або бального може здійснюватися у формі самооцінювання, взаємооцінювання учнів, оцінювання вчителем із використанням окремих інструментів (карток, шкал, щоденника спостереження вчителя, портфоліо результатів навчальної діяльності учнів тощо). Формувальне оцінювання слугує для визначення динаміки розвитку окремого учня / учениці і класу загалом та адаптування навчального процесу до потреб учнів / учениць. Тому результати такого оцінювання не сумуються, не накопичуються, за ними не обчислюється середнє тощо. Критерії для формувального оцінювання розробляються вчителем самостійно до кожного виду роботи та виду діяльності учнів.

Під час реалізації змісту технологічної освітньої галузі важливо враховувати основну функцію поточного контролю – навчальну. Запитання, завдання, тести, оцінювання реалізації навчальних проєктів тощо спрямовані на

закріплення вивченого матеріалу й повторення пройденого, тому індивідуальні форми доцільно поєднувати із фронтальною роботою класу. Також важливо звернути увагу на врахування мотиваційно-стимулюючої функції поточного оцінювання. Тематичне оцінювання пропонується здійснювати на основі поточного оцінювання із урахуванням проведеного оцінювання реалізації навчальних проєктів.

Враховуючи специфіку предмета, під час реалізації навчальних проєктів може виставлятися одна тематична оцінка, якщо проєкт короткотривалий – 4-6 годин або кілька, якщо для реалізації проєкту відводиться – 8 і більше годин (в такому випадку вчитель самостійно визначає кількість тематичних оцінок). При виставленні тематичної оцінки враховуються всі види навчальної діяльності, що підлягали оцінюванню протягом вивчення теми чи реалізації навчальних проєктів. При цьому окрема тематична атестація при здійсненні відповідного оцінювання, як правило, не проводиться.

Для забезпечення цілісності освітнього процесу необхідно враховувати результати оцінювання навчальних досягнень учнів/учениць в доборі змісту, форм і методів роботи для кожного уроку/заняття. Також важливо формувати в учнів уміння аналізувати власну роботу, власні результати навчання, визначати для себе подальші завдання. У кожний урок необхідно включати роботу з учнями за результатами оцінювання, самооцінювання, взаємооцінювання.

Семестрове оцінювання здійснюється на основі результатів тематичного оцінювання та результатів контролю груп загальних результатів навчання, відображених у Свідоцтві досягнень.

Оцінювання учнів 5-6 класів має бути зорієнтованим у першу чергу на обов'язкові результати навчання й орієнтири їх оцінювання, визначені Державним стандартом, та на очікувані результати навчання, передбачені навчальною програмою з реалізації змісту технологічної освітньої галузі.

Заклади освіти мають право на свободу вибору форм, змісту та способів оцінювання відповідно до рішення педагогічної ради, а також визначати адаптаційний період впродовж якого не здійснюється поточне та тематичне оцінювання.

Вимоги до чотирьох обов'язкових результатів навчання в межах технологічної освітньої галузі визначені в загальних, конкретних результатах навчання та орієнтирах для їх оцінювання з Державного стандарту. Перший обов'язковий результат навчання технологічної базової освіти передбачає виконання проєктів за алгоритмом проєктно-технологічної діяльності. Для ефективного виконання проєктів учням необхідно опанувати базові знання другого, третього і четвертого обов'язкових результатів навчання, набуті відповідного освітнього досвіду. Компетентності формуються лише в діяльності. Тому доцільно у календарно-тематичному плані визначити відповідність кожного очікуваного результату, якого необхідно досягти на уроці, певній групі загальних результатів, визначеній Державним стандартом.

Навчальний предмет «Технології» має практико-орієнтовану спрямованість, навчання відбувається з опорою на освітній досвід учнів, їхні потреби, інтереси, вікові особливості й індивідуальні можливості. Акцентується

увага на мотивації навчання, груповій і самостійній роботі учнів, взаємодопомозі, дотриманні правил безпечної праці і санітарно-гігієнічних вимог, доцільному використанні цифрових пристроїв, електронних освітніх ресурсів тощо.

Створення освітнього середовища навчання технологій передбачає вихід за межі шкільної майстерні, класу, інтеграцію навчання на культурологічній основі: узгодження потреб й інтересів учнів, закладу освіти, місцевої громади; дотримання родинного, шкільного, народного, державного календарів; відвідування місцевих музеїв, виставок тощо; проведення майстер-класів, ярмарок, виставок, зокрема й віртуальних; перенесення навчання технологій у міжгалузеві, загальношкільні, міжшкільні, громадські, міждержавні проєкти; залучення до освітнього процесу батьків, народних майстрів, фахівців у галузі дизайну й технологій, місцевих бізнесменів тощо.

Слід зазначити, що у центрі змодельованого освітнього середовища має бути учень. Саме за його участі та з урахуванням його інтересів і здібностей варто конструювати і добирати всі складові освітнього процесу, максимально гнучко добирати методи і форми організації як за межами класно-урочної системи так і на уроках технологій.

ТРУДОВЕ НАВЧАННЯ

На вивчення предмета «Трудове навчання» у 7 – 9 класах навчальним планом передбачено 1 год на тиждень. Кількість годин на вивчення предмета Трудове навчання в 7-9 класах може збільшуватися за рахунок годин варіативної складової навчальних планів, передбачених на навчальні предмети, факультативи, індивідуальні заняття та консультації. За рахунок таких годин можливе й упровадження курсів за вибором технологічного спрямування.

Вивчення предмета «Трудове навчання» для 7-9 класів здійснюється за навчальною програмою, затвердженою наказом МОН від 07.06.2017 № 804. Програму розміщено на офіційному вебсайті Міністерства за посиланням <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas> .

Завданням учителя є реалізація очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів, які виписані таким чином, щоб були спільними для учнів, які навчаються в класах із поділом на групи і без такого поділу. При цьому шлях досягнення результатів визначає учитель відповідно до матеріально-технічних можливостей закладу освіти, інтересів і здібностей учнів, фахової підготовки самого учителя.

Очікувані результати мають бути досягнуті на кінець навчального року. Учитель може планувати поетапне їх досягнення під час виконання окремих проєктів. Орієнтовний перелік об'єктів проєктно-технологічної діяльності учнів – це навчальні та творчі проєкти учнів, які можна виконувати за допомогою будь-якої технології з представлених у змісті програми, із відповідним добором

конструкційних матеріалів, плануванням робіт, необхідних для створення виробу від творчого задуму до його практичної реалізації.

Перелік об'єктів проєктно-технологічної діяльності учнів є орієнтовним та може бути доповнений виробами (проєктами) відповідно до матеріально-технічної бази та вподобань учнів.

Орієнтовна кількість проєктів, що освоюються в кожному класі визначена в пояснювальній записці до навчальної програми.

Важливою складовою виконання учнівських проєктів є їх публічний захист, на якому учні доносять інформацію про свою роботу (формування ідеї, процес виготовлення, апробація, удосконалення, важливість роботи, подальше застосування тощо) доступними для них засобами (презентація, графічні зображення, усне пояснення тощо). Під час захисту проєктів інші учні та вчитель ставлять запитання для аргументації прийняття тих чи інших рішень під час виконання роботи. Неприпустимим є проєктування та виготовлення виробу тільки для опанування технології.

У класах, що не поділяються на групи, під час вибору об'єкта проєктно-технологічної діяльності заплановується не менш як дві основні технології для рівних можливостей у виборі технологій із технічних та обслуговуючих видів праці. Крім об'єктів, виготовлення яких передбачає застосування однієї технології – писанка, гарячі напої тощо.

Під час планування навчального процесу учитель самостійно формує теми, які учням необхідно засвоїти, зважаючи на обрані для виготовлення об'єкти проєктування, визначає і планує необхідну кількість навчальних годин, необхідних учням для вивчення відповідних процесів з обробки матеріалу тощо. Така академічна свобода учителя «обмежена» лише запланованими очікуваними результатами навчально-пізнавальної діяльності учнів, які визначають логіку його підготовки до навчального року, семестру, розділу чи окремого уроку.

За умов дистанційного або змішаного навчання головним критерієм добору навчального матеріалу для досягнення очікуваних результатів навчання технологічної освітньої галузі є збереження здоров'я і безпеки всіх учасників освітнього процесу. Для збереження психічного й фізичного здоров'я учнів доцільними є творчі завдання з проєктування і виготовлення корисних й естетичних виробів; кулінарії; організації побуту (прибирання приміщень, догляд за особистими речами, кімнатними рослинами і тваринами, прибудинковою територією тощо). Також важливо забезпечити безпосередню участь учнів і батьків у формуванні змісту навчання технологій, виконання тих завдань і видів діяльності, які найбільше їх цікавлять, забезпечені відповідними матеріалами й інструментами і які потребують контролю і допомоги батьків.

Учні повинні чітко розуміти для чого і для кого вони створюють освітні продукти.

Необхідно пам'ятати про соціалізацію – спрямовувати учнів на створення освітніх продуктів, які об'єднують, передбачають партнерську взаємодію, спілкування, взаємодопомогу, турботу про близьких. Це можуть бути спільні проєкти, благодійні ярмарки, челенджі тощо.

Зустрічі на цифрових платформах усім класом, групами або по окремо доцільні лише на певних етапах навчання – проєктування проблеми і теми проєкту, вибору завдань різного типу й рівня складності, планування навчальної діяльності, розроблення критеріїв виконання завдань, а також на етапах рефлексії – презентації та оцінювання результатів навчання.

Інші технологічні процеси й операції оптимально виконувати самостійно, в індивідуальному темпі, за якісним навчальним контентом – відеоматеріалами, інструкціями, технологічними картками або індивідуальними консультаціями вчителя.

Вивчення предметів «Технології», «Трудове навчання» рекомендовано здійснювати в навчальних майстернях. Поділ класів на групи технічних і обслуговуючих видів праці відбувається за бажанням учнів та здійснюється відповідно до нормативів, затверджених наказом МОН від 20.02.2002 № 128 та листа від 16.09.2022 № 1/10848-22: за наявності в класі більше ніж 27 учнів для міських шкіл та більше ніж 25 – для сільських. У третьому розділі санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України 25 вересня 2020 року №2205 зазначено, що «приміщення навчальних майстерень повинні бути розраховані на 13 – 15 робочих місць». Відповідно до цих норм, рекомендується здійснювати поділ класу на групи на основі інтересів і можливостей учнів.

Якщо кількість учнів у класі не дає змоги здійснити поділ на групи, можна скористатись іншими варіантами формування груп: з паралельних чи наступних класів; поділ на групи за рахунок варіативної складової навчального плану.

Також згідно з рішеннями місцевих органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування класи можуть ділитися на групи і при наповнюваності, меншій від нормативної, за рахунок зекономлених бюджетних асигнувань та залучення додаткових коштів.

Під час роботи в навчальній майстерні на кожному уроці потрібно звертати увагу на дотримання учнями правил безпечної роботи, виробничої санітарії й особистої гігієни, навчати їх тільки безпечних прийомів роботи, ознайомлювати із заходами попередження травматизму.

10 – 11 КЛАСИ

ТЕХНОЛОГІЇ

Рівень стандарту

У 10 – 11 класах Типовими освітніми програмами навчальний предмет «Технології» віднесено до вибірково-обов'язкових, на вивчення яких навчальним планом передбачено 105 годин. Можливі також варіанти, за якими предмет вивчається і в 10 і в 11 класі (70+35 чи 35+70 відповідно).

Навчання здійснюється за програмою, затвердженою наказом МОН від 23.10.2017 № 1407, яка розміщена на офіційному вебсайті Міністерства <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv> .

Навчальна програма «Технології» (рівень стандарту) має модульну структуру і складається з десяти обов'язково-вибіркових навчальних модулів, із яких учні спільно з учителем обирають лише три, для вивчення упродовж одного чи двох навчальних років:

- «Дизайн предметів інтер'єру»,
- «Техніки декоративно-ужиткового мистецтва»,
- «Дизайн сучасного одягу»,
- «Краса та здоров'я»,
- «Кулінарія»,
- «Ландшафтний дизайн»,
- «Основи підприємницької діяльності»,
- «Основи автоматики і робототехніки»,
- «Комп'ютерне проектування»,
- «Креслення».

Навчальний модуль за своїм змістовим наповненням є логічно завершеним навчальним (творчим) проєктом, який учні виконують колективно або за іншою формою, визначеною учителем. Кількість годин на вивчення кожного з трьох обраних модулів учитель визначає самостійно з урахуванням особливостей проєктної діяльності учнів, матеріальних можливостей школи тощо.

У класах хіміко-біологічного/біологічного профілю у рамках вибірково-обов'язкового предмета «Технології» може вивчатись курс «Основи біотехнології» (автор Глазунова К. М.) (<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-kursiv-za-viborom-fakultativiv>). Програма курсу схвалена для використання в освітньому процесі і зареєстрована у каталозі надання грифів навчальній літературі та навчальним програмам за № 3.0286-2023, 4.0151-2023.

Профільний рівень

Типовими освітніми програмами на вивчення предмета «Технології» у 10 та 11 класах на профільному рівні передбачається по 6 годин на тиждень. Заклад освіти може збільшувати кількість годин на вивчення профільного предмета за рахунок додаткових годин навчального плану.

Навчання здійснюється за однією з профільних програм, що розміщені на офіційному сайті Міністерства, чи за програмами професійного навчання, затвердженими МОН від 23.09.2010 № 904 з використанням, за потреби, часу навчальної практики у 10 класі.

Здійснення професійно-технічного навчання в закладах загальної середньої освіти та міжшкільних навчально-виробничих комбінатах (міжшкільних ресурсних центрах) можливе і за іншими професіями, за умови дотримання вимог Державних стандартів професійної (професійно-технічної) освіти.

У разі коли кількість годин на опанування професії менша від передбаченої навчальними планами, рекомендуємо запроваджувати профільні курси та курси за вибором профорієнтаційного спрямування, які мають відповідний гриф Міністерства.

Змістове наповнення технологічного профілю також може складатися з декількох курсів за вибором «Професійні проби». Такі курси освоюються учнями послідовно, а їх програми повинні мати відповідний гриф МОН.

Курси за вибором «Професійні проби» можуть освоюватися за рахунок варіативної складової навчальних планів учнями, які навчаються за будь-яким профілем.

Здійснювати навчання можливо у міжшкільних навчально-виробничих комбінатах (міжшкільних ресурсних центрах) відповідно до цивільно-правових договорів, укладених із закладами освіти, фізичними та юридичними особами, забезпечувати поглиблене вивчення окремих предметів інваріантної, зокрема навчальних предметів освітньої галузі «Технології» та варіативної (курсів за вибором, факультативів профорієнтаційного та іншого спрямування) складових освітніх програм (навчальних планів), навчання учнів (вихованців) за мережевою формою здобуття освіти тощо, відповідно до Положення про міжшкільний навчально-виробничий комбінат та Положення про міжшкільний ресурсний центр, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України 09 листопада 2018 року № 1221, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 18 січня 2019 р. за № 63/33034, (зі змінами у відповідності до Наказу МОН №619 від 08.07.2022 року) за умови дотримання вимог Державних стандартів.

КРЕСЛЕННЯ

Важливою складовою технологічної підготовки школярів є знання ними основ графічної грамоти. Вивчення курсу креслення можливе в 11 класі технологічного профілю 2 години на тиждень за навчальною програмою

«Креслення. 11 клас» для закладів загальної середньої освіти (лист ІМЗО від 25.09.2018 № 22.1/12-Г-906).

У 8 – 11 класах креслення може вивчатися як курс за вибором за навчальною програмою «Креслення» для закладів загальної середньої освіти (лист ІМЗО від 08.11.2019 р. № 22.1/12-Г-10550), а за наявної технічної можливості – за програмою курсу за вибором «Професійні проби» для учнів 8 – 11 класів «Технічне креслення на базі комп'ютерних програм» (лист ІМЗО від 09.06.2020 № 22.1/12-Г-346).

Креслення вивчається в 7 – 8 класах спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням предметів технічного (інженерного) циклу. Вивчення предмета здійснюється за навчальною програмою «Креслення. 7 – 8 класи» (лист ІМЗО від 25.09.2018 № 22.1/12-Г-904).

ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
щодо викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої
освіти у 2023/2024 навчальному році

МИСТЕЦЬКА ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ

5 - 6 КЛАСИ

У 2023/2024 навчальному році продовжується впровадження нового Державного стандарту базової середньої освіти, в якому окреслено мету, вимоги до результатів навчання здобувачів освіти на кожному циклі навчання в межах освітньої галузі, зокрема, мистецької освітньої галузі.

Зазначимо, що особливості впровадження змісту мистецької освітньої галузі на першому (адаптаційному) циклі базової загальної середньої освіти окреслено в «Інструктивно-методичних рекомендаціях щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році» (лист МОН від 19.08.2022 № 1/9530-22).

Для реалізації мистецької освітньої галузі 5-6 класах (адаптаційний цикл) Міністерством освіти і науки України рекомендовано модельні навчальні програми інтегрованого курсу «Мистецтво» та міжгалузевого інтегрованого курсу «Драматургія і театр». Програми розміщено на офіційному вебсайті Міністерства освіти і науки України (<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/>) та вебсайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalnaserednya-osvita/navchalni-programi/>).

Зазначимо, що кожна з модельних навчальних програм інтегрованого курсу «Мистецтво» повною мірою охоплює результати навчання, зазначені в Державному стандарті базової середньої освіти. Модельна навчальна програма міжгалузевого інтегрованого курсу «Драматургія і театр» результати навчання двох освітніх галузей – мовно-літературної та мистецької – реалізує частково. Тому цей міжгалузевий інтегрований курс може впроваджуватися у закладі освіти одночасно з інтегрованим курсом «Мистецтво», а не замість нього – для поглиблення і поширення внутрішньогалузевих і міжгалузових зав'язків, більш детального ознайомлення учнів з одним із видів мистецтва – театрального. Саме тому у навчальному плані закладу освіти не рекомендовано заміщувати інтегрований курс «Мистецтво» міжгалузевим інтегрованим курсом «Драматургія і театр».

Наголошуємо, що Типовою освітньою програмою на реалізацію мистецької освітньої галузі та, відповідно, інтегрованого курсу «Мистецтво» рекомендовано **дві години** на тиждень. Усі модельні навчальні програми інтегрованого курсу «Мистецтво» розраховано на рекомендовану кількість годин. Тож для повноцінної реалізації освітньої галузі і досягнення обов'язкових результатів навчання, визначених Державним стандартом базової середньої освіти, в

навчальному плані закладу освіти необхідно виділяти 2 навчальні години на тиждень.

Звертаємо увагу, що для формування в учнів мистецьких компетентностей та реалізації практико-орієнтованого компоненту змісту програм предмети мистецької освітньої галузі мають викладати вчителі зі спеціальною мистецько-педагогічною освітою (вчитель музичного мистецтва, вчитель образотворчого мистецтва).

Враховуючи те, що кожна модельна навчальна програма інтегрованого курсу представляє органічне поєднання змісту різних видів мистецтва з домінантністю музичного і образотворчого, за наявності у закладі освіти відповідного кадрового складу цей курс може викладати як один, так і два вчителі (вчитель музичного мистецтва; вчитель образотворчого мистецтва), які мають співпрацювати у команді, узгоджуючи планування своїх уроків.

У разі викладання цього курсу двома вчителями заклад освіти створює на основі модельної навчальної програми навчальну програму закладу освіти, де виокремлюється дві складові за видами мистецтва із зазначенням відповідної кількості годин «Мистецтво: музичне мистецтво» (1 година на тиждень), «Мистецтво: образотворче мистецтво» (1 година на тиждень) і затверджує її рішенням педагогічної ради. Відповідно у класному журналі для кожної складової відводяться окремі сторінки, на яких після назви інтегрованого курсу через двокрапку прописується уточнення: «Мистецтво: музичне мистецтво», «Мистецтво: образотворче мистецтво».

Водночас наголошуємо, що необхідною умовою реалізації завдань мистецької освітньої галузі є дотримання інтегративного підходу через узгодження програмового змісту і результатів навчання з різних видів мистецтва. У модельних навчальних програмах відсутній розподіл навчальних годин за розділами. У межах загальної річної кількості годин педагог (педагоги) самостійно визначає (-ють) час для роботи над кожним розділом програми, але не порушуючи при тому цілісності реалізації курсу, повноти завдань, визначених як результати і зміст навчально-пізнавальної діяльності. Тому наголошуємо, що інтегрований курс “Мистецтво” має вивчатися цілісно **протягом усього навчального року**: недопустимо виокремлювати вивчення учнями/ученицями складових інтегрованого курсу (музичної, образотворчої) упродовж окремих навчальних періодів (семестрів).

Адаптаційний цикл висуває певні вимоги до організації освітнього процесу. Віковому періоду 11 – 12 років властивий перехід від молодшого шкільного віку до підліткового. У цей період розширюється саме поняття «навчання» – діти свідомо вчать вчитися. Саме тому один із видів діяльності вчителя/вчительки – спрямування учнів/учениць на оволодіння способами здобування знань, усвідомлення сенсу навчання як процесу саморозвитку. Адаптаційний цикл 5–6 класів є вирішальним у тому, навчатиметься дитина чи відмовиться від зусиль у цьому напрямі й самореалізовуватиметься в інший спосіб.

Сучасне покоління дітей потребує пошуку нових шляхів пізнання мистецтва, тому ефективним є педагогічно доцільне поєднання традиційних методів та прийомів із сучасними, зокрема інтерактивними, дослідницькими та іншими. Головне – максимально залучати різноманітні форми і види діяльності, у процесі чого відбувається їхнє самовираження у різних видах мистецької

діяльності. Це - спів (зокрема виконанні одноголосних та багатоголосних творів, спів в ансамблі та хорі), інструментальне музикування, малювання, ліплення, конструювання тощо, де виявляється творчість, ініціативність, формується і розвивається здатність співпрацювати з іншими людьми. Зазначимо, що ці якості особистості можуть активно розвиватися у процесі педагогічного керівництва, коли педагог дає можливість вибору у виконанні практичного завдання, підтримує прояви оригінальності, спонукає учнів до прояву різних мистецьких ініціатив (як-от виконання улюблених пісень, власних інтерпретацій виконання творчих робіт, зокрема, із застосуванням цифрових та медіа ресурсів), організації арт-мобів тощо; коли педагог планує і системно навчає дітей співпрацювати у парах, малих та великих групах або виконувати обрані мистецькі проєкти. Діяльність на уроках мистецтва – це також обговорення творів мистецтва, виявлення емоційно-ціннісного ставлення до них, аналіз їхнього змісту тощо. У процесі цього виду діяльності ефективно формуються і розвиваються такі наскрізні вміння, як уміння висловлювати власну думку, здатність логічно обґрунтовувати позицію, критично мислити тощо. Саме тому, під час конструювання кожного уроку у 5 - 6 класах (як і в інших класах навчання), педагогу необхідно залучати різні прийоми і форми роботи щодо сприймання та аналізу-інтерпретації творів мистецтва. Зазначимо, що з-поміж результатів навчання нового державного стандарту є формування уміння демонструвати/презентувати результати власної творчості, пояснити свій задум, критично оцінити власні успіхи і досягнення тощо. Це слід системно і послідовно формувати в учнів/учениць, адже вміння критично оцінити свої можливості й якнайкраще представити їх іншим є актуальним і необхідним у сучасному світі.

Плануючи навчальну діяльність підлітків, учитель має враховувати те, що кращому осмисленню учнями мети та результатів своєї діяльності, усвідомлення, що вони є не об'єктом, а суб'єктом освітньої діяльності, сприяє надання їм більшої самостійності і відповідальності. Таким чином, відбувається переорієнтація учнів від пасивного навчання («вчитель мене навчить») до активного учіння («я прагну багато чого навчитися»). Адже тільки в активній мистецькій діяльності підлітки зрозуміють власну причетність до мистецького середовища, що оточує їх повсякденно, його впливу і можливостей використання у власному житті.

Уроки інтегрованого курсу «Мистецтво» мають базуватися на засадах сучасної педагогіки партнерства, співпраці, співтворчості всіх учасників освітнього процесу, що передбачає використання особистісного діалогу як домінуючої форми навчального спілкування, спонукання до обміну думок, вражень, моделювання життєвих ситуацій в контексті мистецької діяльності; включає спеціально сконструйовані ситуації вибору, авансування успіху, самоаналізу, самооцінки та самопізнання.

Вагомою методичною допомогою вчителю під час підготовки до уроку і його конструюванні є підручники та інше навчально-методичне забезпечення.

Акцентуємо, що підручник – це, щонайперше, навчальне видання для учнів. Водночас, кожен з підручників – це відібраний і системно викладений мистецький контент, збагачений різноманітними методичними (система запитань) і дидактичними (різні види навчальних завдань) матеріалами. Для учнів 5-6-х класів різними авторськими колективами створено підручники

інтегрованого курсу «Мистецтво», що мають гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України». Їх електронні версії розміщено в електронній бібліотеці Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://lib.imzo.gov.ua/>)

7 – 11 КЛАСИ

У 2023/2024 навчальному році вивчення предметів мистецької освітньої галузі в 7-9-х класах і 10-11 класах здійснюватиметься за чинними програмами: «Мистецтво. 5-9 класи» (оновлена); «Мистецтво. Рівень стандарту. 10-11 класи», «Мистецтво. Профільний рівень. 10-11 класи» Програми розміщені на офіційному вебсайті МОН: <https://cutt.ly/2yPNerA>; <https://cutt.ly/7yPNtrD>

У 7-му класі освітня галузь реалізується через інтегрований курс «Мистецтво» або через окремі предмети «Образотворче мистецтво» і «Музичне мистецтво. У 8-9 класах та в старшій школі (10-11 класи) зміст освітньої галузі «Мистецтво» реалізується через інтегрований курс «Мистецтво».

Звертаємо увагу, що вивчення мистецтва у закладах загальної середньої освіти спрямовано на цілісний розвиток особистості учня у процесі освоєння мистецьких надбань людства, прилучення до скарбів художньої культури різних народів світу, що дає можливість відкрити українським учням широкий світ крізь призму творів різних видів мистецтва авторів з різних країн і континентів. Однак трагічні події, які тривають внаслідок російського вторгнення в Україну з 24 лютого 2022 р., зумовили необхідність перегляду місця російського мистецтва в контексті вивчення предметів та інтегрованих курсів мистецької освітньої галузі. Зрозуміло, що не російські митці – композитори, художники, з творами яких знайомляться учні на уроках мистецтва, здійснюють військову агресію щодо України. Проте загарбники зневажили гуманістичні основи як російської класики, так і світового мистецтва. І тому все «російське» сьогодні викликає глибокий біль і закономірний спротив у серцях українців.

Наголошуємо, що у модельних навчальних та навчальних програмах передбачено творче ставлення вчителя до змісту і технологій навчання, поурочного розподілу навчального мистецького матеріалу. Учителю самостійно визначає обсяг годин на вивчення окремої теми програми, за необхідності має право змінювати порядок вивчення тем у межах навчального року. Він має можливість обирати мистецькі твори для сприймання та співу, орієнтуючись на навчальну тематику й критерій їх високої художньої якості, а також розробляти художньо-практичні й ігрові завдання для учнів, ураховуючи програмні вимоги, мету уроку, дбаючи про цілісну драматургію уроку.

У період воєнної агресії і трагедії, які так болісно переживає населення України, вважаємо за необхідне **вилучити з використання в освітньому процесі твори російських, а також білоруських митців** (через позицію Білорусі щодо російського вторгнення в Україну). Вивільнений навчальний час доцільно використати на ознайомлення учнів з творами українських, у тому числі, регіональних митців, що також сприятиме формуванню патріотичної національної свідомості учнівства, поваги до українського мистецтва і культури, звичаїв та традицій українського народу.

Навчальна та методична література з мистецької освітньої галузі зазначена у «Переліках навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України», що розміщені на офіційному вебсайті МОН. Під час підготовки вчителів до уроків рекомендовано використовувати періодичні фахові видання, зокрема науково-методичний журнал «Мистецтво та освіта».

Звертаємо увагу, що під час навчання предметів мистецької освітньої галузі на основі застосування технології дистанційного навчання, у межах академічної автономії, питання організації освітнього процесу, виконання освітньої програми, навчального плану є внутрішніми питаннями кожного закладу загальної середньої освіти, його педагогічної ради та завданням педагогічних працівників. Отже, під час дистанційного навчання, учителі мають вжити заходів щодо виконання календарно-тематичних планів із додержанням вимог державних стандартів освіти шляхом використання технологій дистанційного навчання та, за потреби, ущільнення відповідного матеріалу (на розсуд учителя) з організацією повторення окремих тем на початку очного навчання.

ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
щодо викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої
освіти у 2023/2024 навчальному році

СОЦІАЛЬНА І ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНА ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ

5 - 6 КЛАС

Здоров'я, безпека та добробут

Державний стандарт базової середньої освіти визначає для соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі (далі – СЗО) компетентнісний потенціал, що позначає здатність кожної освітньої галузі формувати всі ключові компетентності через розвиток умінь і ставлень, базові знання (додаток 15) і обов'язкові результати навчання учнів, об'єднані у чотири групи, що охоплюють споріднені загальні результати (додаток 16):

турбується про особисте здоров'я та безпеку, уникає факторів ризику, реагує на фактори і діяльність, що становить загрозу для власного і суспільного життя, здоров'я, добробуту;

визначає альтернативи, прогнозує наслідки, приймає рішення для власної безпеки та безпеки інших осіб, здоров'я і добробуту;

усвідомлює цінність та дотримується здорового способу життя, аналізує та оцінює наслідки і ризики для здоров'я і суспільства;

виявляє підприєємливість та поводить етично для поліпшення здоров'я, безпеки і добробуту власного та інших осіб.

Типовим навчальним планом Типової освітньої програми для 5 – 9 класів закладів загальної середньої освіти, затвердженої наказом МОН від 19.02.2021 № 235 (далі – Типова освітня програма) для реалізації освітньої галузі СЗО рекомендовано 1,5 або 1 година на тиждень:

1,5 год на тиждень – для класів закладів загальної середньої освіти з навчанням українською мовою (додаток 3 до Типової освітньої програми);

1 год на тиждень – для класів з навчанням мовою корінного народу або національної меншини поряд з державною мовою чи з навчанням українською мовою та вивченням мови корінного народу або національної меншини (додаток 4 до Типової освітньої програми).

Типова освітня програма для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти передбачає, що галузь СЗО у 5 – 6 класах реалізується через обов'язковий інтегрований курс «Здоров'я, безпека та добробут», оскільки модельні навчальні програми цього курсу орієнтовані на досягнення учнями обов'язкових результатів навчання освітньої галузі СЗО на адаптаційному циклі, визначених Державним стандартом, у повному обсязі. Разом з тим,

заклад освіти також може включити у навчальний план освітньої програми один із запропонованих Типовою освітньою програмою курсів морального спрямування: «Етика», «Вчимося жити разом», «Культура добросусідства», «Духовність і мораль в житті людини і суспільства».

Відтак можливі два варіанти реалізації соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі в освітній програмі закладу освіти:

перший варіант – у навчальний план включається інтегрований курс «Здоров'я, безпека та добробут» (1,5 год на тиждень); *другий варіант* - у навчальний план включається інтегрований курс «Здоров'я, безпека та добробут» (1 год на тиждень) у поєднанні з одним із навчальних курсів: «Етика», «Вчимося жити разом», «Культура добросусідства», «Духовність і мораль в житті людини і суспільства» (0,5 год на тиждень).

Обираючи другий варіант реалізації освітньої галузі СЗО слід пам'ятати, що освітня галузь СЗО є цілісною як за базовими знаннями, так і за обов'язковими результатами навчання. Тому під час розроблення відповідних навчальних програм педагогам закладу освіти необхідно внести корективи в обрані модельні навчальні програми, так щоб зазначені курси були взаємоузгодженими, не дублювали один одного і забезпечували досягнення учнями визначених Державним стандартом обов'язкових результатів навчання.

Заклад освіти може зменшити кількість навчальних годин на вивчення соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі включно до мінімального показника (1 год на тиждень). У такому разі задля забезпечення виконання вимог Державного стандарту рекомендуємо у навчальний план включати тільки інтегрований курс «Здоров'я, безпека та добробут».

Оцінювання навчальних досягнень учнів у 6 класах за інтегрованим курсом «Здоров'я, безпека та добробут» здійснюється відповідно до рекомендацій МОН України, зокрема до наказу МОН від 01.04.2022 № 289 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти». Формувальне оцінювання здійснюється шляхом педагогічного спостереження учителя за різними навчальними видами діяльності учнів, самооцінювання, аналізу учнівських робіт тощо. Поточне та підсумкове оцінювання може здійснюватись шляхом індивідуального, групового та фронтального опитування, планування та виконання експериментальних досліджень, реалізації дослідницьких проєктів, організації роботи з текстами, діаграмами, таблицями, схемами, тестування в електронному форматі тощо.

За рішенням педагогічної ради заклад освіти може визначити власну шкалу оцінювання з інтегрованих курсів/предметів соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі. Водночас, звертаємо увагу, що учні 6 класів в кінці навчального року мають досягнути результатів навчання, визначених Державним стандартом для адаптаційного циклу.

Метою навчання інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» є формування в учня/учениці відповідальності за здоров'я, добробут, безпеку та навколишнє середовище, його / її соціальної залученості та активності через

формування здорового способу життя, життєвих навичок, впевненості в собі, розвиток підприємливості, фінансової грамотності, активного громадянства, доброчесності для безпеки, добробуту та сталого розвитку. Інтегрований курс «Здоров'я, безпека та добробут» спрямований на розвиток у учнівства ключових, предметних і наскрізних компетентностей, сприятливих для здоров'я, безпеки, добробуту, успішної соціалізації та самореалізації особистості.

Інтегрований курс «Здоров'я, безпека та добробут» має практикоорієнтований характер, враховує нові умови освітньої діяльності: варіативність соціально-територіальних і родинних умов життя, що впливає на пізнавальні потреби і життєві цінності дітей; оновлення освітнього середовища; інклюзивне навчання; подолання різних проявів дискримінації; розвиток критичного мислення; партнерство з батьками, громадою.

Навчання інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» у 6 класах має базуватись на результатах, отриманих учнями у п'ятому класі під час вивчення цього курсу.

Адаптаційний цикл висуває певні вимоги до організації освітнього процесу. Віковому періоду 11 – 12 років властивий перехід від молодшого шкільного віку до підліткового. У цей період розширюється саме поняття «навчання» – діти свідомо вчать вчитися. Саме тому один із видів діяльності вчителя/вчительки – спрямування учнів/учениць на оволодіння способами здобування знань, усвідомлення сенсу навчання як процесу саморозвитку. Адаптаційний цикл 5–6 класів є вирішальним у тому, навчатиметься дитина чи відмовиться від зусиль у цьому напрямі й самореалізовуватиметься в інший спосіб.

Методика проведення уроків інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» у 6 класах має базуватися на засадах сучасної педагогіки партнерства, співпраці, співтворчості всіх учасників освітнього процесу (учнів, педагогів, сім'ї та громади), що передбачає використання особистісного діалогу як домінуючої форми навчального спілкування, спонукання до обміну думок, вражень, моделювання життєвих ситуацій; включає спеціально сконструйовані ситуації вибору, авансування успіху, самоаналізу, самооцінки та самопізнання.

Зміст інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» у 6 класі має відображати ціннісні орієнтири Нової української школи: унікальність й талановитість кожної дитини, відсутність дискримінації, формування цілісного світогляду, становлення вільної особистості, гармонійний фізичний та психоемоційний розвиток, добробут та безпека, утвердження людської гідності та доброчесності, визнання своєї ідентичності й активне громадянство.

У видах навчальної діяльності має бути закладено алгоритм навчання, що інтегрує дослідницький, особистісно зорієнтований, компетентнісний підходи.

Для здобувачів освіти це процес цілеспрямованого закономірного розвитку умінь цілепокладання, цілевиконання, в межах якого забезпечується свобода вибору мети, способів і засобів її реалізації, рефлексія.

Особливого значення у дидактико-методичній організації навчання у 6 класі надається його зв'язку з життям, з практикою застосування здобутих

уявлень, знань, навичок поведінки в життєвих ситуаціях. Увага вчителя має бути зосереджена на проведенні занять з використанням активних форм і методів навчання: роботи в парі та групах, евристичних бесід, ділових та ролевих ігор, презентацій, навчальних дискусій, мозкових штурмів, круглих столів, конкурсів проєктів та дослідницьких робіт, навчальних тренінгів, кейсметодів, практичних групових й індивідуальних вправ, створення скрайбів та інфографіків, моделювання певного виду діяльності або ситуацій, STEM-проєктів, написання бізнес-планів або програм, екскурсій, інтерв'ю, розробці концептуальних карт, аналізу життєвих ситуацій.

Навчання інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» спрямоване на формування в здобувачів освіти критичного мислення — умінь працювати з різними джерелами інформації та формулювати обґрунтовані запитання до них, що визначено Державним стандартом базової середньої освіти. До стратегій розвитку критичного мислення дітей підліткового віку належить: встановлення зв'язку із життєвим або особистим досвідом учнів; розуміння, що інформація може бути корисною і шкідливою; висловлювання оцінювальних суджень з опорою на текст і власний досвід; продукування своїх рішень щодо розв'язання проблемної ситуації.

Для організації освітнього процесу в умовах воєнного стану рекомендується проведення на уроках психологічних хвилинок, які можна здійснювати відповідно до рекомендацій, розміщених на сайті Інституту модернізації змісту освіти (<https://is.gd/ocxHD8>), використання просвітницьких матеріалів з офіційних сайтів, зокрема, UNICEF Ukraine, МВС України (наприклад, «Як поводитися в разі виявлення підозрілих предметів?» (<https://cutt.ly/NEVRVAp>), The Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE) «З чого починається безпека» (<https://cutt.ly/BT7AK2e>). В умовах епідеміологічної ситуації, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, необхідно надавати учням достовірну інформацію та науково обґрунтовані факти про коронавірус для того, щоб зменшити страхи через хворобу, а також підтримувати здатність учнів долати вторинні ефекти впливу вірусу на їхнє життя. Практичні поради щодо збереження та зміцнення здоров'я пропонуються на офіційних сайтах МОЗ України та Центру Громадського здоров'я. Всеукраїнські уроки з безпеки дорожнього руху для дітей розміщені на офіційному сайті «Безпечна країна» (mvs.gov.ua).

Кількість годин на вивчення кожного тематичного розділу інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» у 6 класі, зміст, обсяг і послідовність пропонованої учням інформації, організація її засвоєння можуть змінюватися відповідно до підготовленості класу, регіональних особливостей, робочого навчального плану школи, необхідності своєчасного реагування на конкретні умови, в яких відбувається освітній процес (в умовах воєнного часу, наближення епідемій, стихійне лихо, інфекційні хвороби тощо).

Вивчення інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» у 6 класі здійснюватиметься за обраною закладом освіти модельною навчальною програмою. [Модельні навчальні програми](#), рекомендовані для використання в освітньому процесі розміщено на офіційному вебсайті Міністерства освіти і

науки України. Звертаємо увагу, що в програми, яким надано гриф у 2021 році внесено зміни. Оновлені програми розміщено на сайті Міністерства освіти і науки та Інституту модернізації змісту освіти.

Важливі спільні для всіх модельних навчальних програм характеристики і особливості їх реалізації полягають у тому, що вони у цілому:

- забезпечують у повному обсязі досягнення обов'язкових результатів Державного стандарту базової середньої освіти в галузі «соціальна та здоров'язбережувальна» на адаптаційному циклі;
- базуються на інноваційних методиках відповідно до концепції Нової української школи;
- логічно поєднують міжпредметні складники змісту;
- враховують знання, уявлення і уміння учнів, здобуті у початковій школі;
- доступні молодшим підліткам за змістом і повністю відповідають особливостям адаптаційного циклу базової освіти;
- передбачають активну навчально-пізнавальну діяльність дітей із пріоритетністю дослідницьких, творчих, проблемно-пошукових методів навчання.

Враховуючи триваючу широкомасштабну війну російських окупаційних військ фактично на всій території України вбачаємо за необхідність доповнити зміст модельних навчальних програм інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» питаннями особистої безпеки пов'язаними з ризиками воєнного часу. Педагогам необхідно включити відповідні питання у зміст навчальної програми закладу, передбачивши їх вивчення на початку навчального року.

Модельна навчальна програма «Здоров'я, безпека та добробут. 5-6 класи (інтегрований курс)» (авт. Василенко С., Коваль Я., Колотій Л.).

Модельна навчальна програма (далі – МНП) містить інваріантну частину пропонованого змісту, яка слугує досягненню обов'язкових результатів навчання, і варіативну – творчу компоненту. Пропонуються різноманітні види діяльності з використанням різноманітних онлайн-інструментів, цифрових технологій та педагогічних інновацій.

Викладання інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» за зазначеною МНП передбачає опанування всіма учасниками освітнього процесу необхідними технологіями, що забезпечують психологічно комфортне та продуктивне спілкування у різних форматах, особливо дистанційно; розвиток особистості учня та учениці, здатності до усвідомлення власної національної ідентичності; збереження свого здоров'я та здоров'я інших осіб, можливості дбати про безпеку, особистий і суспільний добробут.

Пропоновані види навчальної діяльності враховують необхідність адаптації учнів та учениць при переході з початкової до базової школи, спрямовані на розв'язання низки специфічних завдань: формування незалежної, більш самостійної і відповідальної поведінки, розуміння та прийняття високих вимог до інтелектуального розвитку та темпу навчальної діяльності, вільне орієнтування у більшій кількості навчальних предметів, подолання труднощів у спілкуванні з новими вчителями, можливо й з новими однокласниками й однокласницями.

Реалізація завдань інтегрованого курсу особливо актуальна в умовах воєнного стану, адже вони спрямовані на збереження життя майбутніх поколінь українців. Розділ «Виховуємо самостійність та відповідальність», націлений на виховання в учнів та учениць відповідальності за своє здоров'я, особисту безпеку, формування навичок уникнення чинників ризику. Розділ «Навчаємося приймати рішення» формує вміння прогнозувати наслідки будь-яких дій, обирати моделі безпечної поведінки, приймати зважені рішення у різноманітних життєвих ситуаціях, зокрема непередбачених і надзвичайних, задля збереження здоров'я та життя власного та інших людей. Розділ «Емоції та етична поведінка», стосується етичної поведінки та ціннісного ставлення до особистості, поваги до інтересів інших людей, родини, громади, держави; важливості прийняття соціальних та емоційних змін, які відбуваються, зокрема в умовах воєнного стану; усвідомлення необхідності чуйного ставлення до осіб, які потребують допомоги. Розділ «Дбаємо про власний організм», містить інформацію щодо практичних навичок самообслуговування, вміння дбати про власний організм; описує способи надання самопомоги та домедичної допомоги іншим особам, сприяє формуванню адекватної поведінки в небезпечних і надзвичайних ситуаціях.

Модельна навчальна програма «Здоров'я, безпека та добробут. 5-6 класи (інтегрований курс)» (автори Т. Воронцова та інші)

В основу авторської модельної програми інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» покладено: холістичну модель здоров'я; сучасну концепцію проблем безпеки; розуміння добробуту як якості життя.

Навчальні програми і календарні плани розраховані на різну кількість годин інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут». Їх наведено за посиланням http://autta.org.ua/ua/resources/Komplekt_ZBD/ZBD_6_kl

Авторське навчально методичне забезпечення для навчання учнів, підготовки вчителів та онлайн-супроводу процесу навчання учнів міститься за посиланням http://autta.org.ua/ua/resources/Komplekt_ZBD/.

Навчальний матеріал та послідовність його викладання для 6 класу курсу ЗБД враховує особливості адаптаційного періоду шестикласників. Головні особливості дітей цього віку детально описано в посібнику для вчителя за посиланням http://autta.org.ua/ua/resources/Komplekt_ZBD

Головними принципами навчання за авторською модельною програмою курсу ЗБД є:

партнерство між учнями і вчителем, який є фасилітатором навчального процесу; інклюзивність - всі учні класу залучені до навчальної діяльності; врахування індивідуальних стилів сприйняття і стратегій навчання учнів:

робота в групах, мозковий штурм, проекти, тематичні дослідження, рольові ігри тощо; навчання на ситуаціях, наближених до реального життя (важливих для

безпеки, здоров'я, соціалізації та самореалізації учнів).

Пріоритетними методами навчання за курсом ЗБД залишаються дослідницькі, творчі, проблемно-пошукові, а формами організації діяльності-колективна, групова, індивідуальна.

Методи навчання для інтегрованого курсу ЗБД детально описано в посібнику для вчителя http://autta.org.ua/ua/resources/Komplekt_ZBD. Наведені у посібнику методи забезпечують досягнення основних цілей та очікуваних результатів шляхом використання компетентнісного, інтегрованого та діяльнісного підходів.

Для організації дистанційного та змішаного навчання в авторському навчально методичному комплекті міститься сайт дистанційної освіти для учнів (<https://is.gd/mkxz7P>).

Оцінювання навчальних досягнень учнів включає формувальне поточне, підсумкове тематичне і підсумкове завершальне.

Інструменти для оцінювання зазначені у Прикінцевій частині авторської модельної програми (<https://is.gd/7szpyD>).

Завершальне оцінювання здійснюється кожного року по завершенні навчання шляхом онлайн-анкетування вчителя і учнів за спеціально розробленою анкетною, яка є складовою навчально-методичного забезпечення курсу.

Модельна навчальна програма «Здоров'я, безпека та добробут. 5-6 класи(інтегрований курс)»для закладів загальної середньої освіти (автори Хитра З.М., Романенко О.А.)

У МНП враховано основні здобутки початкової школи. Її зміст побудовано на основі загальнодидактичних принципів послідовності і наступності у навчанні, враховано компетентності, які учні мають набути протягом навчання в початковій школі. Реалізація наступності в навчанні досягається за рахунок узгодження змісту, очікуваних результатів, видів навчальної діяльності та організаційно-методичного забезпечення в початковій і основній ланках освіти.

Постійної уваги вчителя заслуговує співпраця з батьками, дорослими членами сім'ї або опікунами. МНП передбачена обов'язкова участь дорослих у виконанні таких видів робіт: «Відпрацювання навичок вимірювання температури тіла», «Складання переліку горючих (легкозаймистих і важкозаймистих), негорючих матеріалів, що розміщуються вдома або в закладі освіти», «Обстеження безпеки своєї оселі», «Виконання вправ для формування правильної постави та гімнастики для очей», «Відпрацювання алгоритму дій при потраплянні до екстремальної /надзвичайно ситуації в побуті», «Моделювання ситуацій щодо переходу дороги», «Діагностика /визначення за допомогою анкет своїх потреб та інтересів», «Аналіз своїх витрат або витрат сім'ї (обов'язкових, необов'язкових та непередбачуваних)», «Розв'язання задач про доходи та витрати сімейного бюджету», «Складання рекомендацій для заощадження та економії своїх витрат або витрат сім'ї».

Модельна навчальна програма «Здоров'я, безпека та добробут. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (автори: Шиян О., Волощенко О., Гриньова М., Дяків В., Козак О., Овчарук О., Седоченко А., Сорока І., Страшко С.)

Модельна програма курсу «Здоров'я, безпека та добробут» продовжує реалізацію визначених у Державному стандарті вимог до обов'язкових

результатів навчання учнів з соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі.

Наступність між циклами навчання на рівнях початкової та базової середньої освіти у МНП реалізується через відповідність очікуваних результатів вимогам Державного стандарту, врахування очікуваних результатів навчання, визначених у типових освітніх програмах початкової школи.

Принципи та пріоритети, на яких ґрунтується МНП втілюють нові прогресивні концептуальні підходи, нові погляди на роль дитини і педагога в освітньому процесі, форми організації дитячої життєдіяльності, зокрема дитиноцентризм, комунікативно зорієнтоване навчання, діяльнісний підхід, принцип системності та наступності, людинознавче спрямування.

Зміст навчального матеріалу у МНП складається з двох частин: понятійного і діяльнісного. Види навчальної діяльності пропонуються для відпрацювання ключових життєвих умінь і навичок та мають рекомендаційний характер. Зміст програми інтегрованого курсу в 6 класі присвячено питанням добробуту, уміння вчитися, безпеки, здоров'я та підприємливості крізь призму особистого розвитку

Для ефективного втілення програми перевага надається інтерактивним, дослідницьким, проєктним видам діяльності.

Модельна навчальна програма інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» для 5–6 класів (авторів Гущина Н. І., Василяшко І. П.)

МНП побудована лінійно-концентрично. Зміст понять поступово розширюється і доповнюється. Питання, що розглядаються у 6 класі, будуть детальніше вивчатися у наступних класах. Концентричність реалізується через міждисциплінарну інтеграцію змісту та концентричне вивчення змістових ліній. Такий підхід забезпечуватиме поступове нарощування складності матеріалу, його актуалізацію, повторення, закріплення, що сприятиме формуванню комплексу ключових компетентностей.

Виходячи з наявних умов навчально-методичного, матеріальнотехнічного забезпечення та потреб здобувачів освіти, учитель самостійно визначає обсяг годин, відведених програмою на вивчення окремого розділу, у тому числі може змінювати порядок вивчення розділів, тем. Учитель може пропонувати власну тематику для обговорення, бесід, досліджень, проєктів, акцій, практичних і творчих завдань, зокрема й тих, що підлягають обов'язковому оцінюванню. Зміст програми бажано розкривати через навчально-пізнавальну діяльність, через роботу з різними джерелами інформації, проєктно-дослідну діяльність.

**«Етика», «Вчимося жити разом», «Культура добросусідства»,
«Духовність і мораль в житті людини і суспільства».**

Державний стандарт базової середньої освіти визначає для соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі (далі – СЗО) орієнтовний зміст і вимоги до результатів навчання – галузевих (предметних) і ключових компетентностей, а також наскрізних умінь.

Типова освітня програма для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти передбачає, що галузь СЗО реалізується через обов'язковий інтегрований курс «Здоров'я, безпека та добробут» у поєднанні з одним із навчальних курсів за вибором: «Етика», «Вчимося жити разом», «Культура добросусідства», «Духовність і мораль в житті людини і суспільства». Оскільки галузь СЗО є цілісною як за змістом, так і за очікуваними результатами навчання, зазначені курси мають бути взаємоузгодженими та не дублювати один одного.

Соціальна і здоров'язбережувальна освітня галузь у розрізі навчальних курсів за вибором у 5 класі представлена такими модельними навчальними програмами для закладів освіти:

«Етика. 5–6 класи» (авт. Ашортія Є. Д., Бакка Т. В., Желіба О. В., Козіна Л. Є., Мелешенко Т. В., Щупак І. Я.);

«Етика. 5-6 класи» (авт. Пометун О. І., Ремех Т. О., Кришмарел В. Ю.);

«Вчимося жити разом. 5-6 класи» (авт. Воронцова Т. В., Пономаренко В. С., Лаврентьева І. В., Хомич О. Л.);

«Культура добросусідства. 5-6 класи» (авт. Араджионі М. А., Козорог О. Г., Лебідь Н. К., Потапова В. І., Унгурян І. К.);

«Духовність і мораль в житті людини і суспільства. 5-6 класи» (авт. Жуковський В. М., Сіданіч І. Л., Гришук Д. Г., Губеня І. І., Лахман Н. М.).

Предмети «Етика», «Культура добросусідства», «Духовність і мораль в житті людини і суспільства», «Вчимося жити разом» у 6 класі спрямовані на формування світогляду та розвиток компетентностей, задекларованих Державним стандартом базової середньої освіти у соціальній і здоров'язбережувальній освітній галузі. Під час навчання важливо, щоб ці світоглядні предмети/курси були спрямовані не лише на засвоєння учнями/ученицями інформації, а й на її осмислення, занурення у зміст, реалізацію на практиці і адаптацію до життя.

Предмет «Етика» для 5–6 класів є обов'язково-вибірковим предметом соціальної та здоров'язбережувальної освітньої галузі, що спрямований на формування моральних цінностей і орієнтирів особистості, моральної культури і культури поведінки. Зміст етики як науки – це знання, реалізовані в ставленні особистості до інших людей, суспільства й природи.

Курс етики орієнтований на формування в здобувачів освіти ключових компетентностей - громадянської, соціальної, здоров'язбережувальної, загальнокультурної, інформаційно-цифрової, уміння навчатися протягом життя та відповідних загальногалузевих компетентностей.

Особливий наголос під час вивчення етики зроблено на вмінні здобувачів освіти моделювати ситуації та розв'язувати їх, проводити аналогії з власним досвідом. Формування світогляду, формування вільної особистості, яка визнає загальнолюдські та національні цінності й керується морально-етичними критеріями та почуттям відповідальності у власній поведінці; виховання поваги до людської гідності й дотримання прав людини, демократичних цінностей, верховенства права, справедливості, неупередженості, рівності є основною метою предмета «Етика». Вивчаючи цей предмет, здобувач освіти набуває найважливіших навичок для співжиття в родині, школі, суспільстві,

відповідальності за свої вчинки, розуміння людських чеснот і усвідомлення совісті як внутрішнього правила моралі. Здобувачі освіти опанують помірну самокритику, мають навчитись ставити цілі і досягати їх, дотримуватись усіх етичних норм спілкування, прагнути покращити комунікації з суспільством, вивчити традиції та цінності народу, відчувати власну провину за допущені помилки.

Навчальний курс розраховано на два роки, кожен з яких має особливості. Тому завдання вчителя етики — мотивувати, надихати, заохочувати до взаємодії, формувати демократичну культуру здобувачів освіти.

Оскільки засвоєння змісту курсу передбачає не лише опанування учнями знань, а й широкого кола вмінь, навичок, компетентностей та ставлень, організація навчання має поєднувати різні види пізнавальної, розумової та навчальної активності здобувачів освіти.

Методика оцінювання має відповідати меті та методиці викладання курсу. Якщо для перевірки знань існують традиційні способи, то перевірка вмінь і навичок має бути тривалішим, а оцінити виховний ефект безпосередньо на уроці навряд чи можливо. Цінності, особисте ставлення та сформовані компетентності будуть проявлятися у реальному житті.

Пропонуємо проводити узагальнюючі уроки в ігровій нетрадиційній формі, щоб підтримувати інтерес здобувачів освіти до предмета та посилити бажання вивчати його у 6 класі.

Продовження вивчення курсу етики у 6 класі передбачає поглиблення знань здобувачів освіти про етичні норми, поняття та категорії, удосконалення та розвиток умінь, навичок, ставлень здобувачів освіти.

Завершення вивчення етики у 6 класі дозволить занурити здобувачів освіти у загальнолюдський досвід моральності, яка дає можливість побудувати діалог про життя, вічні питання буття, які протягом тривалого періоду стояли і стоять перед людиною. Саме етика допоможе розібратися в природі моральних цінностей, які утворюють стрижень духовності і культури, зрозуміти духовну основу і норми існування у суспільстві. Концентруючи в собі моральний досвід минулих поколінь і вироблені протягом всієї людської історії моральні закони, етика робить їх надбанням кожного нового покоління. Це дозволяє здобувачам освіти в результаті її вивчення перетворювати етичні знання у зміни власної життєдіяльності.

Предмет **«Культура добросусідства»** спрямований на підтримку широкої соціальної інклюзії, міжкультурної і миротворчої освіти, розвиток освіти впродовж життя та демократизацію освітнього середовища в Україні. Цей предмет розроблявся для полегшення адаптації дітей до нових умов навчання і їхньої успішної інтеграції в нових колективах або громадах. Це набуває особливої актуальності через війну, оскільки багато дітей вимушено залишили свої оселі та звичне середовище й стали ВПО, та у зв'язку з активізацією процесу європейської інтеграції України, глобалізації і активної трудової міграції населення. Тож пропонований зміст предмету та запропоновані види діяльності є помічним інструментом, щоб швидше познайомити дітей між собою та згуртувати, адаптувати їх до нових умов навчання в базовій школі й у

новому колективі, розвивати конструктивну взаємодію і навички ненасильницької комунікації, сприяти зниженню конфліктного потенціалу і створенню комфортної психологічної атмосфери в класі.

«Культуру добросусідства» може викладати педагог, який працює з предметами соціальної і здоров'язбережувальної або громадянської та історичної освітніх галузей. За умови проходження відповідного навчання, предмет також може викладати класний керівник (учитель-предметник будь-якого фаху), соціальний педагог або шкільний психолог.

Відповідно до Типового навчального плану для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти Типової освітньої програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти, затвердженої наказом МОН України від 19.02.2021 № 235, навчальне навантаження на тиждень для вивчення предмету «Культура добросусідства» передбачає 0,5 годин. Тож це може бути 1 година на два тижні, або викладання щотижня упродовж одного семестру (рекомендовано саме в першому семестрі, враховуючи адаптаційну спрямованість предмету). Однак рішенням педагогічної ради може бути визначено і більшу кількість годин. Окреслені у модельній навчальній програмі «Культура добросусідства. 5-6 класи» пропонований зміст і види навчальної діяльності дозволяють планувати освітній процес предмету і з більшою кількістю годин навчального навантаження на тиждень. Обидва варіанти (0,5 і 1 година на тиждень) пройшли успішну апробацію під час пілотування у 30 закладах освіти України в 2022-2023 навчальному році.

Концептуальну основу предмета «Культура добросусідства» становлять положення інтегрованого, компетентнісного та діяльнісного підходів, що відображено у модельній навчальній програмі «Культура добросусідства. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: М. А. Араджионі, О. Г. Козорог, Н. К. Лебідь, В. І. Потапова, І. К. Унгурия), затвердженої наказом МОН України від 12.07.2021 № 795 «Про надання грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» модельним навчальним програмам для закладів загальної середньої освіти».

«Культура добросусідства» логічно продовжує завдання інтегрованого курсу «Я досліджую світ», за яким діти навчались у початковій школі. Зміст модельної навчальної програми є лінійно-концентричним. Вона структурована за розділами і побудована в такий спосіб, щоб зберегти наступність і послідовність вивчення тем від 5 до 6 класу, врахувати міжпредметні та міжгалузеві зв'язки. Розділи виділені за принципом розширення кола міжособистісної взаємодії дитини в соціумі. Частина програми, що розкриває зміст 5 класу, структурована за 4 розділами («Я дорослішаю», «Я і моя родина», «Я у спільноті», «Різні, але рівні»), в яких об'єднано 15 тем. Частина програми, що розкриває зміст 6 класу, містить 3 розділи («Я, моя індивідуальність і безпека», «Я у спільноті», «Я в громаді: діємо разом»), у які об'єднано 14 тем. Теми за розділами розташовані в певному логічному порядку. Водночас учитель/учителька може коригувати послідовність тем, обсяг змісту і час на його опрацювання відповідно до потреб здобувачів освіти та особливостей організації освітнього процесу.

Зміст предмета «Культура добросусідства» спрямований на роботу зі ставленнями, цінностями, розвиток особистих якостей і відпрацювання поведінкових навичок, що передбачає системну і тривалу співпрацю педагога/педагогині з дітьми. Тому деякі очікувані результати навчання програми є наскрізними, а саме: етична поведінка, конструктивне спілкування, співпраця для досягнення результату діяльності, підтримка доброчинності.

Для досягнення очікуваних результатів навчання програми запропоновано розлогий перелік видів навчальної діяльності й високий рівень їхньої конкретизації. Це обумовлено певною складністю та чутливістю окремих тем змісту програми, необхідністю окреслити запропоновану авторами глибину занурення та деталізації тем, надати альтернативні види діяльності з урахуванням віку здобувачів освіти та рівня їхньої підготовки, технічних/просторових можливостей закладу освіти тощо. Деякі види діяльності можуть бути рекомендовані як творче домашнє завдання або позаурочна активність, як ідеї для проведення цікавих інтерактивних ранкових зустрічей і годин спілкування, спільних заходів з батьками або з молодшими школярами. Зазначений перелік видів навчальної діяльності є орієнтовним. Педагоги/педагогині на свій розсуд можуть обирати види навчальної діяльності з тих, що запропоновані в програмі, додавати нові або адаптувати рекомендовані види діяльності відповідно до потреб дітей та особливостей організації освітнього процесу.

При впровадженні курсу має віддаватися перевага діяльнісному підходу, який передбачає різноманітні активності: інтерактивні вправи, практичні роботи, дослідження, спостереження, моделювання та прогнозування, розв'язання ситуативних завдань, проєктну діяльність, роботу з різними джерелами інформації, використання цифрових пристроїв тощо. Під час роботи за програмою рекомендуємо впроваджувати основні підходи для навчання в НУШ, зокрема, дотримуватися умов і технології інтерактивного навчання, базуватися на особистому досвіді дитини і членів її родини, обирати завдання для занять за принципом «краще менше, та краще», практикувати в навчанні підлітків принципи освіти дорослих тощо.

Основним засобом в освітньому процесі навчального предмету «Культура добросусідства» є підручник «Культура добросусідства. 5 клас» (Гриф «Рекомендовано» згідно наказу МОН від 30.03.2022 №277 «Про внесення змін у додаток до наказу МОН України від 08.02.2022 № 140) та підручник «Культура добросусідства. 6 клас» (Гриф «Рекомендовано», згідно наказу від 08.03.2023 №254 «Про надання грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» підручникам для 5 та 6 класів закладів загальної середньої освіти). Додаткові ресурси для реалізації змісту предмета «Культура добросусідства» (календарно-тематичне планування, поурочні методичні розробки, анімаційні ролики тощо) учитель/вчителька може знайти в розділі «Методична підтримка» (<https://kdukraine.com/>).

Під час викладання «Культури добросусідства» рекомендуємо застосовувати переважно формувальне оцінювання, яке передбачає надання учням/ученицям підтримки, коригує засоби та методи навчання у разі

виявлення їх неефективності, визначає подальші цілі. Рекомендуємо широко використовувати техніки формувального оцінювання для формування в учнів/учениць рефлексивної компетентності. Це сприятиме не тільки обдумуванню власного навчального поступу школярів/школярок, а й розвитку їхнього емоційного інтелекту. Взаємооцінювання є повноцінною навчальною стратегією і також активно використовується в «Культурі добросусідства». Тож доречно організовувати обмін роботами, взаємообмін завданнями і запитаннями, заповнення форм взаємооцінювання тощо.

Якщо педагогічна рада закладу освіти ухвалить рішення про підсумкове оцінювання предмету «Культура добросусідства» у 5-6 кл., то результати навчальних досягнень учнів/учениць фіксуються у Свідостві досягнень, форма якого запропонована у Методичних рекомендаціях щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти, затвердженими наказом МОН України від 01.04.2022 № 289. В додатку 1 до зазначених рекомендацій в блоці «Етика / Курси морального спрямування» вписується назва предмету «Культура добросусідства» і відповідно три очікуваних результати навчання: 1) розвиток самоусвідомлення та ефективна діяльність, 2) конструктивна комунікація і співпраця, 3) толерантність, чуйність, добродійність. Всі зазначені результати відповідають очікуваним результатам галузі на кінець 6 класу. Тож при оцінюванні досягнень дітей в 6 класі, слід корегувати ці результати з опрацьованими темами. Детальніше з критеріями оцінювання за запропонованими результатами можна ознайомитися в збірці методичних розробок для педагогів «Культури добросусідства» у 5-6 класах на сайті «Культури добросусідства» (<https://kdukraine.com>).

Коефіцієнт корисної дії «Культури добросусідства» буде значно вищим, якщо окремі теми цього курсу додатково будуть опрацьовуватися під час годин спілкування або на ранкових зустрічах. Для цього додатково можна використовувати методичні розробки збірки «Культура добросусідства: Я. Ми. Країна» (<https://kdukraine.com/wp-content/uploads/2023/05/i-we-kraina-nova-2022.pdf>). Ця збірка також буде актуальною для тих педагогів, які мають на меті продовжувати працювати за предметом «Культура добросусідства» з підлітками і в 7-9-х класах, але у позаурочному форматі. Також для налагодження ефективної взаємодії з батьками в освітньому процесі класний керівник може скористатися відповідною програмою і методичними рекомендаціями «Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно» наскрізного інтегрованого курсу «Культура добросусідства» (<https://kdukraine.com/metodichna-pidtrimka/batkivski-zbori-po-novomu-aktualno-interaktivno-korisno/>).

Окремі питання щодо викладання навчального предмету «Культура добросусідства» вчитель або вчителька може з'ясувати, пройшовши навчання за онлайн-курсом «Як викладати «Культуру добросусідства» в базовій школі». Зареєструватися на безкоштовне навчання можна за покликанням <https://kdukraine.com/courses/culture-of-good-neighborliness-in-basic-school/>.

Відповідно до модельної навчальної програми «**Духовність і мораль в житті людини і суспільства**» для 5-6 класів закладів загальної середньої освіти (автори Жуковський В.М., Сіданіч І.Л., Грищук Д.Г., Губеня І.І., Лахман Н.М.), рекомендованої Міністерством освіти і науки України створені такі навчальні посібники:

Навчальний посібник «Духовні і моральні основи в житті людини» для здобувачів освіти 5 класу закладів загальної середньої освіти, що також має гриф МОН України, базується на здобутках філософської, психологічної, педагогічної та культурологічної наук, забезпечує утвердження духовності й моралі, людської гідності, милосердя й доброти, чесності та справедливості, співпереживання, взаємоповаги і взаємодопомоги, поваги до прав і свобод людини, здатності до конструктивної взаємодії учнів/учениць між собою та з дорослими; формування у здобувачів освіти активної громадянської позиції, патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу, його історико-культурного надбання, традицій, мови з урахуванням вікових особливостей п'ятикласників.

Посібник складається з трьох розділів -«Джерело духовності та моралі», «Поняття духовності та моралі» та «Людина — носій духовності та моралі». Основний акцент робиться на інноваційних, інтерактивних та інформаційно-комунікаційних технологіях. Поряд з вербальними методами і формами роботи рекомендується застосовувати практично-діяльнісні форми і методи, які допомагають реалізовувати активність учнів: ситуативні завдання, рольові ігри, проєктна діяльність, презентація, уявні екскурсії. Медіапідтримку посібника забезпечують різноманітні завдання за QR-посиланнями.

Курси духовно-морального спрямування можуть вивчатись за рахунок варіативної складової у початковій школі, а також у 7 – 11 класах. Такі курси мають світоглядне, культурне та освітньо-виховне спрямування й не є вченням віри, не ставлять за мету залучення до певної конфесії, не включають релігійних обрядів, Викладання означених курсів передбачає виховання в учнів поваги до свободи совісті, релігійних та світоглядних переконань інших людей; здатності до співжиття в полікультурному та поліконфесійному українському суспільстві. Зміст курсів духовно-морального спрямування не передбачає катехізацію, неприпустимим є нав'язування вчителькою/вчителем дітям власних поглядів у ставленні до тих чи інших Церков, примусу дітей до молитви під час уроків, відвідування церковних служб тощо.

Вивчення зазначених курсів в закладах загальної середньої освіти потребує письмової згоди батьків учня/учениці та за наявності підготовленого вчителя.

Відповідно до чинного законодавства України, викладати такі курси можуть особи, які мають педагогічну освіту та документ про проходження відповідної курсової підготовки. Курси духовно-морального спрямування слід викладати в тісній співпраці з батьками, інформувати батьківську громадськість про особливості християнської етики, давати їм можливість відвідувати уроки і позакласні заходи з предмета.

Відповідно до частин першої, третьої та четвертої статті 10 Закону України «Про повну загальну середню освіту» освітній процес у закладах освіти організовується відповідно до законів України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», інших актів законодавства, освітньої програми закладу освіти. Тож у межах академічної автономії питання організації виконання освітньої програми, навчального плану та освітнього процесу є внутрішнім питанням кожного закладу загальної середньої освіти, його педагогічної ради та завданням педагогічних працівників.

Рекомендуємо створений Європейським Центром ім. Вергеланда разом із Радою Європи посібник «Дороговкази. Політика і практика вивчення релігій і нерелігійних світоглядів в інтеркультурній освіті», мета якого – допомогти розробникам освітньої політики, школам, педагогічним закладам освіти, а також усім іншим учасниками освітнього процесу втілити Рекомендації СМ/Rec(2008)12 Комітету Міністрів країн-членів Ради Європи з релігій і нерелігійних переконань в інтеркультурній освіті в життя в конкретних державних, регіональних та місцевих контекстах <https://www.schools-for-democracy.org/biblioteka/posibnyky-rady-evropy-z-prav-liudyny-ta-aktyvnoi-uchasti-dlia-molodi/dorogovkazi>).

7 – 9 класи

Основи здоров'я

Відповідно до типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти II ступеня, затвердженої наказом МОН від 20.04.2018 № 405, на вивчення предмета у 7 – 9 класах передбачена 1 година на тиждень.

Вивчення предмета «Основи здоров'я» у 2023/2024 навчальному році здійснюватиметься за оновленою навчальною програмою (затверджена і надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» наказом Міністерства освіти і науки України від 03.08.2022 № 698).

В оновленій навчальній програмі розширено зміст модулів з питань особистої безпеки. Додано питання, що пов'язані з ризиками воєнного часу, зокрема: сигнали оповіщення населення, дії під час повітряної тривоги, обстрілу тощо, надійне і ненадійне укриття, протимінний захист та поведінка з вибухонебезпечними і незнайомими предметами, надання домедичної допомоги та психологічної самодопомоги, поведінка з озброєними людьми, виживання в екстремальних ситуаціях тощо. Зазначені питання включені у зміст розділу навчальної програми, який в оновленій програмі називається «Безпека і здоров'я людини» і вивчається на початку навчального року у кожному класі. Оновлений зміст розділу для його реалізації потребує більше навчального часу, тому рекомендуємо для цього використовувати резервні години, передбачені навчальною програмою.

Окрім того, програму для 7 класу доповнено питаннями щодо руху на велосипеді, безпеки на залізниці, руху через залізничні переїзди, відповідальності за розповсюдження у соціальних мережах роликів/повідомлень та інформації, що може загрожувати національній безпеці.

У програмі для 8 класу у розділ 2. «Фізична складова здоров'я» додано питання безпеки харчування в умовах воєнного стану; тему «На порозі дорослого життя», яка розглядалась в розділі 1, «Здоров'я людини» перенесено в розділ 3. «Психічна і духовна складові здоров'я»; зміст теми «Безпека в побуті й навколишньому середовищі» (розділ 4. Соціальна складова здоров'я) доповнено питаннями впливу воєнних дій та терористичних актів на навколишнє середовище і виконанням практичних завдань «Відпрацювання алгоритмів дій під час хімічної, біологічної, радіологічної загрози забрудненню навколишнього середовища у результаті воєнних дій»

Навчання учнів поводженню з вибухонебезпечними та незнайомим предметами, протимінному захисту пропонуємо здійснювати відповідно до методичних рекомендації щодо проведення бесід з учасниками освітнього процесу з питань уникнення враження мінами і вибухонебезпечними предметами та правил безпечної поведінки у надзвичайних ситуаціях (лист МОН від 17.03.2022 № 1/3485-22).

Також інформуємо, що громадська організація «Асоціація саперів України» у співробітництві з громадською організацією «Прометеус» проводить навчання педагогічних працівників за курсом «Навчання з попередження ризиків, пов'язаних із вибухонебезпечними предметами (EORE)». Курс розрахований на 30 годин онлайн навчання. Реєстрація за посиланням: <https://courses.prometheus.org.ua/courses/UDA>.

Особливості впровадження змісту здоров'язбережувальної освіти в основній школі окреслено в методичних рекомендаціях щодо викладання навчальних предметів попередніх років.

ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ щодо викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2023/2024 навчальному році

ПРИРОДНИЧА ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ

У 2023/2024 навчальному році у 6 класах закладів загальної середньої освіти продовжується впровадження концептуальних засад реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа». Пріоритетними залишаються завдання створення освітнього середовища для реалізації інтегративного підходу до компетентісно орієнтованого навчання, забезпечення умов для взаємодії учасників освітнього процесу на засадах педагогіки партнерства та в умовах психологічної комфортності.

Відповідно до Концепції «Нова українська школа» (<http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczyia.html>), Державного стандарту базової середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898, метою природничої освітньої галузі є формування в учнів природничо-наукової компетентності як базової та відповідних предметних компетентностей як обов'язкової складової загальної культури особистості і розвитку її творчого потенціалу на основі компетентісного, діяльнісного, інтегративного, особистісно-орієнтованого, дослідницького, проблемно-ситуативного, диференційованого та рефлексивного підходів до освітнього процесу.

Звертаємо увагу на те, що Державний стандарт базової середньої освіти поетапно впроваджується з 01 вересня 2022 року, отже у 2023 / 2024 навчальному році його впроваджуватимуть для учнів 5-х та 6-х класів. Учні 7-11-х класів закладів загальної середньої освіти продовжують навчатися за Державним стандартом базової і повної загальної освіти (2011 р.).

Виконання вимог зазначених державних стандартів є обов'язковим для всіх закладів загальної середньої освіти незалежно від підпорядкування, типів і форми власності.

Оцінювання учнів 6 класів здійснюється відповідно до Методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 01.04.2022 № 289 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти» (<https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-shodo-okremih-pitan-zavershennya-20212022-navchalnogo-roku>).

В освітньому процесі 6 класу застосовують формувальне, поточне та підсумкове: тематичне, семестрове, річне. Для проведення зазначених видів оцінювання ефективно використовувати компетентісно орієнтовані завдання.

Оцінюванню також підлягає сформованість в учениць/учнів наскрізних умінь, визначених Державним стандартом базової середньої освіти: читання з розумінням, висловлення власної думки усно й письмово, конструктивне керування емоціями, критичне й системне мислення, логічне обґрунтування позиції, творчість, ініціативність, конструктивне керування емоціями, оцінювання ризиків, ухвалювання рішень, розв'язування проблем, співпраця з іншими. Акцентуємо увагу, що заклади освіти мають право на свободу вибору форм, змісту та способів оцінювання відповідно до рішення педагогічної ради.

У відповідності до Типової освітньої програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти, затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 19.02.2021 № 235, освітній процес у 6-х класах із природничої освітньої галузі організовується за такими варіантами :

1) за модельними навчальними програмами «Пізнаємо природу» для 5–6 класів з обов'язковим вивченням «Географії»;

2) за модельною навчальною програмою «Довкілля» для 5–6 класів з обов'язковим вивченням «Географії»;

3) за модельною навчальною програмою «Природничі науки» для 5–6 класів; окремий предмет «Географія» не вивчається, оскільки змістові питання географічного складника державного стандарту базової середньої освіти включено до програми «Природничі науки».

Програми розміщені на офіційному сайті МОН за покликанням: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku> .

Модельні навчальні програми визначають природничу освіту, як елемент культури кожної людини, сприяють усвідомленню практичного застосування досягнень природничих наук, їх ролі у розвитку цивілізації. Вивчення інтегрованого курсу базується на знаннях і компетентностях, набутих учнями в початковій школі, і спрямоване на подальше формування їхнього світогляду, розширення розуміння широкого спектру наукових ідей астрономії, біології, географії, екології, фізики і хімії у цілісному пізнанні природи, розвиток розумово-пізнавальних і творчих якостей, рівень яких визначає конкурентну спроможність на сучасному ринку праці.

Заклад освіти може реалізовувати одночасно кілька варіантів організації освітнього процесу, наприклад в одному класі на паралелі обирати модельну навчальну програму «Пізнаємо природу» одного авторського колективу, в другому класі на паралелі – іншого, або вивчати інтегрований курс «Довкілля» в одному класі, а в іншому – «Природничі науки». **Головне, не змінювати вибір варіанту організації освітнього процесу і модельної навчальної програми при переході від 5-го до 6-го класу, оскільки кожна з них має особливості щодо реалізації завдань природничої освітньої галузі адаптаційного циклу (5-6 класи).**

Окреслимо особливості кожної з модельних навчальних програм для 6 класів закладів загальної середньої освіти.

Модельна навчальна програма «Пізнаємо природу». 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Біда Д.Д., Гільберг Т.Г., Колісник Я.І.).

Інтегрований курс «Пізнаємо природу» для 6 класу спрямований на формування цілісної природничо-наукової картини світу, ознайомлення учнів з методами пізнання, характерними для природничих наук, орієнтування учнів на загальнонавчальні, загальноінтелектуальні вміння та навички, що формуються на міжпредметній основі, розвитку функціональної грамотності та системного і логічного мислення.

Курс продовжує наступність у формуванні знань, умінь, навичок, цінностей, здобутих у початковій школі та у 5 класі базової школи, покликаний дати можливість дитині, як частині природи, зрозуміти не тільки світ природи, а й своє місце в світі, що змінюється.

Модельна навчальна програма спрямована на: формування основ дослідницьких, розумових, комунікативних навичок та умінь; знайомство з важливими ідеями, досягненнями природничих предметів, що мали значний вплив на розвиток техніки та технологій; оволодіння вміннями застосовувати отримані знання для пояснення явищ навколишнього світу та сприйняття природничої інформації з різних джерел; розвиток інтелектуальних, творчих здібностей, критичного мислення під час простих досліджень, аналізу явищ, їх класифікації, сприйняття та інтерпретації природничої інформації; виховання впевненості у можливості визнання законів природи та використання досягнень природничих наук для розвитку цивілізації та покращення якості життя; формування навичок застосування знань з природничих наук для забезпечення безпеки життєдіяльності у повсякденному житті, грамотного використання сучасних технологій, збереження здоров'я та природоохоронної поведінки у довіллі.

Відповідно до спірального принципу побудови програми, зміст програми 6 класу спрямований на розширення та поглиблення знань і навичок, здобутих у 5 класі, подальше формування ключових компетентностей. Перший та останній розділи в 5-му та 6-му класах мають однакову назву, а їхній зміст спрямований відповідно на подальше формування наукового методу пізнання та розуміння себе та світу.

У процесі вивчення курсу «Пізнаємо природу» в 6 класі необхідно опиратися на положення наступних педагогічних підходів. Застосування інтегрованого підходу забезпечить формування єдиної системи поглядів на матеріальну картину світу на основі міжпредметних знань різних галузей наук, можливість переносити ці знання у нові ситуації та застосовувати їх практично.

Системно-діяльнісний підхід дозволяє уявити цілі освіти у вигляді системи ключових завдань, що відображають напрями формування якостей особистості на підставі побудованих цілей. Застосування даного підходу дозволить розвинути в учнів практико-орієнтоване та аналітичне мислення, дослідницькі вміння, вміння вирішення проблем, порівняння та аналізу, систематизації та класифікації, моделювання, прогнозування, застосування, представлення інформації про дослідження, встановлення причинно-наслідкових зв'язків тощо.

Інтерактивний підхід передбачає зворотний ефективний зв'язок між вчителем та учнями, між самими учнями, заснований на принципах педагогіки співробітництва «учень-вчитель», «учень-учень», «учень-група», «учень, учень група», «група-команда», «група, команда-ідея».

Компетентнісний підхід орієнтований на формування навичок широкого наукового спектра, предметних і ключових компетентностей.

Особистісно-орієнтований підхід передбачає індивідуалізацію навчального процесу, в основі якого особистість учня/учениці – його мотивація до навчання, цілі, потреби, інтереси та запити.

Учителю, визначивши мету уроку, відібравши необхідний зміст, обладнання та засоби навчання, необхідно продумати форми та методи організації діяльності учнів, які мають бути спрямовані на реалізацію груп очікуваних результатів навчання (проведення наукового дослідження, робота з інформацією, встановлення взаємозв'язків і закономірностей, розв'язання проблем природничого змісту), а це можливе лише при органічному включенні учнів у процес пізнання нового.

Вирішення навчально-пізнавальних та навчально-практичних завдань у ході проведення практичних та самостійних робіт, організації екскурсій у природу, музеї, зоопарк, ботанічний сад, природоохоронні території, лабораторії, на підприємства, виконання дослідницьких проєктів та практикумів дає можливість сформувати в учнів навички самостійного пошуку інформації, її критична оцінка, інтерпретація та представлення, формування вміння самостійно вчитися впродовж життя.

Значну увагу доцільно приділити з'ясуванню екологічних проблем рідного краю, причин виникнення, розробці заходів, спільній діяльності з членам громади, організації і проведення заходів спрямованих на їх вирішення.

Для підвищенні інтересу до вивчення явищ природи багато дозволяють зробити домашні завдання, які орієнтують учнів на самостійну дослідницьку діяльність: проведення спостережень у природі, простих безпечних дослідів, виготовлення саморобних приладів (моделювання), групова самостійна робота учнів (проєкти, виготовлення лепбуків, постерів, малюнків тощо). Доцільно долучати до такої діяльності батьків, запропонувати їм допомогти дітям у створенні найпростішої домашньої лабораторії.

Модельна навчальна програма курсу розрахована на рекомендовані 2 години на тиждень. При мінімальному навантаженні (1,5 години на тиждень) радимо об'єднати споріднені теми та визначитися з найцікавішими для учителя та дітей видами діяльності. Заклади освіти, які працюватимуть за максимальним тижневим навантаженням (3 години на тиждень), матимуть змогу більше часу приділити дослідницькій діяльності, проєктам, практичній роботі, організації екскурсій, урокам корекції знань, узагальнення, перевірки та оцінювання досягнень учнів.

Модельна навчальна програма «Пізнаємо природу». 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Бобкова О.С.).

Мета інтегрованого курсу «Пізнаємо природу» суголосна з метою природничої освітньої галузі й полягає у формуванні особистості учня/учениці, який/яка виявляє зацікавленість до дослідження природи, розуміє основні її закономірності, уміє працювати з інформацією, відповідально взаємодіє з довкіллям, здатен/здатна оцінити значення природничих наук для сталого розвитку суспільства та можливі наслідки людської діяльності у природі.

Протягом другого навчального року (6 клас) відбуватиметься поглиблення набутих у 5 класі знань під час досліджень явищ і процесів та відповідних

об'єктів (речовин, сумішей, матеріалів тощо). Теми досліджень у 6 класі тісно пов'язані з повсякденним життям, тому важливим елементом кожного досліду є формулювання висновків відповідно до його гіпотези (припущення): «Досліджуємо об'єкти, явища й процеси», «Теплові явища. Зміна агрегатних станів речовин», «Фізичні та хімічні явища. Суміші. Розчини. Процес розчинення», «Світлові явища», «Сили. Енергія», «Електричні явища», «Уплив діяльності людини на природу». Саме так учні/учениці встановлюватимуть закономірності перебігу певних явищ і процесів та навчатимуться застосовувати їх під час розв'язування навчальних і життєвих проблем. Під час виконання досліджень і розв'язання проблем учителям/вчителькам необхідно розвивати медіаграмотність учнів/учениць – уміння оцінювати надійність інформаційних джерел, достовірність і науковість інформації тощо та перетворювати її (інтерпретувати схеми, графіки, діаграми, інфографіку, табличні дані, та навпаки: на підставі текстової інформації або числових даних створювати графіки, діаграми тощо). Учитель/вчителька може комбінувати певні дослідження, самостійно визначати порядок їх виконання та час (оскільки запропоновано дослідження нетривалі і довготривалі), проте виконання експерименту є обов'язковим. Теми дослідницьких проєктів – орієнтовні. Учні/учениці чи вчитель/вчителька можуть запропонувати теми проєктних робіт з урахуванням пізнавальних інтересів школярства, матеріально-технічного забезпечення навчального закладу, територіальних особливостей, потреб громади тощо.

Модельна навчальна програма «Пізнаємо природу». 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Коршевніук Т.В.).

До змісту курсу «Пізнаємо природу» в 6 класі включено навчальний матеріал, який орієнтований на засвоєння мінімуму природничо-наукових понять відповідно до вікових можливостей шестикласників і водночас дозволяє формувати ключові компетентності, визначені Державним стандартом.

Назви тем відображують предметні лінії змісту курсу. Інтегрований характер кожної теми й загалом курсу досягається переплетенням і взаємодоповненням фізичних, географічних, екологічних, хімічних, біологічних, астрономічних понять. Тобто немає монопредметних тем (як-от суто фізичної чи біологічної). Окрім цього природничі поняття висвітлюються в актуальних контекстах: турбота про довкілля, збереження здоров'я, взаємозв'язок наук про природу з технікою і технологіями. У кожній темі на особливу увагу заслуговує ознайомлення учнівства з досягненнями українських вчених і винахідників, що допомагають наблизити перемогу України над російськими окупантами.

Основна мета теми 1 «Вчимося досліджувати природу» – повторення й актуалізація знань учнів про методи, кроки та інструменти дослідження природи, знайомі учням з 5 класу й необхідні для досягнення очікуваних результатів у 6 класі. На відміну від 5 класу для проведення спостереження, вимірювання, моделювання, експерименту тіла та явища обирають учні, а для представлення результатів досліджень пропонується використовувати цифрові пристрої. Основне завдання вчителя при висвітленні теми – проілюструвати взаємозв'язок між розвитком природничих знань, техніки і технологій, пояснити цінність

природи й знань про неї для життя людини, роль досліджень природи для отримання нових знань, роль природничих наук і техніки упізнанні природи.

У темі 2 *«Досліджуємо тіла, речовини, явища»* відбувається формування уявлень учнів про атоми й молекули, розширення знань про різноманітність речовин. Для того, щоб формування хімічних і фізичних понять не було формальним, необхідно використовувати моделювання (наприклад, молекул), спостереження та інші дослідження властивостей речовин, передбачені програмою. Особливу увагу приділено правилам безпечного поводження з електроприладами, ощадливим використанням електроенергії, засобам захисту від статичної електрики. Вчителів варто спонукати учнівство пропонувати способи практичного використання результатів досліджень речовин та явищ, і в разі необхідності допомагати в цьому.

У темі 3 *«Дізнаємося про Землю і Всесвіт»* центральним питанням є зміни у гідросфері, атмосфері, літосфері, пов'язані з діяльністю людини, наприклад видобуванням корисних копалин, виробництво електроенергії. Оскільки учні шостого класу вивчають географію як окремий навчальний предмет, тема не переобтяжена географічними поняттями. Натомість вчителю варто подбати про те, щоб учні усвідомили й навчилися виявляти між господарською діяльністю людини і розміщенням корисних копалин, способами і наслідками природокористування. Також необхідно познайомити учнівство з особливостями господарювання українців з метою з'ясувати їхнє ставлення до природи в різні історичні періоди. Зробити цікавим і захопливим для учнівства вивчення навчального матеріалу теми допоможуть різноманітні відео- та фотоматеріали, що є на астрономічних сайтах.

Після того, як у 5 класі учні познайомилися з будовою й окремими процесами життєдіяльності багатоклітинних організмів (живленням, диханням, рухом), логічним продовженням в 6 класі є розвиток уявлень про мікроорганізми, про розмноження тварин і рослин, та наукову класифікацію організмів. Ці питання вивчаються в темі 4 *«Вивчаємо живу природу Землі»*.

Під час знайомства шестикласників із живим мікросвітом важливо висвітлити три аспекти: 1) роль техніки й технологій у дослідженні організмів, що мають мікроскопічні розміри, 2) різноманітність і роль мікроорганізмів у природі; 3) профілактиці захворювань, збудниками яких є віруси й бактерії.

Питання розмноження й розвитку організмів позбавлене деталізації щодо статевих клітин, сутності запліднення та інших біологічних понять, що вивчатимуться в предметному навчанні біології. При характеристиці видів розмноження цілком достатньо пояснити учням, що статеве розмноження відбувається за участю двох батьківських організмів, нестатеве – одного. Важливо звернуту увагу учнів на схожість нащадків і батьків, відмінності між ними, турботу про потомство.

У темі відбувається розвиток знань учнівства про взаємодію організмів між собою та середовищем життя. Формується широке поняття екосистеми. Ефективність засвоєння значно зростає, якщо вивченню матеріалу надати краєзнавчої спрямованості й використовувати тематичні відеоматеріали з інтернет-джерел, учнівські спостереження. Розкриваючи особливості біосфери, особливу увагу приділити космічній ролі зелених рослин, проблемі збереження біосфери.

У темі 5 *«Пізнаємо організм людини в його середовищі існування»* передбачено формування уявлень про нервову систему, ріст і розвиток організму людини. Важливо сприяти усвідомленню учнями значення дотримання режиму праці і відпочинку, необхідності гігієни зору, слуху, нервової системи. Наводити достатню кількість прикладів негативного впливу куріння, уживання наркотиків, алкогольних напоїв, відсутності режиму чи його постійного порушення на організм, який росте, щоб формувати особисту відповідальність учня/учениці за своє здоров'я. Приділити увагу використанню технічних пристроїв і знань про власний організм задля підтримання і зміцнення здоров'я.

Розглядаючи середовище життя людини як джерело життєво необхідних ресурсів необхідно спонукати шестикласників виявляти залежність використання речовин і матеріалів від їх властивостей, розмірковувати над ризиками для здоров'я, що можуть виникнути під час використання виробів і матеріалів неналежної якості, побутової техніки, засобів зв'язку. Надзавдання вчителя – навчити учнівство діяти для уникнення цих ризиків.

У курсі *«Пізнаємо природу»* тема 6 *«Вчимося у природи і dbаємо про її збереження»* підсумкова, узагальнювальна, але разом з тим до неї включено важливі поняття, як-от екологічні проблеми, енерго- і ресурсозбереження, екозвички, техніка і технології. Варто підвести учнів до розуміння взаємозв'язків людини з природою, значення природничих наук для створення технологій і сучасної техніки, захисту довкілля, важливості збереження різноманітності організмів і середовища їхнього існування; значення заощадження природних ресурсів. Також приділити увагу формуванню вміння самостійно виявляти й пояснювати взаємозв'язки між способом життєдіяльності людини і станом навколишнього середовища й здоров'я; між природничими науками, технологіями, природою.

Інтегрований характер курсу забезпечують визначені модельною навчальною програмою складники очікуваних результатів навчання – уміння й навички. З-поміж традиційних для природничої освітньої галузі вмінь (називати, характеризувати, дотримуватись правил безпеки під час досліджень) є чимало нових, зумовлених реалізацією компетентнісного підходу. Наприклад, учениця/учень пояснює вибір і використовує джерела інформації про природу відповідно до поставленої проблеми; планує і проводить дослідження індивідуально / в групі; ділиться враженнями від виконаного дослідження/проєкту чи побаченого під час екскурсії, пропонує способи практичного використання результатів досліджень, оцінює власну діяльність у роботі групи та ін.). Множина видів діяльності не лише забезпечує планомірний поступ учнівства до навчальних результатів, а й допоможе зробити навчання цікавим та успішним для учнівства, розвивати інтерес до пізнання природи, збагачувати учнівський досвід взаємодії з іншими людьми й середовищем свого існування, формувати в учениць/учнів систему цінностей.

Модельна навчальна програма «Пізнаємо природу». 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Шаламов Р.В., Каліберда М.С., Григорович О.В., Фіцайло С.С.).

Інтегрований курс *«Пізнаємо природу»* розрахований на навчальне навантаження 2 год на тиждень і реалізує вимоги до обов'язкових результатів

навчання в адаптаційному циклі базової середньої освіти у природничій освітній галузі протягом 5 та 6 класів. Основою змістової частини програми є методи пізнання природи й розв'язування навчальних / життєвих проблем природничої тематики. Це означає, що інтегрований курс «Пізнаємо природу» є пропедевтичним і формує дослідницькі компетенції, що є важливими з огляду на наступне вивчення окремих природознавчих предметів у другому циклі базової середньої освіти, та закладає підвалини розуміння цілісної природничо-наукової картини світу.

Головною ідеєю інтегрованого курсу є підтримання й розвиток у підлітків інтересу до природи, її пізнання та вивчення, а не надання їм готових знань про навколишній світ. Ця ідея реалізується на основі дослідницьких методів та розв'язання різноманітних наукових та навчальних / життєвих проблем природничого характеру, під час яких учні й учениці здобуватимуть природничі знання.

Інтегрований курс «Пізнаємо природу» побудований відповідно до його мети: сформувані дослідницькі навички у здобувачів освіти. Темі та дослідження впорядковано залежно від складності методу пізнання природи та з урахуванням раніше здобутих умінь і навичок у початковій школі та в межах даного курсу. Набір запропонованих дослідницьких методів охоплює найважливіші підходи до вивчення природи через спостереження, вимірювання, моделювання, порівняння та класифікування, експериментування та розв'язування проблем. Характеристику дослідницьких методів та тематику проблем зазначено окремо на початку опису кожного дослідження в стовпчику “Пропонований зміст інтегрованого курсу”.

Академічна свобода вчителя полягає в тому, що він може змінити предмет дослідження. Однак робота над певною методикою дослідження та проблематикою має відповідати програмі. Так, наприклад, дослідження грибів і лишайників може бути замінене на дослідження іншого об'єкту живої природи відповідної складності (наприклад, квіткових рослин), але не на теоретичне вивчення будови грибів, опосередковане спостереження за ними або написання про них рефератів. Так у всіх подальших темах можна замінити об'єкт дослідження, а не його тематику і спосіб розв'язання.

Другий рік вивчення (6 клас) покликаний сформувати навички розв'язування навчальних / життєвих проблем дослідницькими методами, ґрунтуючись на здобутих раніше компетенціях. Зміст другого року навчання представлений у розділі II. «Розв'язування проблем». У цій частині курсу важливо реалізовувати самостійну пізнавальну діяльність учнівства й активно використовувати набуті попереднього року навчання навички, а також розвивати інші дослідницькі уміння (як-от пошук та узагальнення інформації, перетворення інформації з однієї форми в іншу, математична обробка результатів, створення дослідницьких установок тощо). Запропоновані дослідження розраховані здебільшого на 2–5 навчальних годин. Учитель/-ка також може обґрунтовано змінювати порядок здійснення досліджень в межах теми.

Модельна навчальна програма «Довкілля. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Григорович О.В.).

Інтегрований курс «Довкілля» розрахований на рекомендоване навчальне навантаження 2 години на тиждень. Головною ідеєю інтегрованого курсу «Довкілля» є формування комплексного сприйняття природи та різних аспектів існування й діяльності людини. Програма інтегрованого курсу є модельною, вчитель / вчителька може використовувати її без змін або адаптувати під власні потреби залежно від можливостей школи та рівня підготовки учнівства.

Для наповнення курсу «Довкілля» обрано певні оточення (середовища), з якими взаємодіють учні / учениці цієї вікової категорії, у яких вони можуть існувати та діяти, а також об'єкти та явища, які трапляються або відбуваються в цьому середовищі. На другому році навчання (6 клас) пропонується закінчення вивчення природних середовищ: «Я на морі», «Я на дні повітряного океану». А також побутових та соціальних: «Я вдома», «Я маю бути здоровим/здоровою», «Я в школі», «Я на спортмайданчику», «Я на пікніку», «Я у супермаркеті».

Досягнення очікуваних результатів навчання реалізується на поєднанні дослідницької діяльності учнів із пошуком інформації та колективному обговоренні результатів експерименту й пошуку.

Опановувати навчальний матеріал пропонується з використанням технології оберненого навчання. У такий спосіб, під час уроків можна більше уваги приділити обговоренню понять та явищ, їх прояву в природі та в житті людини, а також дасть можливість для організації експериментальної діяльності під час уроків.

Під час вивчення курсу «Довкілля» варто надавати перевагу діяльнісним формам і методам навчання (дослідження, проєктування, експеримент, командна робота тощо), розвивати вміння працювати з інформацією (пошук, аналіз, інтерпретація, оцінювання), спонукати учнів / учениць до генерування ідей та висловлення гіпотез.

Доцільно поступово збільшувати частоту групового виконання досліджень та групового обговорення для розвивання навичок установлення правил, важливості чути однокласника / однокласницю, вміння шукати компроміси, планувати й розподіляти обов'язки, рефлексувати щодо ефективності роботи в групі тощо.

Дослідницька діяльність має на меті сформувати навички розв'язування як навчальних, так і життєвих проблем. Вона передбачає як планування та виконання експериментів, так і пошук та узагальнення інформації, перетворення інформації з однієї форми на іншу, математичну обробку інформації.

Дослідницькі проєкти можуть бути виконані впродовж однієї-двох навчальних годин, або можуть тривати кілька тижнів (довгострокові проєкти). Виконання останніх учні / учениці можуть здійснювати самостійно або в межах невеликих груп; у шкільному кабінеті або вдома під керівництвом дорослих. Презентацію остаточних результатів довгострокових проєктів можна організувати на спеціально виділеному уроці або навіть у вигляді шкільного заходу (наприклад конференцій, стендових презентацій тощо) із залученням учительства, батьків тощо. Бажано, щоб кожен учень / учениця протягом року взяв участь у виконанні хоча б одного довгострокового проєкту у складі учнівської групи.

За можливості частину уроків варто проводити позааудиторно: на березі річки, у полі, на пришкільному майданчику тощо. Під час таких занять можливо досліджувати необхідні явища або об'єкти безпосередньо в довкіллі.

Модельна навчальна програма «Природничі науки. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Білик Ж.І., Засекіна Т.М., Лашевська Г.А., Яценко В.С.)

Інтегрований курс «Природничі науки» є цілісним природничим курсом для 5-го та 6-го класу, що реалізує усі складники природничої освітньої галузі – астрономічний, біологічний, географічний, фізичний та хімічний на пропедевтичному рівні відповідно до вікових особливостей учнів молодшого підліткового віку.

Викладати інтегрований курс «Природничі науки» можуть учителі, що мають фізико-математичну і/або природничу фахову освіту. До того ж, за потреби, курс можуть викладати кілька учителів (за семестрами). Наприклад, у 6-му класі в першому семестрі – учитель географії, у 2-му – біології з відповідним розподілом навчального навантаження між ними. На вивчення курсу «Природничі науки» заклад освіти може відвести від 1,5 до 3 год на тиждень у 5-му класі та від 2 до 5 год на тиждень – у 6-му.

Зважаючи, що модельні навчальні програми не містять розподілу навчального часу на вивчення окремих тем, учителі мають зробити це самостійно в тематично-календарному плануванні.

Якщо вчитель / вчителька вважатиме, що в умовах закладу освіти / класу досягти очікуваних навчальних результатів, визначених модельною навчальною програмою, можна, вилучивши / додавши деякі складники змісту й/або види навчальної діяльності, чи в межах певного року навчання змінити їхню послідовність, то зможе зробити це, створивши на основі модельної навчальної програми й з огляду на зміст вибраного для навчання підручника, власну навчальну програму, яка має бути затверджена педагогічною радою закладу освіти.

Природничий зміст курсу розподілено таким чином, щоб у 5-му класі закласти найбільш загальні закономірності природи, які традиційно вивчає фізика і хімія, з тим, щоб у 6-му класі вивчати фізичну географію та біологію. Наголошуємо, що у 5–6 класах учні / учениці мають ознайомитися з фізичною природою навколишнього світу на рівні якісного опису, установлення простих кількісних співвідношень відповідно до ступеня їхньої математичної підготовки. Зміст програми передбачає лише ознайомлення учнів /учениць із таким складними поняттями, як рух, енергія, електрика, магнетизм, сталий (збалансований) розвиток, будова клітини, екосистема, енергетичний обмін, хімічні реакції тощо. Уведення деяких із цих понять пов'язане з нагальною потребою часу. Формування природничих знань поступово ускладнюватиметься й повторюватиметься на наступних циклах навчання у 7–9-х та 10-12-х класах на уроках природничих предметів.

Провідною на уроках «Природничих наук» у 6 класі залишається дослідницька діяльність учнів. Модельна навчальна програма містить орієнтовний перелік видів навчальної діяльності, які спрямовані на досягнення обов'язкових результатів навчання, визначених Державним стандартом базової середньої освіти. Учитель / учителька може змінювати їх кількість і тематику

залежно від умов організації освітнього процесу. Зокрема, дослідження можуть бути реалізовані у вигляді дослідів, практичних робіт, проєктів, що передбачає роботу як з реальними об'єктами і явищами природи, так і з їх моделями чи ілюстраціями, у тому числі віртуальними. Дидактична функція досліджень полягає в тому, що саме у ході їх виконання має відбуватись пізнання світу природи, усвідомлення його розмаїття і закономірностей. Більшість досліджень, що пропонуються в 6 класі не потребують спеціального обладнання і можуть виконуватись як в закладі освіти, так і в домашніх умовах та на природі, індивідуально та в групі.

Зважаючи, що 6 класі переважно вивчаються географічні та біологічні явища, то деякі види робіт можуть виконуватись тривалий час і за відповідних погодних умов та пори року або проводитись кілька разів залежно від предмету дослідження. Наприклад, у розділі «Досліджуємо живе» дослідити проростання насіння як ознаку живого, а в розділі «Досліджуємо життя на Землі» - вплив біотичних та абіотичних чинників на проростання насінини.

За змістовим наповненням розділ «Досліджуємо Землю» узгоджений із змістом «Географії», що вивчається в 6-му класі. У розділі «Досліджуємо живе» розглядаються початкові відомості про будову рослинної клітини, ознаки і функції організмів. Особливістю розділу «Досліджуємо життя на Землі» є те, що в ньому поєднується природничий зміст на прикладі екосистем, взаємодії живого і неживого в природі.

З метою організації підсумкового оцінювання (зокрема тематичного) учитель / учителька може виділяти у розділі кілька тем (до прикладу, як вони розподілені у підручниках) або обирати інші способи групування змістових питань для тематичного оцінювання, систематизації та узагальнення.

Основні методичні орієнтири вивчення інтегрованих природничих курсів (особливості застосування дослідницького підходу, використання різнотипних завдань, способи розвитку рефлексивних умінь учнівства та ін.) розкрито в методичних рекомендаціях з їх вивчення в 5 класі (<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2022/08/20/01/Dodatok.7.predmety.pryrodnychoyi.osvitnoyi.haluzi.20.08.2022.pdf>).

Зазначене в них загалом поширюється й на вивчення інтегрованих курсів у 6 класі. Водночас у досягненні учнівством очікуваних результатів навчання вчитель має академічну свободу у виборі й застосуванні технологій навчання, зважаючи на свій методичний досвід роботи в 5 класі, умови освітнього процесу, особливості учнівства конкретного класу, новації і методиках навчання. Відповідно до логіки компетентнісного підходу акценти у вивченні природничих курсів зміщено на розвиток умінь і навичок і передбачає системне застосування дослідництва, технологій інтерактивного навчання, розвитку критичного мислення і проєктної технології.

Щоб пізнання природи було для учнівства цікавим, корисним і результативним, вчителю доводиться подбати про реалізацію діяльнісного підходу в процесі вивчення інтегрованого курсу.

Здійснення учнями широкого спектру діяльності відбувається під час виконання різноманітних завдань, а саме:

завдання для закріплення й поглиблення знань, розвитку вмінь пов'язані з використанням доступних учням джерел інформації, насамперед підручника;

завдання з підготовки учнівства до кращого сприймання нового матеріалу. До прикладу, перед вивченням бактерій і вірусів обговоріть з учнями запитання «Людина, яка кашляє або чхає, повинна прикривати рот і ніс. Чому?», «Навіщо у домівках і школах використовують миючі засоби?». Такі завдання призначені для використання на етапі актуалізації знань і досвіду учнів, висловлювання ними припущень щодо питань, відповіді на які будуть відшукувати на уроці, мотивувати до вивчення нового.

Особливість інтегрованих природничих курсів – значна кількість способів діяльності, які є предметом і результатом засвоєння. Використання репродуктивних завдань дозволяє перевірити визначені у програмі вміння називати, наводити приклади тіл/явищ природи й рукотворного світу. Наприклад, «Назви *одну* галактику, *дві* зорі, *три* сузір'я», «Назви *одне* відкриття, *два* приклади винаходів і *три* прізвища українських винахідників», «Назви *один* чинник природи, *два* технічних засоби, *три* об'єкти довкілля, які впливають на здоров'я людини». Завдання складені за принципом 1,2,3, що дозволяє перевірити не один елемент знань, а декілька. Тож такі завдання потребують якісного орієнтування учнів/учениць у теоретичному матеріалі.

Частково продуктивні завдання (Охарактеризуй..., Склади опис..., виправ помилку в послідовності..., заповни порожні комірки в схемі тощо) передбачають застосування знань і досвіду в трохи змінених умовах.

Виконання учнівством завдань продуктивного типу передбачає розуміння матеріалу, розмірковування, зміни засвоєних способів діяльності, їх комбінування й аргументацію своїх дій. Наприклад, «Хліб – джерело поживних речовин. Поясни, в якому випадку відбувається перетворення цих речовин: Випадок 1. Із шматочка хліба нарізали кубики. Випадок 2. Шматочок хліба потрапив у травну систему людини».

Творчі завдання передбачають складання й презентування книг рекордів, фантастичних оповідань, poradників, пам'яток, есе, виготовлення виробів (наприклад, іграшки, яка рухається за принципом реактивного руху або антистатичної накидки на сидіння пластикового стільця). Приклади творчих завдань: 1. Запропонуй, як можна використати магніти для розв'язування якоїсь проблеми, наприклад для прибирання кімнати. 2. Що відбудеться з жителями екосистеми лісу, якщо зникнуть рослини? А якщо зникнуть хижаки? Для відповіді на ці запитання виконай дослідження на власноруч створеній моделі екосистеми лісу. Презентуй модель і результати дослідження однокласникам/однокласницям.

Першочергове завдання сучасної освіти – навчити дітей здобувати й застосовувати знання й досвід не лише в освітньому процесі, але й за межами школи. Тому в інтегрованих курсах особливу увагу приділено використанню ситуаційних завдань.

Практикуйте звернення до особистості учня/учениці в різний спосіб: прохання оцінити певне явище природи, висловити свою точку зору щодо поведінки людей в запропонованій ситуації й пояснити, як би він/вона вчинили, запропонувати допомогу ти, хто її потребує. Наприклад, під час ознайомлення учнівства з класифікуванням як методом пізнання зверніть увагу на те, що ним

користуються не лише науковці : «Де ти стикаєшся з класифікуванням за межами школи?» і «Чим класифікація корисна в науці й повсякденному житті?».

У реалізації компетентнісного підходу особливого значення набуває навчальна співпраця, зокрема робота в групах. Взаємодія з іншими у розв'язуванні тих чи інших проблем – один з результатів чинного Держстандарту базової середньої освіти.

Для вчителів розглянуті види завдань є орієнтирами у створенні власних завдань, що дозволить урізноманітнити й індивідуалізувати навчальну діяльність учнів конкретного класу.

Основою *формувального й підсумкового оцінювання* учнів слугують передбачені програмою очікувані результати навчання в єдності складників ключових компетентностей і наскрізних умінь. До них належать: мінімальний обсяг знань, відібраний на основі ядра знань з Держстандарту відповідно до пізнавальних можливостей учнівства цього віку й обов'язковий для засвоєння ним;

основні вміння й навички, формування/розвиток яких передбачено програмою;

ціннісне ставлення учениці/учня до досліджуваних природних і рукотворних тіл, явищ, процесів та власної діяльності щодо їх пізнання й застосування набутого досвіду.

Вивчення інтегрованого курсу «Пізнаємо природу» за створеною модельною навчальною програмою дозволяє здійснити поступовий перехід від змісту природничої освіти в адаптаційному циклі до предметного навчання в 7-9 класах, зацікавити й підготувати учнівство до вивчення біології, фізики, хімії, успішно опановувати географію.

У 6 класах закладів загальної середньої освіти пропонується працювати за підручниками, що за результатами конкурсного відбору отримали гриф ««Рекомендовано Міністерством освіти і науки України»». Електронні версії підручників для вивчення курсу розміщено в електронній бібліотеці ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» <https://lib.imzo.gov.ua/>.

Систематизовану добірку навчально-методичного забезпечення 6 класу розміщено на сайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» - «Навчально-методична скарбниця НУШ 5-6 класи» у розділі «Нова українська школа» (https://docs.google.com/spreadsheets/d/1mC99CMln4MEbhW_G4v62ptgK8i0MpJAv/edit#gid=618777777).

Звертаємо увагу, що використання навчальних посібників, зошитів з друкованою основою, що доповнюють зміст підручників, утворюють разом з ними навчальні комплекти, є не обов'язковим і може мати місце в освітньому процесі лише за умови дидактичної доцільності навчальних видань для реалізації нових підходів у роботі з учнями, дотримання вимог щодо уникнення перевантаження учнів та добровільної згоди усіх батьків учнів класу на фінансове забезпечення.

ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
щодо викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої
освіти у 2023/2024 навчальному році

ІНФОРМАТИЧНА ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ

Метою вивчення курсу “Інформатика” в 5-6 класах відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти (інформатична освітня галузь) є розвиток особистості учня, здатного використовувати цифрові інструменти і технології для розв’язання проблем, розвитку, творчого самовираження, забезпечення власного і суспільного добробуту, здатного критично мислити, безпечно та відповідально діяти в інформаційному суспільстві.

Розробники інформатичної освітньої галузі формулюють вимоги до обов’язкових результатів навчання учнів у вигляді чотирьох груп умінь:

знаходить, аналізує, перетворює, узагальнює, систематизує та подає дані, критично оцінює інформацію для розв’язання життєвих проблем;

створює інформаційні продукти і програми для ефективного розв’язання задач/проблем, творчого самовираження індивідуально та у співпраці з іншими особами за допомогою цифрових пристроїв чи без них;

усвідомлено використовує інформаційні та комунікаційні технології і цифрові інструменти для доступу до інформації, спілкування та співпраці як творець та (або) споживач, а також самостійно опановує нові технології;

усвідомлює наслідки використання інформаційних технологій для себе, суспільства, навколишнього природного середовища, дотримується етичних, культурних і правових норм інформаційної взаємодії.

Заклад освіти з урахуванням особливостей технічного забезпечення, кадрового складу, контингенту, освітніх пріоритетів учнів тощо може обрати різні варіанти викладання курсу інформатики, зокрема обираючи відповідну модельну навчальну програму або створюючи власну. Модельні навчальні програми, які затверджені Міністерством освіти і науки України та рекомендовані для використання, опубліковані за адресою <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli-zaprovdzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>.

З урахуванням того, що загальна кількість годин на освітню галузь повинна бути не менша за рекомендовану в типовому навчальному плані, то обираючи, наприклад, мінімальну кількість годин, заклад акумулює навчальний час інформатичної освітньої галузі на додатковий варіативний курс, який поглиблює або розширює вивчення тієї чи іншої теми основного курсу або інтегрований курс, що дозволяє більше детально, з різних поглядів та теорій вивчити окремі питання сучасної інформатики. Прикладами таких курсів можуть бути такі: “Робототехніка”, “Програмування”, “Кібербезпека”, “Основи Інтернет речей”,

“Комп’ютерна графіка”, “Обробка аудіо, відео”, “Комп’ютерна фотостудія”, “Комп’ютерна анімація”, “Віртуальна реальність”, “Створення сучасних презентацій”, “Хмарні сервіси” тощо.

Обов’язковою умовою реалізації будь-якої модельної навчальної програми з інформатики є постійне використання на кожному уроці комп’ютерної техніки, різних цифрових пристроїв, з метою формування діяльнісної складової освітньої компетентності. На кожному уроці з інформатики класи діляться на підгрупи так, щоб кожен учень був забезпечений індивідуальним робочим місцем за комп’ютером. Поділ на підгрупи здійснюється згідно з Наказом МОН України від 20.02.2002 р. № 128

Під час організації освітнього процесу потрібно неухильно дотримуватися норм Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти. Умови навчання під час організації освітнього процесу повинні забезпечувати ефективне засвоєння учнями матеріалу та відповідати чинним вимогам щодо безпеки життєдіяльності учасників навчального процесу з метою створення сучасного, розвивального, безпечного, комфортного та інклюзивного освітнього середовища.

Звертаємо увагу на те, що зазначені в модельній навчальній програмі результати навчання впливають на вибір методів та форм роботи на уроці, добір навчального контенту. Урок у Новій українській школі — це, перш за все, проблемне та діяльнісне навчання із застосуванням активних та інтерактивних методів.

Вчитель має певну методичну свободу, що надає йому право самостійно визначати кількість годин на вивчення тієї чи іншої теми, обирати програмне забезпечення, методи та форми організації освітнього процесу, конструює урок так, щоб учні могли самостійно відкрити нові для себе знання, опанувати нові навички, розвинути свою компетентність.

Під час реалізації навчальної програми рекомендуємо вчителю надавати учням чіткі інструкції щодо очікуваних результатів навчання, застосовувати особистісно-орієнтований підхід, що може бути забезпечений передусім вибором відповідних тем навчальних проєктів та ролей у груповій діяльності.

Освітній процес має спрямовувати, спонукати та підтримувати розвиток суб’єктів навчання, сприяти формуванню патріотичної громадянської позиції та ціннісних орієнтирів. Основний акцент рекомендуємо зробити на розвиток громадянської та соціальної компетентності, розвиток критичного та системного мислення, здатність логічно обґрунтовувати позицію, творчість, ініціативність, вміння конструктивно керувати емоціями.

Одним із варіантів включення тематики кібербезпеки може бути створення інформаційних продуктів у різних програмних середовищах (текстові документи, презентації, графічні плакати, анімації, веб-сторінки, відео-ролики, програмні проєкти тощо). Цифрова творчість може бути доступним інструментом вираження власних емоцій.

В умовах переходу на дистанційну форму навчання на рівні навчальної програми закладу освіти можуть бути внесені зміни у види діяльності учнів, із забезпеченням досягнення очікуваних результатів навчання. Під час проведення

онлайн занять бажано залучати учнів до активної роботи, висловлювання своїх ідей та пропозицій, надавати можливість їм спілкуватися між собою.

Наприкінці року кожному груп умінь, визначені в Державному стандарті, вчитель повинен оцінити за чотирма рівнями: високий, достатній, середній, низький (Наказ Міністерства освіти і науки України № 289 від 01 квітня 2022 р.).

Модельна навчальна програма «Інформатика 5-6 клас» (автори Оксана Пасічник, Людмила Чернікова)

Зміст навчальної програми з інформатики для 5-6 класу (авт.О.Пасічник, Л.Чернікова) умовно поділено на два роки навчання, в кожному з яких визначено по 5 навчальних тем. В кожній темі присутня внутрішня інтеграція за змістовими лініями, зазначеними при структуруванні очікуваних результатів навчання, що дозволяє комплексно розглянути програмний зміст, побудувавши причинно-наслідкові зв'язки всередині предмета. Також у кожній темі передбачається розвиток ключових компетентностей, що дозволить реалізувати зовнішню інтеграцію предмета в системі шкільної освіти.

За необхідності вчитель може змінювати порядок вивчення тем, не порушуючи змістових зв'язків між ними. Допускається комбінування змісту кількох тем для створення інтегрованих проєктів чи модулів. При цьому важливо охопити усі очікувані результати навчання, передбачені модельною програмою.

Важливим акцентом викладання курсу інформатики за даною модельною програмою є перехід від парадигми навчання вправного користувача, споживача інформаційних послуг та технологій до нової парадигми формування вмінь, які забезпечують виконання ролі їх творця, тобто від репродуктивного рівня мислення до продуктивного. Звичайно, частина уроків будуть присвячені вивченню та відпрацюванню нових навичок та технік, але кінцевою метою є надати учням можливість застосувати їх для втілення власних творчих задумів.

При плануванні навчальної діяльності треба враховувати також її невід'ємну соціальну складову, і включати у заняття обговорення, дискусії, презентації, отримання та надання зворотного зв'язку та рефлексію. Просуваючись індивідуальними траєкторіями опанування інформатики, учні повинні все частіше формулювати власні запитання, пропонувати власні рішення і самокритично оцінювати власну роботу.

В змісті практичних завдань рекомендуємо більш детально розглядати на уроках актуальні питання безпечного користування пристроями та обліковими записами у соціальних мережах, критичного оцінювання інформації, розпізнавання фейків та маніпуляцій тощо.

Модельна програма «Інформатика. 5-6 класи» (авт. Ривкінд Й.Я., Лисенко Т.І., Чернікова Л.А, Шакотько В.В.) побудована за концентрично-лінійним принципом. побудована за лінійно-концентричним принципом. Значна частина тем, вивчення яких розпочинається в 5-му класі, продовжується в 6-му класі з відповідним ускладненням та розширенням змісту. Таким чином забезпечується поступове нарощування обсягу та складності навчального матеріалу, його актуалізація, повторення, закріплення, що сприяє формуванню ключових та предметних компетентностей і способів діяльності на більш високому рівні узагальнення.

Зміст навчального матеріалу в 6 класі вибудовується за такими предметними змістовими лініями:

- інформаційні процеси та системи;
- інформаційні технології;
- алгоритмізація та програмування.

Щодо змістової лінії «Комп'ютерні мережі», то програмою 6 класу не передбачено вивчення нового навчального матеріалу, але учні широко використовують сформовані компетентності.

У кінці 6 класу передбачена тема «Практикум з використання інформаційних технологій», в рамках якої передбачається виконання комплексних навчальних проєктів з використанням усіх вмінь, знань, навичок і компетентностей, здобутих учнями при вивченні «Інформатики» в поточному і в попередньому роках. Проєкти можуть бути як індивідуальні, так і групові.

Основою для досягнення очікуваних результатів навчання, визначених у модельній програмі, є **діяльнісний підхід**, що базується на створенні та опрацюванні інформаційних об'єктів, під час виконання операцій з якими формуються відповідні ключові та предметні компетентності.

Діяльнісний підхід також передбачає реалізацію **об'єктного і алгоритмічного підходів**: інформаційні технології використовуються для опрацювання певних інформаційних об'єктів, які мають певні властивості; для опрацювання об'єкта необхідно змінити значення його властивостей; для змінення значень властивостей об'єкта над ним необхідно виконати певні дії – реалізувати певний алгоритм: **Об'єкт → Властивості об'єкта → Значення властивостей об'єкта → Події з об'єктом → Змінення значень властивостей об'єкта → Алгоритм виконання операцій над об'єктом**.

Алгоритмічний підхід, який також є концептуальною основою цієї модельної програми, полягає у представленні способів виконання операцій над об'єктами у вигляді алгоритмів. Це сприятиме розвитку в учнів алгоритмічного мислення, ознакою якого є уміння поділяти задачі на підзадачі, чітко формулювати правила виконання окремих операцій, враховуючи можливості їх виконавців, вміння перевіряти правильність складених алгоритмів.

Розділ програми «**Цифрові пристрої. Цифрові технології**» передбачає продовження ознайомлення з особливостями цифрових пристроїв, яке повинно було відбутися в початковій школі. Основна увага зосереджується на відмінностях цифрових пристроїв від нецифрових, на їх використанні в різних галузях, з акцентом на використання в побуті та навчанні.

Розділ програми «**Комп'ютерні презентації**» передбачає вивчення матеріалу, зосередженого на застосуванні ефектів анімації до текстових і графічних об'єктів слайдів, а також на використанні анімаційних ефектів переходів між слайдами. Також розглядаються питання налаштування показу слайдів комп'ютерної презентації.

У розділі програми «**Текстові документи**» продовжується вивчення технологій обробки текстових документів, яке було розпочато в 5 класі. В 6 класі учні навчаються створювати однорівневі та багаторівневі списки, вставляти в документ таблиці та графічні зображення, редагувати та формувати ці об'єкти.

При вивченні матеріал розділу програми «**Графічні зображення**» здійснюється узагальнення базових понять комп'ютерної графіки. Розглянуті в порівнянні основні властивості растрової та векторної графіки. Передбачається створення і опрацювання растрових зображень з метою актуалізації навичок, сформованих у початковій школі. Новим є ознайомлення з векторною графікою, її властивостями, основними об'єктами, їх властивостями.

У розділі програми «**Моделювання**» розглядаються поняття, призначення та види моделей об'єктів, алгоритм побудови інформаційної моделі. Особливу увагу приділено поясненню понять дослідження, гіпотеза дослідження, створенню та застосуванню математичних моделей об'єктів для проведення досліджень і перевірки правильності гіпотези, організації експериментів.

Розділ програми «**Електронні таблиці**» передбачає перше знайомство учнів з поняттям електронної таблиці, її об'єктів, створення її, редагування та форматування. Основний акцент розділу – навчитись здійснювати розрахунки в електронних таблицях, будувати кругові та стовпчасті діаграми. У розділі передбачено вивчення поняття комп'ютерного експерименту та реалізація математичних моделей в електронних таблицях.

У розділі програми «**Алгоритми та програми**» розглядаються поняття величини і команди присвоювання, а також алгоритми і проєкти з вкладеними розгалуженнями і циклами, у тому числі з величинами. Суттєва увага приділяється створенню і використанню математичних моделей, що сприятиме набуттю учнями предметних і ключових компетентностей.

Розділ програми «**Практикум з використання інформаційних технологій**» містить матеріал для повторення та закріплення знань та навичок з розроблення та реалізації навчальних проєктів. Передбачається формування в учнів умінь планувати роботу над проєктами, визначати мету та добирати інформаційні технології, конкретні програмні засоби для реалізації завдань проєкту. Бажано, щоб ці проєкти здійснювали інтеграцію з іншими освітніми галузями та передбачають обов'язкове використання інформаційних технологій.

Відповідно до змісту модельної навчальної програми авторським колективом розроблено навчально-методичний комплекс, до складу якого входить підручник, збірка файлів-заготовок для реалізації практичної складової модельної програми, робочий зошит для учнів та комплект інтерактивних онлайн вправ. Усі електронні матеріали комплексу розміщені на сайті авторського колективу «Інформатика для всіх» за адресою <https://sites.google.com/pu.org.ua/allinf> і містять:

1. Файли-заготовки для тренувальних вправ, практичних робіт та завдань для самостійного виконання.
2. Інтерактивні вправи до уроків.
3. Додаткові матеріали.
4. Завдання практичних робіт та підсумкових тестів.
5. Зразки виконання вправ.
6. Поурочне планування в 3-х варіантах (на рекомендовані 1,5 год на тиждень, на мінімальні 1 год на тиждень, на максимальні 2 год на тиждень) в розділі *Електронні додатки* ⇒ 5 клас НУШ.

Модельна навчальна програма «Інформатика 5-6 клас» (авт. Л. Козак., А. Ворожбит).

Найповніше особливості цієї модельної навчальної програми можна відслідкувати через її змістові лінії, принципи та види навчальної діяльності.

Змістові лінії програми визначені на основі напрямків інформатики, відповідають цифровій рамці компетентностей громадян України:

Цифрове середовище та безпека.

Мережеві технології для навчання, спілкування, співпраці.

Дані. Опрацювання даних. Моделі.

Цифрова творчість.

«Принцип концентричної наступності» реалізовується через розширення компетентностей, а не можливостей якоїсь комп'ютерної програми. Наприклад, змістова лінія «Дані. Опрацювання даних» - у 5 класі опрацьовуємо дані за допомогою текстового редактора, у 6 - за допомогою електронних таблиць. У такий спосіб формується здатність застосовувати отримані раніше знання в нових умовах.

«Принцип самостійного здобування та конструювання власних знань» реалізовується через визначення цілей власного навчання, планування навчальної діяльності самостійно чи з допомогою вчителя, пошуку необхідної інформації та даних, формування навичок самоконтролю та саморегуляції, уміння звертатися по допомогу, позитивного ставлення до помилок як до зони власного розвитку, участі у індивідуальній чи груповій проєктній діяльності, участі в обговореннях та дискусіях, рефлексії з приводу практичного досвіду.

Це добре помітно у видах діяльності, які спеціально структуровано у групи:

Визначає мету...

Рефлексує та висловлюється про...

Визначає власні досягнення, поступ та зони розвитку...

«Принцип «від умінь до знань». Учні спочатку здобувають практичних досвід, його осмислюють і рефлексують, а тоді приходять до теоретичних висновків.

«Принцип «від уявлень до ставлень» - за допомогою видів діяльності подано методику формування ціннісних ставлень. «Інформатика, яка базується на цінностях»

Види діяльності узагальнені і згруповані. В межах групи пропонується діяльність на вибір вчителя по зростанню складності із тим самим змістом. Наприклад, відтворює знання \ пояснює \ формулює правила\ розробляє алгоритми дій чи рекомендацій стосовно: ...(змістовий матеріал).

Розмірковує \ обговорює \ аргументує \ висловлює власну позицію\ дискутує з приводу: ...(змістовий матеріал)

Проекти:

рекомендовано проводити паралельно вивченню теми, інтегрують в себе зміст інших галузей, є навчальними у 5 класі (частину змістового матеріалу учні вивчають в процесі участі у проєкті), у 6 класі – дослідницькі пропонуються проєкти контраверсійного змісту для розвитку сміливості висловлювати свою аргументовану позицію, є проєкт обов'язкового і додаткового змісту.

Модельна навчальна програма «Інформатика. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Морзе Н.В., Барна О.В.).

В основу навчального курсу «Інформатика» для 5–6 класів покладено розвивально-компетентнісний підхід, що передбачає формування предметних і ключових компетентностей, а також розвиток певних мисленнєвих навичок та обчислювального мислення. Очікувані результати навчання на завершення циклу 6 класу можуть бути досягнуті через зміст та пропоновані види навчальної діяльності, які об'єднані у три концепти: комп'ютер як напрямок науки, комп'ютер як інструмент, комп'ютер у суспільстві, що реалізуються 4-ма змістовними лініями: інформація, дані, моделі; цифрові пристрої; цифрова творчість; безпека та відповідальність. Виконання програми в повному обсязі може бути здійснене, як за умови 1 та 1,5 год. тижневого навчання, так і в розширеному варіанті протягом (2 год. тижневого навчання) за рахунок реалізації навчальних проєктів.

У 6 класі передбачено вивчення інформаційних процесів та систем, що передбачає дослідження інформаційних процесів та пристроїв для їх здійснення, розгляд прикладів та структури інформаційних систем та технологій. Учні будуть розрізняти складові інформаційної системи, опанують навичками добору складових інформаційної системи, навчатися встановлювати та видаляти програми та підтримувати програмне забезпечення в актуальному стані.

Основним акцентом теми «Мережеві технології та інтернет» є розпізнавання небезпечових ситуацій та дотримання заходів із безпеки, розуміння поняття «цифровий слід», формування навичок критичного оцінювання інформації. Учні будуть ознайомлюватись та працювати із сервісами інтернету для комунікації, обміну даними та творчості, добирати надійні паролі. При цьому, відповідно до програми, не передбачено вивчення та використання поштових сервісів інтернету.

Тема «Цифрова творчість» передбачає формування навичок простого відтворення та редагування аудіо та відео даних, публікації інформації в інтернеті шляхом створення цифрових історій, ведення блогу, простої веб-сторінки.

У 6 класі продовжується вивчення та використання текстового процесора та редактора презентацій як середовища для створення простих текстів та презентацій, поряд з цим вивчаються засоби зазначених редакторів для створення схем, інфографіки, таблиць, моделей. У 6 класі розпочинається ознайомлення учнів із поняттям електронна таблиця. Учні навчаються створювати, редагувати та формувати електронні таблиці в середовищі табличного процесора, проводити обчислення над даними таблиці та візуалізувати дані з допомогою простих діаграм.

На завершення 6 класу передбачено формування алгоритмічного та обчислювального мислення учнів, яке в подальшому забезпечить їм успішне опанування однією із мов програмування на рівні створення реального проєкту навчального, демонстраційного, ігрового чи прикладного характеру. Учні працюватимуть із об'єктами та подіями як в навчальному середовищі складання та виконання алгоритмів, так і з використанням середовища для програмування

роботів (з можливістю використання електронного емулятора). Шляхом поділу задачі на підзадачі будуть створювати проекти, що передбачають використання змінних, вкладених алгоритмічних структур та створення власних модулів.

Модельна навчальна програма «Інформатика. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Радченко С. С., Боровцова Є. В.) побудована з використанням спіральної методики навчання, а саме: учні повторюють матеріал на різних рівнях, щороку все більше поглиблюючи отримані знання та підвищують рівень сформованості предметних предметних та ключових компетентностей.

Розвиток відповідального використання інформаційних технологій у повсякденному житті, захисту власного інформаційного простору, дотримання норм соціальної, міжкультурної та міжособистісної взаємодії.

Розвиток особистості учня та учениці як грамотного, впевненого та креативного користувача інформаційними технологіями.

Розвиток уміння критично оцінювати та застосовувати інформаційні технології (включаючи нові та незнайомі технології), відповідально, спільно та ефективно вирішуючи проблеми.

Розвиток вміння аналізувати проблеми в цифровому середовищі, писати комп'ютерні програми.

Розвиток умінь презентувати себе, власну творчість, ідеї, створені продукти та інші результати індивідуальної та групової діяльності за допомогою цифрових пристроїв.

Сприяє формуванню вміння працювати в команді, розвитку креативності, критичного мислення та комунікації.

Відповідає рамкам цифрової компетентності для громадян України 2021, що адаптовані Міністерством цифрової трансформації згідно з рекомендаціями у сфері цифрових компетентностей від європейських та міжнародних інституцій від березня 2021 року (DigComp 2.1: The Digital Competence Framework for Citizens).

У модельній навчальній програмі «Інформатика. 5-6 класи» (авт. Завадський І.О., Коршунова О.В., Лапінський В.В.) розкрито інтеграційний потенціал інформатики як однієї з дисциплін STEM-циклу, тому теми змістових ліній “Моделювання та структури даних”, а також “Алгоритми та програми” корельовано з курсом математики та інших навчальних дисциплін. Цю кореляцію відображено насамперед у стовпці “Види навчальної діяльності” основної частини програми, де пропонується математична тематика багатьох вправ, практичних робіт і проєктів. Наприклад, у темі “Моделювання в електронних таблицях” запропоновано навчатися створенню та інтерпретації діаграм, а також вибору типу діаграми для певних даних, що доповнює матеріал зі створення та тлумачення діаграм, включений до курсу математики 5 класу. А в темі “Алгоритми та програми” пропонується створювати алгоритми розв’язування задач, що вимагають розуміння поняття градусної міри кута та операцій з дробами, також відповідно до змісту курсу математики.

Укрупнення тем дає можливість змістити акцент із вивчення особливостей тієї чи іншої інформаційної технології на опанування концептуальних понять та

дає змогу формувати навчальну програму рівня закладу загальної середньої освіти з урахуванням наявних можливостей (матеріального та кадрового забезпечення, запитів щодо спрямованості освіти тощо). Разом з тим, під час календарного планування освітнього процесу рекомендується кожному з тем ділити на підтеми для забезпечення регулярного тематичного оцінювання.

Важливим напрямком навчальної діяльності, згідно з модельною програмою, є реалізація проєктної методики навчання. Великий спектр можливостей для творчості та дослідницької діяльності учнів дає використання в навчальному процесі мікрокомп'ютерів, наприклад таких як micro:bit, Arduino або Raspberry Pi. Реалізація навчальних проєктів із побудови прототипів та навчальних моделей на основі мікрокомп'ютерів дає змогу ознайомити учнів із такою технологією як робототехніка, та створює передумови для реалізації STEM-проєктів.

Під час реалізації навчальної програми рекомендуємо вчителю надавати учням чіткі інструкції щодо очікуваних результатів навчання, застосовувати особистісно-орієнтований підхід, що може бути забезпечений передусім вибором тем навчальних проєктів та ролей у груповій діяльності. Освітній процес має спрямовувати, спонукати та підтримувати розвиток суб'єктів навчання, сприяти формуванню патріотичної громадянської позиції та ціннісних орієнтирів.

Розробники інформатичної освітньої галузі нового Державного стандарту базової середньої освіти у визначенні мети навчання наголошують на розвитку особистості учня та формулюють вимоги до обов'язкових результатів навчання учнів у вигляді чотирьох груп умінь:

- знаходить, аналізує, перетворює, узагальнює, систематизує та подає дані, критично оцінює інформацію для розв'язання життєвих проблем;
- створює інформаційні продукти і програми для ефективного розв'язання задач/проблем, творчого самовираження індивідуально та у співпраці з іншими особами за допомогою цифрових пристроїв чи без них;
- усвідомлено використовує інформаційні та комунікаційні технології і цифрові інструменти для доступу до інформації, спілкування та співпраці як творець та (або) споживач, а також самостійно опановує нові технології;
- усвідомлює наслідки використання інформаційних технологій для себе, суспільства, навколишнього природного середовища, дотримується етичних, культурних і правових норм інформаційної взаємодії.

Кожну із зазначених груп умінь наприкінці року вчитель повинен оцінити за чотирма рівнями: високий, достатній, середній, низький (Наказ Міністерства освіти і науки України № 289 від 01 квітня 2022 р.).

Звертаємо увагу на те, що зазначені результати навчання впливають на методи та форми роботи на уроці, добір навчального контенту. Урок у новій українській школі — це, перш за все, проблемне та діяльнісне навчання із застосуванням активних методів. Вчитель конструє урок так, щоб учні могли самостійно відкрити нові для себе знання, опанувати нові навички. Рекомендуємо таку структуру уроку:

1. Постановка проблеми.

2. Дослідження проблеми.
3. Перевірка припущень.
4. Висновки.
5. Застосування нових знань та вмінь.
6. Рефлексія та підсумки.

Ідеї, закладені в програмах, і шляхи їх досягнення запропоновано у навчально-методичному забезпеченні навчального предмета. Зокрема, підручники «Інформатика. 6 клас», яким надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ Міністерства освіти і науки України від 08.03.2023 № 254).

Зауважимо, що в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти можна використовувати лише ту навчальну літературу, що має відповідний гриф Міністерства освіти і науки України і зазначена в Переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в загальноосвітніх навчальних закладах.

ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
щодо викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої
освіти у 2023/2024 навчальному році

МАТЕМАТИЧНА ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ

5 – 6 класи

У 2023/2024 навчальному році вивчення математики у 5-6 класах буде здійснюватися за Державним стандартом базової середньої освіти, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898, та Типовою освітньою програмою для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти, затвердженою наказом Міністерства освіти і науки України від 19.02.2021 р. № 235. Вивчення математики у 7-11 класах буде здійснюватися за Державним стандартом базової та повної загальної середньої освіти, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 року № 1392, та Типовою освітньою програмою закладів загальної середньої освіти II ступеня і Типовою освітньою програмою закладів загальної середньої освіти III ступеня.

Державний стандарт базової середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898, визначає вимоги до обов'язкових результатів навчання учнів на рівні базової середньої освіти, загальний обсяг їх навчального навантаження, розподілений за освітніми галузями, структуру та зміст базової середньої освіти.

Вимоги до обов'язкових результатів навчання визначено на основі компетентнісного підходу. Однією з ключових компетентностей є математична компетентність, що передбачає здатність розвивати і застосовувати математичні знання та методи для розв'язання широкого спектра проблем у повсякденному житті; моделювання процесів та ситуацій із застосуванням математичного апарату; усвідомлення ролі математичних знань і вмінь в особистому та суспільному житті людини.

Метою математичної освітньої галузі є розвиток особистості учня через формування математичної компетентності у взаємозв'язку з іншими ключовими компетентностями для успішної освітньої та подальшої професійної діяльності впродовж життя, що передбачає засвоєння системи знань, удосконалення вмінь розв'язувати математичні та практичні задачі; розвиток логічного мислення та психічних властивостей особистості; розуміння можливостей застосування математики в особистому та суспільному житті. Реалізація мети ґрунтується на ціннісних орієнтирах.

Компетентнісний потенціал математичної освітньої галузі та базові знання зазначені в додатку 7 до Державного стандарту. Вимоги до обов'язкових

результатів навчання учнів з математичної освітньої галузі зазначені в додатку 8 до Державного стандарту і передбачають, що учень:

досліджує проблемні ситуації та виокремлює проблеми, які можна розв'язувати із застосуванням математичних методів;

моделює процеси і ситуації, розробляє стратегії, плани дій для розв'язання проблем;

критично оцінює процес і результат розв'язання проблем;

розвиває математичне мислення для пізнання і перетворення дійсності, володіє математичною мовою.

Державним стандартом базової середньої освіти визначено загальний обсяг навчального навантаження та форми державної атестації здобувачів освіти на відповідному рівні загальної середньої освіти, характеристики змісту навчання, принципи організації освітнього процесу, систему управління змістом освіти, змістові лінії та очікувані результати навчання за освітніми галузями. На основі Державного стандарту базової середньої освіти розроблено Типову освітню програму для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти, яка затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 19.02.2021 р. № 235.

Типовою освітньою програмою для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти визначено перелік модельних навчальних програм, у тому числі, з математики. Розроблено і затверджено (наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795) модельні навчальні програми «Математика. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти семи авторських колективів. Вони розміщені на офіційному вебсайті Міністерства освіти і науки України за покликанням <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku> та офіційному сайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» за покликанням <https://imzo.gov.ua/model-ni-navchalni-prohramy/matematychna-osvitnia-haluz/matematyka/>.

У модельних навчальних програмах реалізовано компетентнісний потенціал математичної освітньої галузі, базові знання, зазначені в додатку 7, та вимоги до обов'язкових результатів навчання учнів з математичної освітньої галузі, зазначені в додатку 8 Державного стандарту базової середньої освіти. У вступі авторами модельних навчальних програм розкрито характеристику навчального змісту, шляхи реалізації програми та особливості організації освітнього процесу.

Для реалізації мети повної загальної середньої освіти, а також належної організації освітнього процесу кожен заклад освіти розробляє та використовує в освітній діяльності освітню програму закладу освіти, яка розробляється на основі Типової освітньої програми і містить перелік модельних навчальних програм, що використовуються закладом освіти в освітньому процесі, та/або навчальних програм, створених на основі модельних навчальних програм, затверджених педагогічною радою, що мають містити опис результатів навчання учнів з навчальних предметів (інтегрованих курсів) в обсязі не меншому, ніж встановлено відповідними модельними навчальними програмами. Відповідно, заклад освіти може обрати одну із запропонованих модельних навчальних

програм і на її основі створити навчальну програму закладу освіти. Пропонуємо ознайомитись з особливостями деяких модельних навчальних програм.

Модельна навчальна програма «Математика. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Мерзляк А. Г., Номіровський Д. А., Пихтар М. П., Рубльов Б. В., Семенов В. В., Якір М. С.) побудована на базових поняттях курсу математики, уміннях, сформованих у початковій школі, які поглиблюються та розширюються у 5–6 класах. Зміст програми поділено на два роки навчання, в кожному з яких визначено такі змістові лінії:

- Числа і дії з ними
- Вирази
- Рівняння
- Відношення і пропорції
- Геометричні фігури і величини
- Математичні задачі як засіб дослідження реальних життєвих

ситуацій та реальних процесів.

У середині змістової лінії зміст навчального матеріалу структуровано за темами в логічній послідовності їх вивчення.

Оснoву курсу 6 класу становить розвиток поняття числа та формування міцних обчислювальних і графічних навичок. Водночас формується культура усних і письмових обчислень, зокрема з використанням обчислювальної техніки. Понятійний апарат, обчислювальні алгоритми, графічні уміння та навички, сформовані на цьому етапі вивчення курсу, є тим підґрунтям, що забезпечує успішне вивчення в наступних класах алгебри і геометрії, а також інших навчальних предметів, де застосовуються математичні знання (предметів природничого циклу та циклу «Технології»). Таким чином, встановлюються та реалізуються міжпредметні та внутрішньопредметні зв'язки, набувається досвід застосування знань на практиці та перенесення їх у нові ситуації.

Істотне місце займають текстові задачі, основною метою яких є розвиток логічного мислення, навичок математичного моделювання, розвиток ключових компетентностей та ілюстрація практичного застосування математичних знань. Сюжети задач відтворюють як історико-культурні цінності, так і практичні ситуації.

Особливістю програми є систематичне використання історичного та культурного матеріалу під час вивчення математики, що сприяє вихованню патріотизму та інтернаціоналізму, поваги до загальнолюдських цінностей, підвищує інтерес до вивчення математики, стимулює потяг до наукової творчості, дає уявлення про математику як невід'ємну складову загальнолюдської культури.

Програма пропонує форми проведення навчального процесу на уроці та під час позакласної роботи, які з урахуванням реалій сьогодення зміщують акцент із суто фронтальної форми на групову та індивідуальну. Зокрема йдеться про проектну роботу, яка дає підвищені можливості вибудовування індивідуальних освітніх траєкторій, розвитку пізнавальної діяльності в галузі точних наук, установлення міжпредметних зв'язків, формування ключових компетентностей, опанування комп'ютерними та інформаційними технологіями.

Значна увага приділяється використанню комп'ютерної техніки на уроках математики та в позаурочний час, що є невід'ємною частиною формування комп'ютерної грамотності, навичок пошуку, відбору та фільтрування інформації, алгоритмічного стилю мислення, ставлення до комп'ютеризації та інформатизації як до необхідного інструментарію пізнання світу та діяльності людини в сучасному світі загалом і в умовах дистанційного навчання зокрема.

Крім того, через відповідні приклади та фабули задач програма реалізує наскрізні лінії ключових компетентностей: «Екологічна безпека й сталий розвиток»; «Громадянська відповідальність»; «Здоров'я і безпека»; «Підприємливість і фінансова грамотність». Вони є соціально значущими надпредметними темами, які допомагають формуванню уявлень про суспільство в цілому, розвивають здатність застосовувати отримані знання та вміння в реальних життєвих ситуаціях.

Зазначені особливості побудови програми дають змогу педагогічному колективу швидко та своєчасно адаптувати реалізацію програми до реалій сьогодення та умов кожного навчального закладу, враховуючи вікові та індивідуальні особливості розвитку й потреби учнів / учениць, а також забезпечити просування індивідуальними освітніми траєкторіями.

Модельна навчальна програма «Математика. 5–6 класи» (автор Істер О.С.) побудована з переважанням індуктивних міркувань в основному на наочно-інтуїтивному рівні із залученням практичного досвіду учнів і прикладів із довкілля. Базові поняття курсу математики, уміння учнів, сформовані в початковій школі, поглиблюються та розширюються в 5–6 класах.

Основа курсу – розвиток поняття числа та формування міцних обчислювальних і графічних навичок. У 5–6 класах відбувається поступове розширення множини натуральних чисел до множини раціональних чисел шляхом послідовного введення дробів (звичайних і десяткових), а також від'ємних чисел разом із формуванням культури усних, письмових, інструментальних обчислень.

Зміст предмета Математика в 5–6 класах вибудовується за такими предметними змістовими лініями: *арифметика; елементи алгебри; наочна геометрія.*

Вивчення виразів, величин, рівнянь і нерівностей, геометричних фігур має пропедевтичний характер і спрямоване на підготовку учнів до свідомого системного вивчення відповідних тем у курсах алгебри і геометрії. Учні мають отримати уявлення про використання букв для запису законів арифметичних дій, формул, навчитись обчислювати значення простих буквених виразів, за умовою задачі складати й розв'язувати нескладні рівняння першого степеня спочатку на основі залежностей між компонентами арифметичних дій, а потім із використанням основних властивостей рівнянь. Важливе місце мають початкові відомості про метод координат: координатний промінь, пряма, площа, зображення точок за їхніми координатами і визначення координат точок за їхнім зображенням.

Розв'язуючи *текстові задачі*, учні розвивають логічне мислення, вчаться використовувати математичні моделі.

Для вивчення *геометричних фігур* бажано використовувати наочні ілюстрації, приклади із довкілля, життєвого досвіду учнів. Вчити виконувати побудови і виробляти вміння виділяти форму і розміри як основні властивості геометричних фігур. Закріплення понять супроводжувати їх класифікацією (кутів, трикутників, взаємного розміщення прямих на площині). Властивості геометричних фігур спочатку обґрунтовувати дослідно-індуктивно, потім застосовувати в конкретних ситуаціях, що сприятиме виробленню в учнів умінь доказово міркувати.

Основу інтеграції геометричного матеріалу з арифметичним і алгебраїчним складають числові характеристики (довжина, площа, об'єм) геометричних фігур. Узагальнюються знання учнів про одиниці вимірювання довжини, площі, об'єму і вміння переходити від одних одиниць до інших, оскільки ці знання і вміння використовуються для предметів природничого циклу та технологій.

Важливо сформувати в учнів уміння подавати дані у вигляді таблиць і діаграм різних типів та на основі їхнього аналізу робити відповідні висновки.

Автор вважає методично доцільно в 5 класі розглянути лінійні діаграми, і перенести з 6 класу стовпчасті діаграми; до визначення видів трикутників додати визначення за сторонами; до квадрата і куба натурального числа додати степінь натурального числа. В той самий час до вивчення в 6 класі перенесено: *подільність натуральних чисел; відсотки; знаходження відсотків від числа та числа за значенням його відсотків; куб, прямокутний паралелепіпед; розгортка прямокутного паралелепіпеда; об'єм куба і прямокутного паралелепіпеда.*

Формуванню ключових компетентностей сприятимуть сюжети текстових задач, і задачі рубрик **«Життєва математика»**, **«Україна – це ми»** та задачі-проекти. Задачі рубрики **«Цікаві задачі – поміркуй одначе»**, ломиголовки, ребуси, задачі з різноманітних математичних змагань та тестові завдання для розв'язування онлайн допоможуть перетворити навчання на цікавий творчий процес.

Відповідно до змісту модельної навчальної програми автор розробив навчально-методичний комплект, до складу якого входить підручник, добірки вправ для онлайн розв'язування та «Домашніх самостійних робіт». Усі матеріали завдань можна знайти за адресою <https://learningapps.org/user/ister%2069>.

Модельна навчальна програма «Математика. 5–6 класи» (автори Бурда М.І., Васильєва Д.В.) у 6 класі розпочинається з вивчення цілих чисел. Тобто, на початку 6 класу учні вчать порівнювати і виконувати дії з цілими числами, а наприкінці 6 класу вони застосовують ці знання до множини раціональних чисел. За рахунок цього покращується засвоєння матеріалу та посилюються міжпредметні зв'язки. Це дає змогу ввести на початку 6 класу додатні і від'ємні числа та систему координат, які вже на початку 6 класу використовують в природничій та інформатичній освітніх галузях.

Важливе значення для підготовки учнів до вивчення алгебри, геометрії, інформатики, природничих наук та інших предметів мають початкові відомості про метод координат, симетрію, масштаб, діаграми, поступове введення поняття «стандартний вигляд числа». Цей матеріал розглядається пропедевтично.

Основна його мета – сформувати в учнів уявлення, достатні для опанування інших предметів.

Задля підсилення змістової лінії Робота з даними, у 6 класі після вивчення теми Відношення пропонується сформувати перші уявлення учнів про ймовірність вірогідної, неможливої та випадкової події.

Зміст геометричного матеріалу в 6 класі включає початкові відомості не лише про планіметричні (коло, круг), а й про стереометричні (куля, циліндр, конус) фігури. У змісті програми акценти перенесені зі збільшення обсягу відомостей, призначених для засвоєння учнями, на вироблення в них умінь використовувати їх для досягнення певних цілей. Наприклад, у стовпці програми «Очікувані результати навчання» йде мова про те, що учні «мають уявлення про об'єм кулі» та «розв'язують завдання, що передбачають знаходження об'єму кулі», тобто учні мають розуміти в яких випадках вони можуть скористатися формулою для знаходження об'єму кулі і вміти підставити у формулу задані величин, але при цьому не вимагається запам'ятовувати цю формулу.

Ідеї, закладені в програмах, і шляхи їх досягнення запропоновано у навчально-методичному забезпеченні навчального предмета. Зокрема, до більшості модельних навчальних програм створено підручники «Математика. 6 клас», яким надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ Міністерства освіти і науки України від 08.03.2023 № 254).

Як зазначено в п. 7 Типової освітньої програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти, основними видами оцінювання результатів навчання учнів є: поточне, підсумкове (тематичне, семестрове, річне) оцінювання. Поточне та підсумкове оцінювання результатів навчання учнів здійснюють відповідно до вимог модельних навчальних програм із застосуванням таких основних форм та способів:

- усної (зокрема шляхом індивідуального, групового та фронтального опитування);

- письмової, у тому числі графічної (зокрема шляхом виконання діагностичних, самостійних та контрольних робіт, тестування, організації роботи з текстами, діаграмами, таблицями, графіками, схемами тощо);

- цифрової (зокрема тестування в електронному форматі);

- практичної (зокрема шляхом організації виконання різних видів експериментальних досліджень та навчальних проєктів тощо).

У рамках академічної свободи педагогічні працівники закладу освіти здійснюють вибір форм, змісту та способу оцінювання залежно від дидактичної мети.

Наказом Міністерства освіти і науки України від 01 квітня 2022 р. № 289 затверджено «Рекомендації щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти»(далі - Рекомендації щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів). Відповідно до Рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів серед основних видів оцінювання результатів навчання учнів, що проводяться закладом освіти, особлива роль відводиться формульованню оцінюванню. Формульованне (поточне формульованне) оцінювання,

окрім рівневого або бального може здійснюватися у формі самооцінювання, взаємооцінювання учнів, оцінювання вчителем із використанням окремих інструментів (карток, шкал, щоденника спостереження вчителя, портфоліо результатів навчальної діяльності учнів тощо).

Основною ланкою в системі контролю у закладах загальної середньої освіти є поточний контроль, що проводиться систематично з метою встановлення рівнів опанування навчального матеріалу та здійснення корегування щодо застосовуваних технологій навчання. Основна функція поточного контролю – навчальна. Запитання, завдання, тести, тощо спрямовано на закріплення вивченого матеріалу й повторення пройденого, тому індивідуальні форми доцільно поєднувати із фронтальною роботою класу. Також звертаємо увагу на важливість урахування мотиваційно-стимулюючої функції поточного оцінювання.

Тематичне оцінювання пропонується здійснювати на основі поточного оцінювання із урахуванням проведених діагностичних (контрольних) робіт. Під час виставлення тематичного бала результати перевірки робочих зошитів, як правило, не враховуються.

Фіксація записів тематичного та семестрового оцінювання проводиться в окремій колонці без дати. Оцінка за семестр ставиться за результатами тематичного оцінювання та контролю груп загальних результатів

Семестрове та підсумкове (річне) оцінювання результатів навчання здійснюють за 12-бальною системою (шкалою), а його результати позначають цифрами від 1 до 12. За рішенням педагогічної ради (за потреби) заклад освіти може визначити адаптаційний період впродовж якого не здійснюється поточне та тематичне оцінювання.

Оцінювання має бути зорієнтованим на очікувані групи результатів навчання, передбачені навчальною програмою.

На початку 2023/2024 навчального року доцільно організувати проведення діагностування рівня навчальних досягнень учнів за попередній рік та планування подальшої роботи із систематизації, узагальнення та закріплення навчального матеріалу, що вивчався учнями дистанційно; під час календарно-тематичного планування передбачити збільшення навчального часу на узагальнення та закріплення навчального матеріалу за попередній рік.

7 – 11 класи

Учні 7-9 класів продовжують навчатись за навчальною програмою, затвердженою наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804. Навчальні програми розміщені на сайті МОН України. Режими доступу: для 7 – 9 класів

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/onovlennya-12-2017/5-programa-z-matematiki.docx> ;

для 8-9 класів з поглибленим вивченням математики

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/matematika-algebra-geometriya.pdf> ;

для 10-11 класів:

рівень стандарту

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/matematika.-riven-standartu.docx> ;

профільний рівень

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/matematika-profilnij-rivenfinal.docx> ;

початок вивчення на поглибленому рівні з 8 класу

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/matematika-poglibl-rivenfinal.docx> .

Навчальні програми укладено на компетентнісній основі. Розставлені наголоси на формування практичних навичок для подальшого їх застосування в реальному житті замість опрацювання великого об'єму теоретичного матеріалу без можливості його застосування на практиці. Шкільний курс математики спрямований не лише для розвитку математичної компетентності, а й інших ключових компетентностей. У програмах наведено таблицю з переліком ключових компетентностей, та завданнями, покладеними на математику для їх розвитку.

Як і раніше вчитель вільний змінювати порядок вивчення тем, якщо це не порушує логіку викладення матеріалу.

Міністерство освіти та науки України спільно з Українським інститутом розвитку освіти та Міністерством цифрової трансформації України з метою забезпечення рівного доступу до якісної шкільної освіти учнів 5-11 класів запустили платформу для дистанційного та змішаного навчання «Всеукраїнська школа онлайн». Всеукраїнська школа онлайн – [E-SCHOOL.net.ua](https://e-school.net.ua) – це сучасний онлайн-ресурс для змішаного та дистанційного навчання учнів базової та старшої школи. Навчальний контент платформи містить уроки з основних предметів, серед яких математика, алгебра, алгебра і початки аналізу, геометрія.

Пропонуємо, працюючи з учнями 5-11 класів, приділити більше уваги прикладній спрямованості математики, використовувати завдання, що розвивають уміння бачити математику в реальному світі, застосовувати вивчені формули та способи розв'язування математичних задач для досягнення особистих (повсякденних, життєвих) цілей і потреб. Зосереджуватись не лише на задачах на відсоткові розрахунки, на прийнятті рішень стосовно особистих та колективних фінансових питань, а й на завданнях, у яких необхідно пояснити або обґрунтувати власну думку, спираючись на результати виконаних розрахунків, довести або спростувати твердження на підставі отриманих результатів обчислень. Використовувати завдання на аналіз графіків і діаграм, розшифрування представлених там даних, пояснення їх. Для розвитку вмінь учнів розв'язувати геометричні задачі так званої «практичної» спрямованості більше уваги приділяти формуванню в учнів умінь і навичок, будувати й досліджувати найпростіші математичні моделі реальних об'єктів, процесів і явищ, інтерпретувати та оцінювати результати; прогнозувати в контексті навчальних та практичних задач; використовувати математичні методи в життєвих ситуаціях. Також під час роботи з учнями на уроках математики варто звертати увагу на такі комплексні завдання, для виконання яких необхідно

поєднувати як алгебраїчні, так і геометричні знання й уміння, знаходити різні способи вирішення однієї проблеми. Досягненню таких цілей також можуть сприяти як уроки з міжпредметними зв'язками, так і інтегровані уроки.

Варто нагадати, що навчальна **програма з математики (Алгебра і початки аналізу та геометрія) для учнів 10-11 класів** закладів загальної середньої освіти розрахована на 3 години на тиждень. Вивчаються 2 окремих предмета: «Алгебра і початки аналізу» та «Геометрія». У I семестрі 10 класу виділяється 2 години на геометрію та 1 година на алгебру і початки аналізу, у II семестрі навпаки – 1 година на геометрію та 2 години на алгебру і початки аналізу. Разом на вивчення алгебри і початків аналізу відводиться 54 години протягом року, а на геометрію 51 година.

Наприкінці кожної теми з алгебри і початків аналізу та з геометрії вчитель проводить тематичне оцінювання. При виставленні тематичної оцінки враховуються всі види навчальної діяльності, що підлягали оцінюванню протягом вивчення теми, крім оцінок за ведення зошита.

Семестрове оцінювання здійснюється на підставі тематичного окремо з алгебри і початків аналізу, і окремо - з геометрії. Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеню передбачено оцінювання учнів 10-11-х класів з математики. Семестрова оцінка з математики виводиться як середнє арифметичне семестрових оцінок з двох математичних курсів (алгебри і початків аналізу та геометрії) і здійснюється округлення до цілого числа. (Наприклад, учень/учениця має семестрові оцінки 8 з алгебри і початків аналізу та 9 - з геометрії. Тоді середнє значення становитиме $(8+9):2=8,5\approx 9$. Отже, семестрова оцінка з математики – 9). Семестрова оцінка з математики у класному журналі виставляється без дати на сторінці з алгебри і початків аналізу в стовпчик із надписом «I семестр. Математика», «II семестр. Математика» та на сторінці зведеного обліку. Семестрова оцінка може підлягати коригуванню відповідно до «Інструкції з ведення класного журналу учнів 5-11(12)-х класів загальноосвітніх навчальних закладів», затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 03 червня 2008 року № 496. Коригована семестрова оцінка з математики виводиться як середнє арифметичне скоригованих семестрових оцінок з двох математичних курсів (алгебри і початків аналізу та геометрії) та здійснюється округлення до цілого числа за наведеним вище прикладом. Виставляється коригована семестрова оцінка з математики на сторінку з алгебри і початків аналізу.

Річне оцінювання здійснюється на основі семестрових або скоригованих семестрових оцінок з математики. Річна оцінка з математики виставляється на сторінку з алгебри і початків аналізу в стовпчик з надписом «Річна. Математика». На сторінку зведеного обліку навчальних досягнень учнів річна оцінка з математики виставляється у стовпчик «Математика».

Можливе виділення додаткових годин із варіативного складника навчального плану. Розподіл додаткових годин між алгеброю і початками аналізу та геометрією залишається на розсуд вчителя. Додаткові години поповнюють години резерву. В свою чергу години резерву вчитель, на власний розсуд може витратити на систематизацію та повторення матеріалу на початку

та в кінці року, збільшення кількості годин на кожну із вказаних тем, зокрема для внесення змін до орієнтовного календарно-тематичного плану.

Основними видами класних і домашніх письмових робіт з природничо-математичних дисциплін є:

- розв'язування задач і вправ;
- складання таблиць, схем, тощо;
- виконання проєктів;
- самостійні та контрольні роботи.

У залежності від видів письмових робіт виділяються зошити, які зберігаються в класі та зошити, що зберігаються в учнів. Кількість і призначення учнівських зошитів визначається вчителем. Для контрольних робіт передбачаються окремі зошити чи аркуші, які зберігаються протягом навчального року в закладі загальної середньої освіти.

Для запобігання перевантаження учнів час проведення тематичних (контрольних) робіт визначається загальношкільним графіком, складеним заступником директора закладу загальної середньої освіти за погодженням із вчителями. Упродовж одного робочого дня учні можуть виконувати письмову тематичну (контрольну) роботу тільки з однієї дисципліни, а протягом тижня — не більше ніж з трьох. Під час планування тематичних робіт у кожному класі необхідно передбачити їх рівномірний розподіл протягом усього семестру, не допускаючи накопичення письмових (контрольних) робіт наприкінці семестру, навчального року.

При перевірці зошитів оцінюється лише правильність записів. Почерк, охайність та форма запису не є предметом оцінювання. Зошити з математики, в яких виконуються навчальні класні і домашні роботи, перевіряються:

у 5—6-х класах — не рідше ніж один раз на два тижні;

у 7—11-х класах — не рідше один раз на місяць.

Оцінка за ведення зошитів виставляється у класний журнал, але на враховується при виведенні тематичної.

Зауважимо, що в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти можна використовувати лише ту навчальну літературу, що має відповідний гриф Міністерства освіти і науки України і зазначена в Переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в загальноосвітніх навчальних закладах. Зокрема з математики

<https://docs.google.com/spreadsheets/d/16NyRYEKgeQ4T5BE68Las2gn0q2MPyIWSWx-Vdw-zmA/edit#gid=883367929>.

Електронні версії підручників та навчальних посібників серії «Шкільна бібліотека» розміщені в електронній бібліотеці ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» <https://lib.imzo.gov.ua/>.

Під час підготовки вчителів до уроків радимо використовувати періодичні фахові видання: «Математика в рідній школі», «Математика», «Математика в школах України», матеріали сайту PISA (<http://pisa.testportal.gov.ua/>).

--

**ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
щодо викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої
освіти у 2023/2024 навчальному році**

**ГРОМАДЯНСЬКА ТА ІСТОРИЧНА ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ.
ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ СУСПІЛЬСТВОЗНАВСТВО.**

З повномасштабним вторгненням російських військ в Україну 24 лютого 2022 року розпочався вирішальний етап російсько-української війни, а разом із тим новий етап глобальної історії, яка на наших очах різко змінює Світ, Україну і кожного з нас. Героїчна боротьба проти російської агресії, захист українським народом ціною неймовірних зусиль і власних життів принципів демократії, свободи та справедливості перетворили Україну на один із провідних суб'єктів світової політики. Ця самовіддана боротьба по-новому віддзеркалила особливості та суперечності глобальних процесів та водночас посилила прийняття світовим співтовариством цивілізаційних цінностей. Війна з Росією врешті чітко визначила геополітичну орієнтацію України, яка тривалий час знаходилася на роздоріжжі – між євро-атлантичним і євразійським (точніше, проросійським) шляхами розвитку. Наразі російський проєкт в Україні назавжди поховано, а країна впевнено прямує до Євросоюзу і НАТО.

Війна також потужно вплинула на процеси, які відбуваються у самому суспільстві і передусім це стосується процесу увиразнення і консолідації української політичної нації. Хоча цей хід не припинявся впродовж усього періоду незалежності і навіть подекуди розвивався по висхідній, він значно прискорився та досяг свого апогею саме під час російсько-української війни.

Ніколи за весь 30-річний період розвитку в українському суспільстві не було такої єдності відносно питань, які традиційно були дискусійними: мова, історична пам'ять, церква та проєвропейська орієнтація. У суспільстві практично досягнуто консенсусу щодо радикальної відмови від комуністичної та імперської російської спадщини. Особливу роль в цих процесах відіграє вивчення в закладах загальної середньої освіти історії України, всесвітньої історії, громадянської освіти, основ правознавства та курсів морального спрямування.

Міністерством освіти і науки України затверджено «Типову освітню програму для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти» (наказ Міністерства освіти і науки України від 19.02.2021 р. № 235, <https://drive.google.com/file/d/1b9Xkh0UQHnX52oxTz6ZzMgm9WUurHadb/view>), що поетапно впроваджується, починаючи з 2022/2023 навчального року.

Для реалізації громадянської та історичної освітньої галузі Державного стандарту базової середньої освіти (5 -6 клас) з переліку назв навчальних предметів та інтегрованих курсів, визначених Типовою освітньою програмою, різними авторськими колективами створено 12 модельних навчальних програм

для 5-6 класів, яким надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України».

Модельні навчальні програми слугують основою для розроблення навчальних програм, навчальної та навчально-методичної літератури і уможлиблюють реалізацію закладами освіти академічної свободи.

Згадані вище модельні навчальні програми та навчально-методичне забезпечення до них розміщено на офіційному вебсайті Міністерства освіти і науки України (<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayins-koyi-shkoli-zaprovadhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>) й офіційному вебсайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://imzo.gov.ua/model-ni-navchal-ni-prohramy/hromadians-ka-ta-istorychna-osvitnia-haluz/>).

Оскільки всі модельні навчальні програми для 5 і 5-6 класів є авторськими, то їхні підходи втілюються в авторських підручниках та додаткових навчально-методичних матеріалах. Вільний доступ до цих матеріалів відкрито на офіційному сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» у рубриці «Навчально-методична скарбниця НУШ 5-6 класи» (https://docs.google.com/spreadsheets/d/1mC99CMln4MEbhW_G4v62ptgK8i0MpJ_Av/edit#gid=795922471). Тут уміщено календарно-тематичне планування, методичні рекомендації для вчителів та навчально-методичні комплекти для пілотування відповідних програм.

У **2023/2024 навчальному році у 6 класі** вчительство, завершуючи адаптаційний цикл, продовжить працювати за обраними модельними навчальними програмами.

Модельні навчальні програми з громадянської та історичної освіти пропонують три види інтегрованих курсів:

- інтеграцію історії України та всесвітньої історії у програмах для 6 класу «Історія України. Всесвітня історія» двох авторських колективів;
- інтеграцію трьох предметів: історія України, всесвітня історія та громадянська освіта у програмах інтегрованого курсу для цілісного адаптаційного циклу 5-6 класу, які об'єднані у два типи програм: «Досліджуємо історію і суспільство» (три авторських колективи) та «Україна і світ. Вступ до історії та громадянської освіти» (три авторських колективи).

Важливого значення в умовах завершення адаптаційного циклу базової середньої освіти набуває щільність пропонованого авторами модельних навчальних програм змісту та його розподілення (баланс) між 5 та 6 класами. За умов мінімальної та рекомендованої кількості годин для 6 класу в орієнтовно 70 годин річного навантаження календарно-тематичне планування має передбачати не лише уроки опанування змісту, але й уроки формування наскрізних умінь, можливостей впроваджувати *діяльнісний підхід* до навчання, час для здійснення повторення, узагальнення, упровадження різних форм оцінювання. Під час створення освітньої програми закладів загальної середньої освіти вчителі історії та громадянської освіти можуть обґрунтувати необхідність виділення на курс

громадянської та історичної освітньої галузі додаткової 1 години на передбачену Типовою освітньою програмою максимальну кількість годин для галузі в 105 годин річного навчального часу. Важливість предметів та інтегрованих курсів громадянської та історичної освіти в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України посилюється потребою зміцнення національної ідентичності, виховання патріотизму та формування базових громадянських компетентностей і навичок.

Зміст модельних навчальних програм і створеного відповідно до нього навчального контенту для 6 класу закладів загальної середньої освіти спрямовано на досягнення загальної мети шкільної історичної освіти: формування в учнів самоідентичності та почуття власної гідності на основі осмислення соціального й морального досвіду минулих поколінь, розуміння історії і культури України в контексті загального історичного процесу.

Для організації навчання історії в 6 класі принципове значення мають активні та інтерактивні методи і види навчальної діяльності, на яких акцентовано увагу в модельних навчальних програмах. Це зокрема:

- навчально-пізнавальна (здатність розуміти мету діяльності, сприймати та систематизувати інформацію);
- дослідницька (здатність аналізувати різні типи джерел);
- пошукова (здатність знаходити інформацію та вирізняти в ній факти від суджень);
- творча (здатність перетворювати інформацію з одного виду в інший, самостійно продукувати інформацію);
- проєктна (здатність планувати та здійснювати власні активності);
- моделювання (здатність створювати імітаційні моделі життєвих ситуацій з метою їх подальшого аналізу);
- інтерактивна (здатність долучатися до різних форм колективної взаємодії задля досягнення спільної мети);
- дискусійна (здатність здійснювати власну оцінку, сприймати оцінку інших та виробляти узагальнену позицію).

Пропоновані види навчальної діяльності, не обмежуючи автономію і творчість учителя/вчительки, забезпечують багатоманітність і полілогічність організації діяльності учнів. Вчитель/вчителька може диференціювати та/або ускладнювати кожний із пропонованих видів діяльності за рахунок зменшення допомоги учням аж до їхньої повної самостійності чи ускладнення завдань, пропонуючи їм оперувати більшим обсягом інформації чи складнішими способами діяльності. Він може підбирати індивідуальні завдання і корегувати очікувані результати для конкретних учнів, ураховуючи їхню зацікавленість, інтелектуальні здатності та емоційний стан.

Беручи до уваги вікові особливості пізнавальної діяльності дітей 11-12 років, маємо продовжити формувати первинні поняття та уявлення про розвиток, предмет вивчення й суспільну роль історії як науки і як живої пам'яті про життя людей у минулому. Учні/учениці мають також опанувати на початковому рівні (уміти оперувати) значною кількістю історичних термінів. Передбачається також ознайомлення дітей з історичними джерелами різних типів – як писемними, так

і речовими, у тому числі з пам'ятками культури, що формують навколишнє історичне середовище.

У модельних навчальних програмах відсутній розподіл навчальних годин за розділами. У межах загальної річної кількості годин учитель може самостійно визначати час для роботи над кожним розділом програми, але не порушуючи при тому повноти завдань, визначених як результати і зміст навчально-пізнавальної діяльності.

Діяльність учителя/вчительки з оцінювання учнів/учениць за обраною модельною програмою має здійснюватись шляхом поточного і підсумкового оцінювання. Основою оцінювання є передбачені відповідною модельною навчальною програмою очікувані результати навчальної діяльності школярів/школярок або складники ключових компетентностей і наскрізних умінь, що мають формуватись (розвиватись) під час навчання, а саме: мінімальний обсяг знань, обов'язковий для засвоєння учнем/ученицею у відповідності до його/її індивідуального розвитку та пізнавальних можливостей; основні уміння й навички, формування/розвиток яких передбачено програмою; формування ціннісного ставлення учня/учениці до історичних, суспільних, життєвих явищ і подій, що досліджуються. Такі результати подані до кожного з розділів програм і слугуватимуть орієнтирами для тематичного/підсумкового оцінювання школярів. Результати кожного уроку пропонувані авторами у календарно-тематичному плануванні є критеріями формувального оцінювання.

Під час оцінювання важливо керуватися моніторингом особистісного поступу здобувачів освіти у виконанні навчальних завдань, дотримання ними принципів академічної доброчесності.

Варто звернути увагу на відповідність запланованих цілей кожного, окремо взятого уроку у 5-6 класах очікуваним результатам навчання, закладеним в модельній навчальній програмі за якою навчаються учні. Вчитель у підготовці до уроку має спиратися на компетентнісний потенціал та базові знання громадянської та історичної освітньої галузі Державного стандарту базової середньої освіти (Додаток 17). Очікувані результати уроку мають корелюватися з орієнтирами для оцінювання вимог до обов'язкових результатів навчання учнів (Додаток 18).

З історії не передбачено «обов'язковості» письмових узагальнювальних чи контрольних робіт. Формати (усні, письмові, комбіновані; «паперові», електронні) завдань для уроків узагальнення та/або тематичного контролю учитель/вчителька обирають самостійно. Важливо враховувати мотиваційний характер формувального та тематичного оцінювання, баланс вимог поточного оцінювання щодо знань та вмінь учнів/учениць та компетентнісний, розвиваючий потенціал формувального оцінювання.

На уроці тематичного контролю оцінюються результати виконання завдань усіх присутніх учнів. Виставлені бали за такі уроки допомагають визначити перебіг динаміки пізнавальної діяльності школярів/школярок і більш об'єктивно здійснювати тематичні, а згодом семестрові оцінювання. Згідно з «Інструкцією з ведення класного журналу...», затвердженою наказом Міністерства освіти і науки України від 03 червня 2008 р. № 496, «при виставленні тематичної оцінки

враховуються всі види навчальної діяльності, що підлягали оцінюванню протягом вивчення теми».

При розробці завдань для перевірки слід орієнтуватися на очікувані результати та перевіряти рівень їх досягнення здобувачами освіти.

Завдання для перевірки мають мати такі характеристики:

- конкретність – чітке формулювання конкретних вимог та окреслення програмного результату, який перевіряється;
- вимірюваність – пропоновані завдання мають дійсно перевіряти запланований програмний результат навчання;
- доречність – інструменти перевірки мають відповідати віковим особливостям здобувачів.

Поглиблене вивчення предмета має заохочуватися та відзначатися високими оцінками. Не припускається зниження оцінки за незнання матеріалу, що відсутній у шкільній програмі.

Учнівські зошити з історії учительки/учителі можуть переглядати один раз на семестр, і оцінка за ведення зошита може виставлятися в журнал. У такому випадку вона прирівнюється до поточної. Так само вчительці/вчителю слід діяти з виконаними в зошитах практичними чи творчими завданнями, завданнями на контурних мапах. В учнівських рукописних зошитах можуть міститися супровідні записи, таблиці, замальовки, опорні схеми, виконані «від руки», простими чи кольоровими олівцями, ручками.

Підручники, посібники (у тому числі електронні), робочі зошити з друкованою основою, зошити для контролю та/або корекції пізнавальних досягнень, атласи, контурні, настінні мапи, що використовуються на уроках, повинні мати грифи Міністерства освіти і науки України.

ІСТОРІЯ

7 – 11 КЛАС

У 2023/2024 навчальному році в 7-11 класах чинними є навчальні програми з історії, затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2022 року № 698:

– «Історія України. 7-9 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти».

– «Історія України. 10-11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти».

– «Всесвітня історія. 7-9 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти».

– «Всесвітня історія. 10-11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти».

– «: Україна і світ (інтегрований курс). 10-11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти».

Усі навчальні програми розміщено у відповідній рубриці офіційної веб-сторінки Міністерства освіти і науки України (<https://mon.gov.ua/ua>).

Ці ж програми рекомендовано використовувати для класів з поглибленим

вивченням історії. Вчитель/вчителька розробляють календарне планування на основі рекомендованих програм. Кількість годин на вивчення тієї чи іншої теми визначаються вчителем/вчителькою самостійно. При цьому рекомендуємо більше годин відводити на практичні роботи.

Відповідно до чинних навчальних програм навчання предметів «Історія України» і «Всесвітня історія» може здійснюватися паралельно або послідовно. Для підвищення ефективності навчальної діяльності учнів/учениць та розподілу навчального часу в навчальних програмах запропоновано синхронізувати навчання історії України та всесвітньої історії в 7-11 класах. Перехід до синхронізації може відбутися на початку або впродовж навчального року, наприклад, на початку семестру. Вчителька/учитель може використовувати запропоновані в навчальній програмі таблиці синхронізації або вносити в них доречні зміни.

Історична освіта в закладах загальної середньої освіти реалізується на навчальних заняттях із предметів і курсів інваріантної та варіативної складових навчального плану освітньої програми закладу, а в старших класах – на навчальних заняттях із предметів і курсів за вибором відповідно до одного з визначених рівнів (рівень стандарту – обов’язковий мінімум змісту навчального предмета; рівень профільної підготовки – поглиблений зміст з орієнтацією на майбутню професію).

2 травня 2023 року Постановою Верховної Ради України № 3078-IX було схвалено Заяву Верховної Ради України «Про використання політичним режимом російської федерації ідеології рашизму, засудження засад і практик рашизму як тоталітарних і людиноненависницьких». Рекомендуємо використовувати основні тези зазначеної Постанови під час вивчення подій російсько-української війни та у позакласній роботі.

У навчанні учнів історії та громадянської освіти Міністерство освіти і науки України рекомендує використовувати посібники «Нариси з історії Криму XVIII – початку XIX ст.: додатковий матеріал для вчителів» для 7-8 класів загальної середньої освіти / Цалик С. М., Мокрогуз О. П., Волошенюк О. В. / за редакцією Волошенюк О. В., Іванова В. Ф., Євтушенко Р. І.), «Історія Криму першої половини XX ст. Нариси. Навчальний посібник 10 клас.» /Цалик С. М., Мокрогуз О. П., Волошенюк О. В. / за редакцією Волошенюк О. В., Іванова В. Ф., Євтушенко Р. І.); «Нариси з історії Криму у XX ст.: 1939–1990 рр.: додатковий матеріал для вчителів для 10 класу загальної середньої освіти. Навчально-методичний посібник / Цалик С. М., Мокрогуз О. П., Волошенюк О. В. / за редакцією Волошенюк О. В., Євтушенко Р. І.), Нариси з історії Криму у XX-XXI ст.: 1990–2014 рр.: додатковий матеріал для вчителів для 11 класу загальної середньої освіти. Навчально-методичний посібник / Цалик С. М., Мокрогуз О. П., Волошенюк О. В. / За редакцією Волошенюк О. В., Євтушенко Р. І.)»

Видання доступні за такими покликаннями: <https://aup.com.ua/dodatkovimateriali-do-urokiv-istori/>, <https://aup.com.ua/istoriya-krimu-pershoi-polovini-khkh-st-na/>, <https://aup.com.ua/19786-2/>, <https://www.aup.com.ua/narisi-z-istorii-krimu-ukhkh-khkh-st-1990-2014-r/>

Також рекомендуємо книгу «Українська історія в кінофільмах: посібник для вчителя / Волошенюк О. В., Мокрогуз О. П., Новікова Л. Є., Тримбач С. В., Черков Г. А. / за редакцією Волошенюк О. В., Іванова В. Ф. ». <https://aup.com.ua/ukrainska-istoriya-v-kinofilmakh-pos/>.

Звернення до українських кінотекстів дасть змогу популяризувати кінематографічну грамотність та через призму мистецьких творів дискутувати про конфліктні ситуації і складні соціальні процеси в Україні. Матеріали можуть бути використані під час вивчення курсів за вибором, факультативів, виховних годин, занять гуртків юних істориків, журналістів тощо.

При викладанні історії та громадянської освіти рекомендуємо використовувати такі видання: «Освітні практики із запобігання інфодемії, або Як не ізолюватися від правди. Навчальний посібник / за редакцією Волошенюк О., Іванова В., Кулакова А.» (<https://aup.com.ua/osvitni-praktiki-iz-zapobigannya-info/>) та відповідний відеокурс <https://medialiteracy.org.ua/videokurs-osvitni-praktyky/>; «НАТО – сила, що захищає мирних громадян» / Т. Бакка, О. Волошенюк, О. Желіба, Р. Євтушенко, Т. Мелещенко, О. Мальований, О. Мокрогуз; за ред. О. Волошенюк, С. Дьоми . <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2023/03/10/Posibnyk-NATO.syla.shcho.zakhyshchaye.myrnykh.hromadyan.10.03.2023.pdf>.

Державний стандарт базової середньої освіти містить значний **медіаосвітній потенціал**. Для його реалізації створено дві навчальні програми «Основи медіаграмотності» для 5-6 та 7-8 класу закладів загальної середньої освіти, яким надано гриф «Схвалено для використання в освітньому процесі». (<https://www.aup.com.ua/mediaosv/navchalni-programy/>)

Помічним для вчителів історії та громадянської освіти буде посібник «Медіаосвіта в Державному стандарті базової середньої освіти (5–6 класи (авт.О. П. Мокрогуз, О. В. Волошенюк, Г. А. Дегтярьова, І. П. Старагіна, Р. В. Шаламов; за заг. ред. В. Ф. Іванова., О. В. Волошенюк) <https://aup.com.ua/mediaosvita-v-derzhavnomu-standarti-b> , що пропонує аналіз методичного потенціалу модельних навчальних програм і підручників для 5-6 класу з усіх освітніх галузей, у тому числі громадянської та історичної.

На методичних ресурсах Академії української преси (<https://aup.com.ua/>) є рубрика «Медіаграмотність в умовах війни», де учительство може знайти нові розробки занять (https://toolbox.medialiteracy.org.ua/pred_met/mediagramotnist-v-umovah-vijny/page/2/?post_types=toolbox). Рубрика постійно оновлюється.

Радою міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX) у межах проєкту «Вивчай та розрізняй: інфо-медійна грамотність» розроблені онлайн курси, універсальні уроки, покликані допомогти критично аналізувати інформацію і бути стійкими до інформаційних впливів, навчальні й просвітницькі матеріали та курси з підвищення кваліфікації:

- онлайн курс з медіаграмотності «Very Verified» <https://study.ed-era.com/uk/courses/course/2118>. Курс надає практичні навички медійної та інформаційної грамотності. Курс розроблений спільно з платформою онлайн освіти EdEra та доступний трьома мовами – українською, англійською та

російською. Курс базується на новітніх розробках онлайн-навчання, таких як мобільне навчання, мікро-навчання та змішане;

- універсальний урок для учнів 8-11 класів: «Медіаграмотність під час війни: як вистояти в інформаційному потоці»
<https://drive.google.com/drive/folders/1dLj67HTGvcgIVdVEQntifL1RWLmkLbVS?usp=sharing>

- універсальний урок для учнів 8-11 класів: «Кібербезпека: навички, які захищають не тільки під час війни»
https://drive.google.com/drive/folders/1dJrKMfdp-FAdYtSd_AwnsE_13fqSbww7

- універсальний урок для учнів 8-11 класів: «Як українцям зберегти єдність: протидія стереотипам та мові ворожнечі»
<https://drive.google.com/drive/folders/1TsMNZFpNGMI4WH1ZCGhvo4cQqiDq9CO6?usp=sharing>.

- набір для класної та позакласної роботи «Як аналізувати медіа критично»
https://filter.mkip.gov.ua/wp-content/uploads/2021/08/12d-s_universal_handouts-1.pdf Матеріали допоможуть розвивати в учнів навички критичного сприйняття інформації, зокрема вміння відрізняти факти від суджень, ідентифікувати різні види маніпуляцій (у заголовках, фото, відео, соціологічних даних) та прояви пропаганди і мови ворожнечі, ефективно шукати інформацію, безпечно комунікувати у соціальних мережах. Картки розроблені на основі прикладів, порівнянь та роз'яснень;

- просвітницьке відео «Корисні звички інформаційної гігієни на кожен день». Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=nIBXC59tkwg>

- «Набір вправ із медіаграмотності для батьківських зборів».
https://drive.google.com/drive/folders/1ljencs5TMYKitBpoaoK_9-eAqHjTj6Ns

- онлайн курси «Медіаграмотний спротив: будуємо аргументовані діалоги» та «Медіаграмотний спротив: спілкуємось на рівних». Курси покликані розвинути навички соціальної толерантності, побудови аргументованих діалогів, протидії мікроагресії та толерантного ставлення до гендерних особливостей співрозмовників. Онлайн курси зараховуються як курси підвищення кваліфікації (сертифікати ІМЗО на 0.5 кредита ЄКТС за кожен). Пройти навчання на курсі «Медіаграмотний спротив: будуємо аргументовані діалоги» можна за покликанням: <https://eduhub.in.ua/courses/onlayn-kurs-mediagramotniy-sprotiv-buduyemo-argumentovani-dialogi>; на курсі «Медіаграмотний спротив: спілкуємось на рівних» - за покликанням: <https://eduhub.in.ua/courses/onlayn-kurs-mediagramotniy-sprotiv-spilkuemos-na-rivnih>

Упродовж 2023/2024 навчального року в Україні традиційно відзначатимуть/вшановуватимуть **роковини важливих історичних подій**. Бажано, щоб вони знайшли відображення як на уроках історії, так і в позаурочній навчально-виховній діяльності.

Визначні/пам'ятні дати, які відзначатимуть/вшановуватимуть у 2023–2024 роках на державному рівні, визначено Постановою Верховної Ради України «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2022–2023 роках».

Цьогоріч в Україні **День пам'яті жертв Голодомору** припадає на 25 листопада 2023 р. (традиційно – у четверту суботу листопада). Вшановуючи роковини Голодомору 1932–1933 рр. – геноциду Українського народу, особливу увагу слід приділити набуттю здобувачами/здобувачками освіти конкретно-історичних знань та осмисленню ними обставин виникнення, перебігу та наслідків сталінської політики творення голоду. Ефективним буде поєднання класних та позакласних заходів для активізації потенціалу педагогіки партнерства, поєднання зусиль учительства-учнівства-батьківства для кращого осмислення й передання пам'яті про голод-геноцид для усвідомлення учнями цінності власної держави, демократичних свобод, а також соціальної активності та відповідальності.

9 грудня 2023 р. у світі та в Україні згадуватимуть прийняття Генеральною асамблеєю Організації Об'єднаних Націй **Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього** (09.12.1948 р.). Важливо звернути увагу на те, що автор концепції геноциду Рафаель Лемкін досліджував це явище, зокрема, на прикладі Голокосту, та був одним із перших, хто запропонував кваліфікувати Голодомор 1932–1933 рр. в Україні як геноцид Українського народу. Обговорення положень та ідей Конвенції про геноцид є особливо актуальним в умовах повномасштабної війни російської федерації проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 р., та супроводжується численними порушеннями прав людини, а вчинені збройними силами держави-агресора дії є геноцидом Українського народу згідно до Постанови Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України “Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні”» від 14.04.2022 р.).

У 2023/2024 навчальному році здобувачки/здобувачі освіти, учительки/учителі, науковиці/науковці закладів загальної середньої, професійної освіти та інших закладів можуть долучитися до:

- ***VIII Міжнародного міждисциплінарного конкурсу наукових і мистецьких робіт імені Володимира Маняка та Лідії Коваленко***, що традиційно проводить Інститут історії України Національної академії наук України у співпраці з Міністерством освіти і науки України за підтримки Науково-освітнього консорціуму вивчення Голодомору (HREC) при Канадському інституті українських студій Альбертського університету;

- ювілейного, ***XX Міжнародного конкурсу творчих робіт учнів, студентів та вчителів «Уроки війни та Голокосту – уроки толерантності»***, організаторами якого традиційно є Міністерство освіти і науки України та Український інститут вивчення Голокосту «Ткума».

Для належної організації вивчення історії та громадянської освіти, відзначення/вшанування визначних/пам'ятних подій учительство може скористатися **вебсторінками** офіційних інституцій та громадських об'єднань, зокрема:

Український інститут національної пам'яті: <https://uinp.gov.ua>

Інститут історії України Національної академії наук України: <http://history.org.ua>

Громадський проєкт «ЛІКБЕЗ. Історичний фронт»: <http://likbez.org.ua>

Електронний архів українського визвольного руху: <http://avr.org.ua>

Історична правда: <https://istpravda.com.ua>

Локальна історія: <https://localhistory.org.ua/>

Україна Incognita: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayina-incognita>

Матеріали для використання на уроках, під час організації дебатів, дискусій тощо можна знайти на **ютуб каналах**, присвячених актуальним питанням історії, а також новим підручникам і навчально-методичному забезпеченню вивчення історії:

ютуб канал «Історія без міфів» <https://www.youtube.com/@IstoriyaBezMifiv>

ютуб канал «Історія з Братами Капрановими» імені Т.Г. Шевченка
<https://www.youtube.com/@imtgh>

ютуб канал «Ігор Щупак. Історія з історією»
<https://www.youtube.com/@HistoryShchupak>

ютуб канал Олександр Алфьоров
<https://www.youtube.com/@OleksandrAlforov>

ютуб канал «Реальна історія» Акім Галімов
<https://www.youtube.com/channel/UCdlVTngmxbh0oNE1pCwS64g>

ютуб канал «Цікава історія» <https://www.youtube.com/c/ЦікаваІсторія>
ютуб канал WAS: Популярна історія
<https://www.youtube.com/channel/UCReA6NV7lTl3m9PHybLD9sg>

та ін.

ОСНОВИ ПРАВОЗНАВСТВА

Правознавство як навчальний предмет сприяє особистісному розвитку і творчій самореалізації кожного учня/учениці через визнання загальнолюдських цінностей, здатності розуміти й оцінювати правові явища та процеси, формувати критичне мислення, аналізувати життєві ситуації відповідно до чинних правових норм.

У 2023/2024 навчальному році чинними є навчальні програми «Основи правознавства. 9 клас» та «Правознавство (профільний рівень). 10-11 класи». Програми розміщено на офіційному вебсайті Міністерства.

В умовах правового режиму воєнного стану у законодавстві України, починаючи з 24 лютого 2022 року, були прийняті норми тимчасового характеру. Зокрема, це стосується примусового відчуження майна, управління об'єктами державної і комунальної власності, оподаткування, надання адміністративних послуг тощо. У зв'язку з цим, при ознайомленні учнів/учениць із станом поточного законодавства варто співставляти та порівнювати дію постійних і тимчасових правил, норм та процедур.

При проведенні уроків у 10 класі, присвячених військовій службі, рекомендуємо постійно моніторити зміни до військового законодавства України щодо особливостей призову на строкову військову службу, проходження військової служби, звільнення з військової служби, порядку здійснення мобілізаційних заходів на особливий період, соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей. Доцільно також звертати увагу на зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального

кодексу України в частині юридичної відповідальності військовослужбовців в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці (наприклад, Закон України від 13.12.2022 №2839-IX).

При вивченні тем, присвячених конституційним правам і свободи людини і громадянина вважаємо за доцільне окрему увагу звернути на Закон України «Про медіа» від 13.12.2022 №2849-IX, в якому закріплено новітнє правове регулювання реалізації права на свободу вираження поглядів, права на отримання різнобічної, достовірної та оперативної інформації, забезпечення плюралізму думок і вільного поширення інформації, захист національних інтересів України та прав користувачів медіа-сервісів.

1 липня 2023 року передбачено набрання чинності Закону України «Про національні меншини (спільноти) України», в якому визначено поняття «національна меншина (спільнота)», права, свободи та обов'язки осіб, які належать до національних меншин (спільнот), а також порядок здійснення державної політики у даній сфері. Важливо пам'ятати, що наведеним законом передбачено втрату чинності Закону України «Про національні меншини в Україні» від 25.06.1992 року.

Кабінетом Міністрів України продовжено режим надзвичайної ситуації в єдиній державній системі цивільного захисту та карантин на всій території України через COVID-19 до 30 червня 2023 року. З огляду на це слід врахувати, що після можливого припинення дії вказаного карантину, дія тимчасових правових норм, які були прийняті у законодавстві України, починаючи з 12 березня 2020 року, завершиться, що означатиме застосування правових норм загальної дії.

У навчанні правознавства слід акцентувати увагу на правах людини як наскрізному компоненті всіх навчальних предметів і курсів. Відповідно до Указу Президента України №119 «Про Національну стратегію у сфері прав людини» від 24 березня 2021 року, зміст освіти повинен включати формування в учасників освітнього процесу поваги до прав людини, її гідності, засад демократії, ненасильницької культури та культури доброчесності. Важливо забезпечити формування цінностей та світогляду здобувачів освіти як невід'ємних складників компетентнісного підходу, а також імплементувати в освітній процес положення Всесвітньої програми освіти у сфері прав людини та Хартії Ради Європи з освіти для демократичного громадянства і освіти в галузі прав людини.

Для формування безпечної поведінки учнів в Інтернеті помічними ресурсами будуть посібники, розроблені / перекладені українською мовою за сприяння Координатора проектів ОБСЄ в Україні, а саме:

- «Онлайн» – друге оновлене видання навчально-методичного посібника «Керівництво із соціальнопедагогічного супроводу формування безпечної поведінки підлітків в інтернеті»
<https://www.osce.org/files/f/documents/0/f/483533.pdf>;

- «Інтернет, який ми хочемо – посібник для учителів» (The Web We Want):
http://www.webwewant.eu/documents/10180/973204/Handbook_teachers_lesson_plans_all_UA.pdf/87b2bd1c-bcab-4701-8017-19dff1887003;

- «Інтернет, який ми хочемо – посібник для підлітків» (The Web We Want): http://www.webwewant.eu/documents/10180/945868/WebWeWant_youthUA.pdf/b5d8c012-ff53-40d0-967e-e0dc32ffcb22

Для посилення практико-орієнтованого складника навчання, розробки та проведення практичних вправ із прав людини помічним буде посібник, розроблений Бюро демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ спільно з Радою Європи, Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини та ЮНЕСКО «Освіта у сфері прав людини у шкільній системі Європи, Центральної Азії та Північної Америки: збірник прикладів успішних практик». <http://www.osce.org/ru/odihr/102230?download=true>.

Також корисним буде оновлений посібник з освіти з прав людини за участю молоді «Компас», виданий у межах проєкту Ради Європи «[Молодь за демократію в Україні](#)», що реалізується у межах Плану дій Ради Європи для України на 2018–2022 роки та ґрунтується на попередньому досвіді та продуктивній двосторонній співпраці Ради Європи та Міністерства молоді та спорту України у межах Рамкової програми співробітництва в галузі молодіжної політики між Радою Європи та Міністерством молоді та спорту України на 2016–2020 роки. <https://www.coe.int/uk/web/compass>

Для наскрізного викладання прав людини у межах курсу «Основи правознавства» для 9 класу та предмета «Правознавство» (профільний рівень) для 10-11 класів важливо підтримувати рівень компетенцій учнів у цій царині. Помічним у цьому контексті стане онлайн-курс «Права людини в освітньому просторі», розроблений Координатором проєктів ОБСЄ в Україні спільно зі студією онлайн освіти EdEra за підтримки Міністерства освіти і науки України та рекомендований Міністерством. Курс допоможе учням зрозуміти сутність та еволюцію концепції прав людини; права кожної людини та особливості прав дитини; умови обмеження прав та їхнє гарантування державою; права учасників освітнього процесу, зокрема, в Інтернеті; ідею освітнього закладу, дружнього до дитини; стан дотримання прав у закладі освіти; механізми захисту прав людини в Україні https://courses.ed-era.com/courses/course-v1:EDERA_OSCE+HRE101+2019/about.

Курс стане у пригоді під час викладання правознавства чи позакласної правової роботи; його можуть зараховувати заклади післядипломної педагогічної освіти при проходженні вчителем курсів підвищенні кваліфікації (за умови отримання сертифіката).

В умовах війни актуальним є курс за вибором «Міжнародне гуманітарне право» (для учнів 10 (11) класів закладів загальної середньої освіти), програма якого рекомендована Міністерством. Вивчення курсу спрямоване на вироблення в учнів стійкої зацікавленості проблемами міжнародного гуманітарного права; формування вміння використовувати гуманістичні цінності як базові в повсякденному житті і в подальшій професійній діяльності, вести діалог, спілкуватися з носіями різних культур і цінностей; розвиток культури ненасильницьких відносин, вміння аналізувати власні погляди тощо.

Українською Гельсінською спілкою з прав людини та Національним Товариством Червоного Хреста в Україні за підтримки Міністерства розроблено

посібник та онлайн курс «Вивчаючи міжнародне гуманітарне право». Їх завдання – сприяти формуванню громадянської компетентності учнів через опанування комплексом знань, вмінь і ставлень, які просувають ідею людяності і формують запит щодо зменшення насильства під час збройного конфлікту, нетерпимого ставлення до воєнних злочинів, подолання безкарності та постконфліктного врегулювання і впровадження перехідного правосуддя.

Курс розрахований на 17 навчальних годин і складається із 10 тем / модулів, має вступ та урок узагальнення. Кількість годин на вивчення кожної теми – орієнтовна. Вчитель може самостійно планувати освітній процес залежно від поставлених завдань, наявності навчального часу та особливостей учнівського колективу. Цей курс може вивчатися як курс за вибором у 10-11 класах, поглиблений модуль у курсі правознавства, використовуватися як програма тематичного гуртка тощо.

Для проведення цікавих та практичних уроків із правознавства можна використовувати матеріали Освітнього центру, що офіційно відкрився у Верховній Раді України 19 липня 2019 року. Його мета – підвищення довіри громадян до Верховної Ради України через ознайомлення їх з роботою парламенту та депутатського корпусу. Головною цільовою аудиторією Освітнього центру Верховної Ради України є молодь, зокрема школярі та студенти. https://portal.rada.gov.ua/documents/origin_docum/2592.html

ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА

У 2023/2024 навчальному році чинною є навчальна програма «Громадянська освіта (інтегрований курс). 10 клас» для закладів загальної середньої освіти. Програму розміщено на офіційному вебсайті Міністерства.

Громадянську освіту в закладах загальної середньої освіти не варто обмежувати урочною діяльністю. Зміст такої освіти передбачає наскрізну реалізацію її завдань на всіх рівнях освітнього процесу: навчанні, позакласній роботі, виховному середовищі закладу освіти, соціальному партнерстві з місцевою громадою та батьками й оточенням учнівства.

Всеукраїнською Асоціацією викладачів історії та суспільних дисциплін «Нова Доба» на основі багаторічного досвіду імплементації освіти для демократичного громадянства в Україні, створено онлайн-платформу підручника з громадянської освіти для 10-класу www.citizen.in.ua. Зокрема, на платформі www.citizen.in.ua працює онлайн курс з громадянської освіти для учнів 10 класу, що складається з 60 інтерактивних відеоуроків від кращих вчителів громадянської освіти України.

Крім того, Асоціація «Нова Доба» створила 10 порад щодо вивчення громадянської освіти у 2023-24 навчальному році.

- 1. Обговорення новин.** На початку всіх уроків з громадянської освіти, незалежно від теми, варто обговорювати з дітьми щоденні новини, не приховувати від них правди, навіть якщо за нею криються важкі для суспільства факти й події. Діти та молодь, котрі вміють аналізувати медіапродукти, критично мислити, можуть також доносити своїм рідним об'єктивну інформацію про підступи російської пропаганди в

інформаційному просторі.

2. **Рефлексія про війну.** На уроках громадянської освіти варто надавати дітям можливість ділитися своїми враженнями та переживаннями від сучасної воєнної дійсності в Україні. До таких форм роботи варто залучати також шкільних психологів.
3. **Досвід інших країн.** У класи повернуться учні, котрі перебували в інших країнах Європи. Важливо на уроках громадянської освіти забезпечити їм позитивну ресоціалізацію у стіни рідного освітнього закладу. Варто залучати набутий ними досвід для обговорення з учнями класу на уроках громадянської освіти.
4. У матеріалах курсу громадянської освіти, котрі присвячені питанням **національної ідентичності**, необхідно звертати увагу учнів/учениць на такі явища як солідарність, соборність і багатокультурність українського суспільства. Варто здійснювати разом із дітьми порівняльний аналіз домінуючих суспільних цінностей у тоталітарній країні-агресорці росії, з одного боку, та Україні й інших демократичних країнах Європи та світу, з іншого.
5. В умовах воєнного стану пріоритетним є ознайомлення дітей із основними засадами міжнародного **гуманітарного права**, зокрема питаннями, котрі стосуються захисту прав жертв війни та цивільних осіб в умовах збройного конфлікту.
6. У тематичному блоці «Демократичне суспільство» варто зосередити увагу на ролі громадських організацій, місцевої громади у ході згуртованого опору ворогу та на особливу роль **волонтерства** як важливої складової громадянської культури.
7. В рамках вивчення розділу «**Медіаосвіта**» і курсу загалом варто артикулювати увагу учнів/учениць на агресивних проявах інформаційних війн в онлайн-просторі, інформаційних маніпуляціях, пропаганді, набуттю практичних навиків інформаційної безпеки.
8. Важливими для учнів/учениць є знання щодо особливостей **функціонування економіки в умовах війни** та основи фінансової грамотності. У цьому вимірі варто акцентувати увагу на особливостях ведення домогосподарства в умовах воєнного стану, в зоні бойових дій, в окупації, під час евакуації та в тилу.
9. У ході вивчення громадянської освіти важливо пропонувати учням використовувати відповідні **освітні онлайн ресурси**, зокрема матеріалами молодіжного сайту www.citizen.in.ua
10. **Підвищення кваліфікації** вчителів громадянської освіти здійснюється у форматі активної співпраці педагогів із різних областей України «Команда UA» www.komanda.novadoba.org.ua, що пройшло успішну апробацію й продовжиться у 2023-2024 н.р.

Всеукраїнською спільнотою викладачів суспільних дисциплін і громадянської освіти на основі багаторічного досвіду впровадження громадянської освіти в систему освіти України та підручникотворення було розроблено підручник для студентів ЗВО «Громадянська освіта та методика її навчання»

Під час вивчення Розділу 7 «Україна, Європа, світ» актуально використовувати посібник для вчителя «НАТО – сила, що захищає мирних громадян» (<https://natodef.gromadosvita.org.ua/index.html>). Матеріали, вправи та завдання посібника можуть бути використанні під час підготовки вчителя до уроку. Підготовка та видання посібника стало можливим завдяки фінансовій підтримці уряду Великої Британії в рамках проекту «НАТО, СИЛА ЩО ЗАХИЩАЄ МИРНИХ ГРОМАДЯН».

На базі онлайн-бібліотеки з медіаосвіти АУП є портал «Медіаосвіта та медіаграмотність» (<http://www.medialiteracy.org.ua>) як інтерактивна платформа для спілкування медіа педагогів, де розміщено відео архівом, новини медіаосвіти, електронна бібліотека, календар подій, плани уроків, презентації

Програма підтримки освітніх реформ в Україні «Демократична школа», яка реалізується Європейським Центром ім. Вергеланда, Радою Європи та Міністерством освіти і науки України, створює можливості для професійного зростання вчителів та розробляє навчальні матеріали для використання на уроках, зокрема, історії та громадянської освіти.

Професійний розвиток вчителів: програма пропонує вчителям можливості для професійного зростання та підвищення кваліфікації через масові онлайн курси та фасилітовані змішані курси. Навчальні програми цих курсів спрямовані на поглиблення знань в галузі історії та громадянської освіти, ознайомлення зі сучасними підходами до компетентнісного навчання та оцінювання.

У рамках Програми експерт_ки створили цикл онлайн курсів «30 кроків до нової української школи: навчаємо громадянина». До циклу входять:

«Стартуємо до успішної школи»
(https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:EWC+DS101+2020_T3/about).

Цей курс допоможе розібратися з тонкощами філософії Нової української школи. Пояснить, як нові ціннісні засади перетворити в щоденну шкільну практику, як за допомогою простих і ефективних прийомів формувати активну громадянську позицію учнів. Розкаже, як вибудовувати якісне освітнє середовище в класах, коридорах і на подвір'ї школи. Він радить, як йти в ногу з часом, втілювати на практиці можливості шкільної автономії й академічної свободи.

«Успішне вчителювання – прості рецепти на щодень»
(https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:EWC+DS101+2021_T1_3/about). Метою цього курсу є підготувати педагогів до реалізації положень концепції “Нової української школи” на рівні середньої освіти, зокрема, до компетентнісного навчання й розвитку ключових громадянських і соціальних компетентностей на всіх предметах та під час позакласної роботи. Онлайн-курс дає поради практикам від практиків, щоденно задіяних у роботі школи. Курс допоможе розібратися з вимогами до формування громадянських і соціальних компетентностей учнів, розповість про оптимальні методи формування цих компетентностей як на уроках, так і під час позакласної діяльності. Він підкаже, як цікаво провести урок та які методи формувального оцінювання застосувати в тій чи іншій навчальній ситуації. Також він допоможе запланувати подальше професійне зростання у сфері формування громадянських і соціальних компетентностей учнів.

«Школа та громада для дитини»
(https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:EWC+DS101+2021_T1_4/about).

Цей курс має на меті допомогти педагогам розширити освітній простір для формування соціальних та громадянських компетентностей завдяки співпраці з громадою. Він допоможе вповні реалізувати громадянську та історичну галузь Державного стандарту базової середньої освіти, яка містить багато конкретних результатів, які можна розвинути та побачити саме через співпрацю з місцевою громадою та громадську активність учнів. Завдяки курсу вчителі зрозуміють, як подолати найбільш згадувані проблеми сучасної школи - пасивність, безвідповідальність та байдужість учнів. Курс навчить розвивати в учнів вміння брати відповідальність, працювати в команді, усвідомлювати важливість своїх дій та застосовувати свої знання на практиці.

«Шкільне життя онлайн» (https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:EWC+SL_ONLINE101+2022_T1/about). Цей курс ознайомить із поняттям освіти для цифрового громадянства та його окремими складниками. Він допомагає впоратися із викликом, який становить для громадянської освіти активна цифровізація суспільства. Сучасна людина потребує знань і навичок для безпечної присутності та ефективної діяльності в онлайн-просторі. Згідно з моделлю освіти задля цифрового громадянства Ради Європи, розвиток громадянських компетентностей у цифрову добу повинен зокрема, включати навчання учнів/учениць онлайн-участі у демократичних процесах, реалізації та захисту прав людини, безпечної та відповідальної поведінки онлайн, вмінь формувати і підтримувати власну цифрову репутацію, правильно розподіляти цифрове навантаження.

Крім цього, Програма пропонує участь у безкоштовних фасилітованих курсах підвищення кваліфікації онлайн за такою тематикою:

Розвиток громадянських компетентностей на різних предметах. Курс, створений для вчителів-предметників. Мета: підготовка педагогів до реалізації положень концепції Нової української школи на рівні базової середньої освіти, зокрема, до наскрізного розвитку ключових громадянських та соціальних компетентностей (на всіх предметах).

Розвиток громадянських компетентностей через роботу учнівського самоврядування. Курс створений для керівників ЗЗСО та ЗП(ПТ)О, їхніх заступників з виховної роботи, класних керівників, педагогів організаторів та інших освітян, які організовують роботу учнівського самоврядування в школі. Мета: запропонувати шляхи практичної організації та налагодження роботи учнівського самоврядування в закладах загальної середньої освіти з фокусом на розвиток громадянських компетентностей учнів та побудову співпраці учасників освітнього процесу задля створення та розвитку якісного, безпечного і комфортного шкільного середовища.

Шкільне життя онлайн: як вчити і вчитися із задоволенням? Курс створений для вчителів-предметників. Особливо корисним буде для тих, хто працюватиме з 5 класами за програмою НУШ. Мета: підвищити рівень цифрової компетентності освітян; допомогти в освоєнні онлайн-інструментів для синхронного та асинхронного онлайн-навчання, а також для формувального оцінювання онлайн.

Реєстрація на курси можлива у вересні та лютому. Більше інформації – на сторінці Програми <https://www.schools-for-democracy.org/>.

Розробка та поширення навчальних ресурсів: Програма спільно з експертами розробляє та поширює якісні навчальні матеріали, які допомагають вчителям ефективно проводити уроки історії та громадянської освіти. Ці матеріали доступні онлайн у збірці інтерактивних вправ для розвитку громадянських компетентностей на уроках різних предметах, т.зв. Тулбоксі для вчителів <https://www.schools-for-democracy.org/onlain-resursy/toolbox>.

Крім цього, Програма підтримує інноваційні підходи й творчих вчителів. Через творчі майстерні в рамках Програми активні вчителі можуть створювати власні розробки та публікувати їх у Тулбоксі.

ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
щодо викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої
освіти у 2023/2024 навчальному році

МОВНО-ЛІТЕРАТУРНА ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ

ІНОЗЕМНІ МОВИ

Вивчення іноземних мов у 2023/2024 навчальному році здійснюватиметься за декількома Державними стандартами та типовими освітніми програмами:

- **для учнів 1 – 4 класів** за новим Державним стандартом початкової освіти, затвердженим Постановою КМУ від 21 лютого 2018 року №87, та Типовою освітньою програмою, розробленою під керівництвом О. Я. Савченко, і Типовою освітньою програмою, розробленою під керівництвом Р. Б. Шияна;

- **для учнів 5-6 класів** за Державним стандартом базової та повної загальної середньої освіти, затвердженим Постановою КМУ від 30 вересня 2020 №898, Типовою освітньою програмою затвердженою наказом МОН 19 лютого 2021 за №235 та модельними навчальними програмами яким наказом МОН від 12 липня 2021 року № 795 надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України».

Модельна навчальна програма «Іноземна мова. 5-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Редько В. Г., Шаленко О. П., Сотникова С. І., Коваленко О. Я., Коропецька І. Б., Якоб О. М., Самойлюкевич І. В., Добра О. М., Кіор Т. М.).

Модельна навчальна програма «Іноземна мова. 5-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Зимомря І. М., Мойсюк В. А., Тріфан М. С., Унгурян І. К., Яковчук М. В.).

Друга іноземна мова. 5-9 класи

- Модельна навчальна програма «Друга іноземна мова. 5-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Редько В. Г., Шаленко О. П., Сотникова С. І., Коваленко О. Я., Коропецька І. Б., Якоб О. М., Самойлюкевич І. В., Добра О. М., Кіор Т. М., Мацькович М. Р., Глинюк Л. М., Браун Є. Л.).

- **для учнів 7 – 9 класів** за Державним стандартом базової та повної загальної середньої освіти, затвердженим Постановою КМУ від 23 листопада 2011 року №1392, та Типовою освітньою програмою закладів загальної середньої освіти II ступеня (базова середня освіта), розробленою на виконання Закону України «Про освіту» і затвердженою наказом МОН від 20.04.2018 № 408;

- **для учнів 10 – 11 класів** за Державним стандартом базової та повної загальної середньої освіти, затвердженим Постановою КМУ від 23 листопада 2011 року № 1392, та Типовою освітньою програмою закладів загальної

середньої освіти III ступеня (профільна середня освіта), розробленою на виконання Закону України «Про освіту» і затвердженою наказом МОН від 20.04.2018 № 407 (у редакції наказу МОН від 28.11.2019 № 1493).

Організація навчання учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти здійснюватиметься згідно з новою Типовою освітньою програмою затвердженою наказом МОН

19 лютого 2021 за №235 та модельними навчальними програмами яким наказом МОН від 12 липня 2021 року № 795 надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України».

Заклад освіти визначає перелік навчальних предметів та/або інтегрованих курсів для реалізації кожної освітньої галузі, а також предмети/курси варіативного освітнього компоненту з урахуванням освітніх потреб учнів, що відображається у навчальному плані освітньої програми закладу освіти.

Друга іноземна мова (не менше двох годин на тиждень) включається до навчального плану освітньої програми за вибором закладу освіти як вибірковий освітній компонент за рахунок перерозподілу навчальних годин інших освітніх галузей.

Спираючись на модельні навчальні програми, заклад освіти може розробляти навчальні програми предметів, білінгвальних курсів, інтегрованих курсів, що мають містити опис результатів навчання в обсязі не меншому, ніж визначено Державним стандартом та/або відповідними модельними навчальними програмами. Формування змісту навчальних предметів, білінгвальних курсів, інтегрованих курсів може здійснюватися шляхом упорядкування в логічній послідовності результатів навчання кількох освітніх галузей, однієї освітньої галузі або її окремих складників.

Дозволяється використовувати підручники, що видані у поточному році та в попередні роки, враховуючи при цьому зміни в програмах. Щодо додаткової навчально-методичної літератури, то вчителі вільні в її виборі й можуть застосовувати таку, що найкраще реалізує їхню методику навчання та компетентнісний потенціал предмета «Іноземні мови». Програма не обмежує самостійність та творчу ініціативу вчителів, передбачаючи гнучкість у виборі та розподілі навчального матеріалу відповідно до потреб учнів та обраних засобів навчання. Із переліком рекомендованої літератури можна ознайомитися на сайті Міністерства освіти і науки України (www.mon.gov.ua) та на сайті Інституту модернізації змісту освіти (www.imzo.gov.ua).

Кризові події в усьому світі та Україні зокрема, як-от: пандемія COVID-19, карантини з різних причин та воєнний стан стали стресом для всіх учасників освітнього процесу. Швидкий перехід до нових режимів роботи, використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій разом з різними психологічними та емоційними станами учителів та учнів стали викликами для освіти кінця другого десятиліття 21-го сторіччя. Вагомого значення у такій ситуації набуває питання створення безпечного та комфортного освітнього середовища для забезпечення якісного учіння та навчання, розвиток компетентностей та забезпечення підтримки, як учнів, так і вчителів.

Досягнення цих завдань реалізується за активної взаємодії вчителів, учнів, адміністрації закладів загальної середньої освіти та батьків, а також за наявності відповідних технічних можливостей та розуміння низки новітніх методик та навчальних стратегій, зокрема:

дистанційне навчання яке здійснюється поза традиційним аудиторним простором і часом. Навчальні матеріали спеціально розроблені для онлайн навчання та, зазвичай, надаються за допомогою системи керування навчанням. Таке навчання може залучати учнів з усього світу.

віддалене (онлайн) навчання подібне до дистанційного навчання, не вимагає фізичної присутності учнів і вчителів у класі. Віддалене навчання, зазвичай, є тимчасовим і є відповіддю на надзвичайні ситуації, коли безпека учнів і вчителів знаходиться під загрозою. Віддалене навчання, як правило, повторює очні уроки та пропонується учням того ж самого класу чи школи. Онлайн навчання - це будь-який тип навчання, який є веб-орієнтованим, тобто здійснюється через Інтернет. Може залучати учнів звідусіль.

Задля розуміння особливостей віддаленого навчання необхідне опанування педагогічними працівниками новими інструментами, новітніми методиками та стратегіями віддаленого навчання; використання різноманітних форм та прийомів, що допоможуть учням самостійно мислити, ефективно спілкуватися, співпрацювати та творити в умовах кризових та надзвичайних ситуацій, удосконалення раніше набутих та/або набуття нових компетентностей за трудовою дією або групою трудових дій відповідно до професійного стандарту, адаптування компетентностей до умов віддаленого навчання та використання поширених сучасних підходів до освітнього процесу.

Для успішної організації віддаленого навчання необхідне розуміння та усвідомлення особливостей безпечного та ефективного освітнього середовища, використання синхронного та асинхронного віддаленого навчання, з'ясування необхідних комунікативних підходів до навчання мови які можна застосувати у віддаленому контексті, зосередження особливої уваги на перевернутому навчанні, підході, який швидко набуває популярності в освіті, визначення відмінностей та схожості у віддаленому та очному плануванні уроків, організації уроку та управлінні ресурсами/матеріалами, знаходження шляхів інтеграції соціально-емоційного навчання в школах України.

Ключовим елементом у віддаленому навчанні для вчителів є ознайомлення з різними підходами, стратегіями та інструментами для оцінювання, що включає аналіз стратегій для сприймання усного та писемного мовлення; усної, письмової та онлайн взаємодії; усного та письмового продукування, граматики та лексики (принципи, цифрові компоненти, можливості інтеграції, поєднання режимів та форматів).

Якість освіти на всіх рівнях залишається головним завданням освітньої галузі за будь яких умов. Функціонування системи освіти під час надзвичайних ситуацій характеризується інтенсивним пошуком нових підходів до навчання, інноваційних форм організації освітнього процесу, ефективних педагогічних та інформаційних технологій.

Рекомендації щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 1-4 класів, 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти.

У 2023/2024 навчальному році оцінювання та фіксація результатів навчальних досягнень учнів початкової школи (1 – 4 класи) здійснюється відповідно до наказів Міністерства освіти і науки України від 02.09.2020 р. № 1096 «Про внесення змін до методичних рекомендацій щодо заповнення Класного журналу учнів початкових класів Нової української школи» та від 13.07.2021 р. № 813 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання результатів навчання учнів 1-4 класів закладів загальної середньої освіти».

Основними видами оцінювання результатів навчання учнів, що проводяться закладом, є формувальне, поточне (не поурочне) та підсумкове: тематичне, семестрове, річне. За вибором закладу оцінювання може здійснюватися за власною шкалою, або за системою оцінювання, визначеною законодавством. За умови використання власної шкали заклад має визначити правила переведення загальної оцінки результатів навчання семестрового та річного оцінювання до системи, визначеної законодавством, для виставлення у Свідоцтві досягнень. Семестрове та підсумкове (річне) оцінювання результатів навчання здійснюють за 12-бальною системою (шкалою), а його результати позначають цифрами від 1 до 12.

Заклади освіти мають право на свободу вибору форм, змісту та способів оцінювання за рішенням педагогічної ради.

Формувальне оцінювання, окрім рівневого або бального може здійснюватися у формі самооцінювання, взаємооцінювання учнів, оцінювання вчителем із використанням окремих інструментів (карток, шкал, щоденника спостереження вчителя, портфоліо результатів навчальної діяльності учнів тощо).

Основною ланкою в системі контролю у закладах загальної середньої освіти є поточний контроль, що проводиться систематично з метою встановлення рівнів опанування та здійснення корегування щодо застосовуваних технологій навчання. Основна функція поточного контролю – навчальна. Запитання, завдання, тести, тощо спрямовані на закріплення вивченого матеріалу й повторення пройденого, тому індивідуальні форми доцільно поєднувати із фронтальною роботою класу.

Тематичне оцінювання. Тематичне оцінювання пропонується здійснювати на основі поточного оцінювання з урахуванням проведених діагностичних робіт. Систему (кількість та зміст) діагностичних робіт учитель визначає самостійно залежно від навчальної ситуації, та, у разі потреби, вносить зміни до календарно-тематичного плану.

Діагностична робота проводиться з метою:

- визначення якісних і кількісних характеристик оволодіння певною частиною навчального матеріалу відповідно до очікуваних результатів навчання;
- виявлення утруднень в навчальній діяльності учнів;

- коригування навчального процесу;
- прогнозування результатів навчання на наступному етапі опанування програмовим матеріалом.

Діагностична робота може бути комплексною або складатися з певного формату завдання: лексичні, граматичні тести, завдання для перевірки рівня сформованості чотирьох видів мовленнєвої діяльності (сприймання усної інформації, письмового тексту, усна взаємодія та продукування, письмова/онлайн взаємодія).

У класному журналі в графі «Зміст уроку» фіксується проведення діагностичної роботи, відповідний бал / рівень – поряд із прізвищем учня / учениці.

Фіксація оцінки за ведення зошита у класному журналі здійснюється за 12-бальною або рівневою шкалою. Зразок оформлення сторінки журналу:

№ з/п	Прізвище, ім'я учня/учениці	18/10	20/10	25/10	27/10	31/10	Зошит	Тематична		№ з/п	Дата	Зміст уроку	Завдання додому
						В	В	В			18/10	Уведення мовного інвентаря у тематичному контексті мовленнєвої ситуації «Мої друзі»	Впр.1, с. 22 (письмово / усно)
						9	8	9			20/10	Опрацювання мовного інвентаря у тематичному контексті мовленнєвої ситуації «Мої однокласники»	Опрацювати навчальний матеріал /відео (онлайн-інструмент Kahoot)
						н	•	•			25/10	Усна взаємодія / (онлайн-взаємодія) за темою «Я та мої друзі»	Створити постер «Справжній друг» (онлайн-інструмент Wordwall)
						•	•	•			27/10	Створення проекту за темою «Мій найкращий друг»	Впр.3, с. 25 (письмово)

						•	•	•		31/10	Писемна взаємодія за темою «Друзі». Діагностична робота (писемне продукування за темою «Друзі»)	Впр. 6, с. 28 (письмово / усно)

Семестрове оцінювання. Семестрове оцінювання (контроль) здійснюється на основі контролю груп загальних результатів відображених у Свідощві досягнень. Семестровий контроль проводиться з метою перевірки рівня засвоєння навчального матеріалу в обсязі навчальних тем, розділів семестру й підтвердження результатів поточних балів, отриманих учнями раніше двічі на рік. Завдання для проведення семестрового контролю складаються на основі програми, охоплюють найбільш актуальні розділи й теми вивченого матеріалу, розробляються вчителем з урахуванням рівня навченості учнів, що дає змогу реалізувати диференційований підхід до навчання. Звертаємо увагу, що «Контроль» не є контрольною роботою і може бути комплексним та проводитись у формі тестування. Фіксація записів тематичного та семестрового оцінювання проводиться в окремій колонці без дати. Оцінка за семестр ставиться на основі тематичного оцінювання та оцінок контролю груп загальних результатів.

Під час укладання календарно-тематичного плану вчитель визначає дату проведення перевірки рівня сформованості певної групи загальних результатів (контроль аудіювання; контроль говоріння; контроль читання; контроль письма). Семестровий контроль може бути комплексним та проводитись у формі тестування. Наприклад, контроль аудіювання + контроль читання або (у 5 класі) контроль аудіювання + контроль читання + контроль письма. Рішення про проведення комплексного контролю приймає вчитель в залежності від об'єктивних умов здійснення освітнього процесу.

Факт проведення контролю зазначається в класному журналі в графі «Зміст уроку». Оцінка за роботу фіксується без дати після останньої тематичної оцінки в семестрі. У разі, якщо учень / учениця отримав / отримала оцінку на уроці, то вона фіксується на сторінці «Облік навчальних досягнень здобувачів освіти». Зразок оформлення сторінки класного журналу (ліворуч):

№ з/п	Прізвище, ім'я учня/учениці	15/12	20/12	22/12	27/12	Зошит	Тематична	Аудіювання	Читання	Говоріння	Письмо	I семестр	Скоригована
				Н		•	•	•	•	•		•	
		10				•	•	•	•	•	•	•	
						•	•	•	•	•	•	•	

У разі відсутності учня / учениці на уроці, оцінка за контроль певної групи загальних результатів ставиться на основі педагогічного спостереження впродовж семестру. Зразок оформлення сторінки класного журналу (праворуч):

№ з/п	Дата	Зміст уроку	Завдання додому
	15/12	Зміст уроку + Контроль сприймання усної інформації на слух / Аудіювання Контроль сприймання письмових текстів / Читання	
	20/12	Зміст уроку + Контроль усної взаємодії та висловлювання / Говоріння	
	22/12	Зміст уроку + Контроль письмової взаємодії та висловлювання / Говоріння	
	27/12	Узагальнюючий урок	

Річне оцінювання здійснюється на основі загальної оцінки результатів навчання за I та II семестри. Окремі види контрольних робіт як правило не проводяться.

У 2023/2024 навчальному році оцінювання та фіксація результатів навчальних досягнень учнів 7 – 11 класів закладів загальної середньої освіти здійснюється за інструктивно-методичними рекомендаціями минулих років.

Основні принципи оцінювання навчальних досягнень учнів з іноземних мов єдині для будь-якого контексту: офлайн, онлайн, чи гібридно, синхронно чи асинхронно.

Кожен вчитель володіє інформацією, які ресурси доступні його учням. Щоб обрати найкращий підхід до оцінювання для вчителя і учнів варто відповісти на наступні питання:

Яка мета оцінювання? Наприклад, можна оцінювати учнів для того, щоб:

- вирішити який клас/рівень підходить учню;
- визначити напрямок навчання;
- отримати дані щодо прогресу учня;
- зробити зріз знань.

Що саме необхідно оцінювати?

Яка саме інформація необхідна для досягнення визначеного результату? Наприклад, необхідно визначити рівень розвитку навички читання, або дати оцінку його/її спроможності використовувати якесь конкретне вміння, скажімо робити презентацію.

Який найкращий шлях для отримання визначеної інформації?

В принципі, вчитель має знайти баланс між різними, буває розбіжними, факторами оцінювання як то:

Чіткість. Чи обраний метод оцінює необхідні вміння та навички? Дати завдання прочитати в голос абзац тексту підходить для визначення рівня вимови

учня. Втім, таке завдання не надасть вичерпну інформацію щодо інших аспектів мовленнєвої компетентності говоріння, таких як використання повних речень, вміння підтримувати бесіду, влучне застосування словникового запасу та граматичних конструкцій під час говоріння.

Надійність. Максимальна точність результату оцінювання досягається шляхом зменшення факторів, що можуть викривити результат оцінювання. Одним з таких факторів можуть бути набуті знання учня з теми. Наприклад, може виявитись разюча різниця в результатах усного тестування учня, якщо в одному випадку дати йому/їй завдання описати рідне місто, а у другому поділитись своїми думками щодо незнайомої або нецікавої теми.

Доцільність. Наскільки аспект оцінювання наближений до використання англійської мови у життєвих ситуаціях? Чи сприймає учень оцінювання доцільним для його життя, самореалізації, подальшої трудової діяльності, громадянської активності, навчання?

Вплив. Чи обраний метод оцінювання має позитивний або негативний вплив на навчання та розвиток учня? Чи стимулює він учня до продовження навчання та покращення знань?

Практичність. Будь-яка ситуація має обмеження в часі та ресурсах, що суттєво впливає на оцінювання. Наприклад, дати завдання учню написати есе та здати електронну версію в певний проміжок часу є чітким, надійним та доцільним оцінюванням, але, якщо учень не має доступу до ПК, і буде виконувати завдання на смартфоні, то таке оцінювання стає непрактичним і ненадійним.

Підсумкове оцінювання. Підсумкове оцінювання полягає у тому, щоб дати оцінку результатам навчання учня в конкретний момент навчального процесу. Воно може втілюватись у коротких тестових роботах, тематичних, семестрових та річних контрольних, оцінюванні окремих завдань.

Важливо готувати учнів до оцінювання, тому перед тестуванням або перевіркою знань необхідно виділити час на те, щоб учні ознайомились з форматом оцінювання, щоб вони знали що саме буде оцінюватись і з якою метою. Необхідно впевнитись, що учні розуміють поставлені завдання та правила, мають вдосталь можливостей для практики до оцінювання.

Відкрите оцінювання: тобто учень можете використовувати будь-які тексти або матеріали, які стануть в потрібі, зазвичай проводиться протягом довшого проміжку часу (48 годин або навіть декілька днів). Часто учневі потрібно проводити дослідницьку діяльність та залучати онлайн ресурси. Такі завдання, зазвичай, найбільш наближені до використання іноземної мови у життєвих ситуаціях, наприклад, академічне письмо вимагає від учня вмінь знайти та опрацювати інформацію, оформити посилання на відповідні використані джерела.

Проектні завдання: можуть втілюватись у різних форматах, таких як презентації, створення листівок, постерів, та інше. Під час такого оцінювання визначається не тільки рівень володіння мовою, а і навички 21 століття, такі як співпраця, комунікація, креативність.

Учнівське портфоліо: паперові чи цифрові портфоліо - це відображення розвинутих навичок учня, з наведеними прикладами його/її робіт, що спонукає вчителя надати відгук та резюме щодо процесу навчання учня, та розвиває учнівську самостійність, підприємливість та розвиває критичне мислення.

Формувальне оцінювання. Навчальна практика вимагає від вчителя постійного збору даних щодо рівня володіння мовою учнем - що він/вона досягнув та вмів робити. Іншими словами - необхідне формувальне оцінювання, що спрямоване на формування напрямку навчання учня через аналіз його/її навичок на даний момент, визначення цілей та етапів навчального процесу, а також параметрів успішного досягнення завданих цілей. Іншими словами це визначення відповідей на питання “Де я?”, “Що далі мені необхідно вивчити?”, “Як виглядає досягнення цілей?”. Таким чином створюється постійна взаємодія між учнем і вчителем, регулярні та конструктивні коментарі від вчителя щодо успіхів учня допомагають учневі ефективно просуватись у розвитку та навчанні. Щоб учні були успішні їм необхідно розуміти що вони вже засвоїли і якими навичками в якій мірі володіють.

Спостереження: створення ситуації в яких вчитель має можливість спостерігати за невимушеним використанням учнями мови, наприклад, групова або проектна робота.

Швидкі тести: автоматизовані тести (на різноманітних ресурсах та вебсайтах), або короткі тести на пройдений матеріал спонукають взаємодію з учнями й надає можливість продемонструвати набуті знання.

Опитування: самоаналіз учня надає можливість не тільки розвивати навички 21 століття, такі як критичний аналіз, але і створює простір для формувального оцінювання та взаємодії з вчителем або/та учнями, надає учневі відчуття відповідальності за своє навчання. Може бути у форматі опитувальника чи списку стверджень типу “я можу” зі шкалою оцінювання.

Мікротексти: короткі письмові завдання, такі як, завершити речення, написати визначення, створити список, навіть використання чату для обговорення теми, дає змогу учневі продукувати письмову взаємодію на основі якої можна проаналізувати досягнення учня у сфері письма.

Оскільки формувальне оцінювання має бути безперервним та постійним, рекомендується вчителю мати бланки для формувального оцінювання та регулярно їх заповнювати (наприклад, раз на семестр, раз на чверть). У бланку можуть відображатись такі пункти як: ключові компетентності; об’єм граматичних конструкцій та словникового запасу; критерії успіху; подальші кроки; коментарі вчителя.

З наведених вище рекомендацій та прикладів можна зробити висновок, що підсумкове та формувальне оцінювання часто використовують схожі завдання та тестування. Наприклад, семестрова контрольна робота надає оцінку результатів навчання учня за семестр та може бути використана для формувального оцінювання в ракурсі аналізу поточного стану вивчення мови після якого є можливість встановити цілі для подальшого навчання. Інший приклад - це робота над проектом: за результатами презентації проекту виставляються оцінки учням (підсумкове оцінювання), а під час роботи над

проектом вчитель має нагоду провести спостереження для формувального оцінювання і використати зібрані дані для надання обґрунтованого коментаря.

Щодо перевірки зошитів

У початковій школі (1 – 4 класи) зошити перевіряються після кожного уроку у всіх учнів. У 5 – 9 класах зошити перевіряються один раз на тиждень. У 10 – 11 класах у зошитах перевіряються найбільш значимі роботи, але з таким розрахунком, щоб один раз на місяць перевірялися роботи всіх учнів. До виправлення помилок у письмових роботах учителі можуть підходити диференційовано, враховуючи вікові особливості учнів та рівень сформованості відповідного уміння у конкретного учня/учениці: виправляти помилки власноруч; підкреслювати слово/вираз тощо з помилкою; підкреслювати саму помилку з метою самостійного виправлення її учнем/ученицею; позначати рядок, в якому є помилка, на полях з метою самостійного пошуку та виправлення помилки учнями. Відповідно до загальних вимог до ведення класного журналу «Записи в журналі ведуться державною мовою. З іноземних мов частково допускається запис змісту уроку та завдання додому мовою вивчення предмета». Зошити підписуються виучуваною мовою. Поділ класів на групи здійснюється відповідно до нормативів, затверджених наказом Міносвіти і науки України від 20.02.2002 № 128. При поглибленому вивченні іноземної мови клас ділиться на групи з 8 – 10 учнів у кожній (не більше ніж 3 групи); при вивченні іноземної, що не є мовою навчання, а вивчається як предмет – клас чисельністю понад 27 учнів ділиться на 2 групи.

Безкоштовні онлайн-ресурси для організації дистанційного навчання
Англійська мова. Британська Рада: Навчання різних вікових груп: практичні ресурси, плани уроків тощо <https://www.teachingenglish.org.uk/resources> Низка різноманітних коротких курсів для вчителів на FutureLearn <https://www.teachingenglish.org.uk/training> Тематичний блог для вчителів: дистанційне навчання <https://tinyurl.com/y8lesqzd> Путівник із дистанційного навчання <https://tinyurl.com/ydgtesyo> Публікація «Інновації в освіті: дистанційне навчання» <https://tinyurl.com/y8kqp5qz> Навчальний відео-серіал Word on the street (рівні B1, B2) <https://tinyurl.com/yc44nndh> Аудіо-серіал Big City Small World (рівень B1) <https://tinyurl.com/rlgq7j2> Колекція ресурсів для розвитку мовленнєвих умінь <https://learnenglish.britishcouncil.org/skills> Граматичний практикум <https://learnenglish.britishcouncil.org/grammar> Лексичний практикум <https://learnenglish.britishcouncil.org/vocabulary> Express Publishing Матеріали для сприймання на слух (рівні A2 – B1), плани уроків, формувальне оцінювання <https://foliobooks.com.ua/ua-teachers-room> Безкоштовні ресурси для вчителів від видавництва: робочі аркуші, картки, аудіо-аписи, портфоліо та багато іншого <https://tinyurl.com/y9dk9nca> Linguist – Cambridge University Press – MMRPublications Дистанційне навчання (1 – 4 класи): Quick Minds <https://bit.ly/2xGdCeV> Super Safari <https://bit.ly/3eH0HtB> Kid's Box <https://bit.ly/2RXm93H> Дистанційне навчання (5 – 9 класи): Eyes Open

<https://bit.ly/2zmAS1R> Think <https://bit.ly/3brzFVe> Prepare <https://bit.ly/2wXqdK4>
 Дистанційне навчання – підготовка до складання Кембриджських іспитів:
 Objective <https://bit.ly/2Y2gDRv> Compact <https://bit.ly/2RVJ1AA> Complete
<https://bit.ly/2Vs2QBN> Fun Skills (Starters) <https://tinyurl.com/y9jhesw9> Fun Skills
 (Movers) <https://tinyurl.com/ydyx6o8c> Fun Skills (Flyers)
<https://tinyurl.com/y83s43rn> Безкоштовний інтерактивний додаток, аудіо,
 додаткові ресурси, підручники, книги для вчителя та інше до курсу Quick Minds
 for Ukraine підручники, книги для вчителя та інше до курсу Quick Minds for
 Ukraine <https://tinyurl.com/y77lj6me> Методичні поради, посилання на платформи
 для організації дистанційного навчання та інше: Quizlet
<https://tinyurl.com/y8yl7oel> Kahoot <https://tinyurl.com/y9x5n54z> Blackboard
<https://tinyurl.com/yd5n42a7> Використання візуальних елементів
<https://tinyurl.com/y8gkyof9> Дія та взаємодія – важливі складники дистанційного
 навчання у початковій школі <https://tinyurl.com/ybhj8jqs> Відеоуроки Smart Junior
 for Ukraine для учнів 1-3 класів <https://tinyurl.com/ybdkmk5qv> Oxford University
 Press Навчаємося вдома: вебінари, блоги, корисні поради, ідеї, завдання та інше
<https://tinyurl.com/ycsvcuuh> Вчительські спільноти, вебінари, підписка на
 професійні розсилки, домашнє читання тощо <https://tinyurl.com/y9lcqxuu>
 Оцінювання: активності, які допомагають учням продемонструвати те, що вони
 знають <https://tinyurl.com/y7fnqnek> Адаптивне тестування у вивченні англійської
 мови <https://tinyurl.com/y7vn7g66> Оцінювання глобальних умінь
<https://tinyurl.com/y74fcmzz> Створення тестів для підлітків
<https://tinyurl.com/y98koce9> Серія вебінарів для вчителів на тему оцінювання
<https://tinyurl.com/y8tejpna> Pearson - DINTERNAL EDUCATION Освітній сайт
 «Пірсон» Україна <https://www.pearson.eu/cee/ukraine/homepage/> Дистанційне
 учіння та навчання <https://tinyurl.com/ya5e77wl> Вебінари та відео тренінги для
 вчителів англійської мови <https://tinyurl.com/y9u6avfr> Ресурси для вчителів
<https://tinyurl.com/yaz5mcch> Ресурси для учнів <https://tinyurl.com/y79lec3u>
 Освітній проект: уроки наживо <https://tinyurl.com/y9cvmmxx> MACMILLAN
 EDUCATION Початкова школа: <https://macmillanukraine.com/distance-learning/>
 Середня та старша школа <https://macmillanukraine.com/distance-learning/>
 Відеоінструкції стосовно роботи з онлайн-ресурсами
<https://www.youtube.com/channel/UCy6NceQPLfFGjKuq6l8l-3w/playlists>
 Вебінари з експертами по дистанційному навчанню
<https://www.macmillanenglish.com/tr/distance-teaching-and-learning-hub/knowhow/webinars>

Французька мова Основні інтернет-ресурси з французької мови для
 різних категорій користувачів, зосереджені на одній платформі <https://kit-francais.glideapp.io> / Базовий інтернет-ресурс з французької мови для батьків
<https://tinyurl.com/yazfnkcu> Базовий інтернет-ресурс для вчителів французької
 мови <https://tinyurl.com/y9vvjahb> Базовий інтернет-ресурс для учнів, навчальний
 додаток <https://tinyurl.com/y88q3zv2> Сайти для безкоштовного вивчення

французької мови: для учнів усіх рівнів <https://tinyurl.com/y8rdoynx>
<https://www.bonjourdefrance.com> / Безкоштовні онлайн тести для перевірки рівня
володіння французькою мовою <https://tinyurl.com/ydgg4g2t>
<https://tinyurl.com/y9sclmem> <https://tinyurl.com/yc4a9ehu> Додатки для вивчення
французької мови <https://www.lingozing.com/fr> / <https://babadum.com> /
Французька мова для вчителів і учнів <https://savoirs.rfi.fr/en/apprendre-enseigner>
Безкоштовний навчальний кібержурнал для вивчення французької мови в режимі
онлайн <https://tinyurl.com/ybxslzms> <https://tinyurl.com/ybgtd3ow>
<https://tinyurl.com/y7xftroq> <https://espacevirtuel.emdl.fr/> IFprofsUkraine –
соціальна мережа професійного типу, яка об'єднує франкомовних освітян
України <https://ua.ifprofs.org> / <https://tinyurl.com/y9lzo6hy>
<https://enseigner.tv5monde.com> / Навчальні матеріали для вчителів французької
мови, з використанням актуальних подій у Франції та світі
<https://tinyurl.com/ybxslzms> <https://tinyurl.com/ybgtd3ow>
<https://espacevirtuel.emdl.fr> / Допоміжний сайт з вивчення французької мови
<https://www.zerodeconduite.net> / PROFLE+ – навчальна онлайн платформа для
вчителів французької мови <https://www.ciep.fr/formation/profle-plus>
<http://www.cned.fr/inscription/8PFLEDIX> Відкриті курси (МООС) для викладання
французької мови <https://mooc.cavilam.com> / IFOS навчальна платформа для
викладання професійної французької мови <https://ifos.institutfrancais.com>

Німецька мова для учнів Дитячий Університет для дітей віком від 8 до 12
років, де вони мають можливість навчатися за трьома напрямками: людина,
природа, техніка, а також вивчати німецьку мову <https://tinyurl.com/y7p7w6sn>
Онлайн-університет JuniorUni для учнів від 12 до 14 років
<https://tinyurl.com/yamzdemt> Безкоштовна комп'ютерна гра для учнів віком від 8
до 12 років, яка мотивує їх до вивчення іноземних мов, водночас, допомагає
оцінити навчальні досягнення учнів <https://tinyurl.com/ycfap3vw> Місто слів.
Навчальний додаток для опанування лексики рівня A1/A2
<https://tinyurl.com/h2tcz7w> 10 навчальних розділів для опрацювання лексики та
граматичних структур на повсякденні теми <https://tinyurl.com/y9ne2nkk> Казки з
усього світу <https://tinyurl.com/y78hfalz> Для вчителів Безкоштовні вебінари для
вчителів німецької мови від Goethe-Institut <https://tinyurl.com/y8lbfjg6>
<https://tinyurl.com/ychn9gns> Матеріали для навчання, цікаві ідеї для занять,
актуальні теми з методики та дидактики німецької мови
<https://tinyurl.com/yba2l3c5> Онлайн платформа Goethe-Institut «Німецька в
початковій школі»: добірка матеріалів, які можна використовувати, щоб зробити
уроки веселими та різноманітними <https://tinyurl.com/y9srcdx7> Проект
«Lautstark»: різноманітні дидактичні матеріали до теми «Популярна музика із
Німеччини» <https://tinyurl.com/ycmrcrfd> Художні фільми або відеоролики для
мотивації учнів у процесі навчання <https://tinyurl.com/y7laq7l4> Дидактичні
матеріали з літератури <https://tinyurl.com/yc4993cf>

**ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
про викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої
освіти у 2023/2024 навчальному році**

МОВНО-ЛІТЕРАТУРНА ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ

**МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ КОРИННИХ НАРОДІВ,
НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН**

6 КЛАС

Із початком повномасштабного вторгнення росії на територію України особливого значення набула проблема ефективної організації освітнього процесу, у тому числі в закладах загальної середньої освіти, у складі яких є класи з навчанням мовами корінних народів, національних меншин.

Організація освітньої діяльності у 6 класі закладів загальної середньої освіти, у складі яких є класи з навчанням мовами національних меншин та корінних народів у 2023/2024 навчальному році може здійснюватися у дистанційному, змішаному або офлайн форматах відповідно до положень законів України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту» Державного стандарту базової середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 р. № 898 «Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти», Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року (схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 № 988-р), Європейської хартії регіональних мов або мов меншин.

Упродовж 2023/2024 навчального року продовжується впровадження Державного стандарту базової середньої освіти, нової моделі навчання здобувачів освіти у 6 класі, яка сприяє забезпеченню реалізації якісної мовно-літературної освіти, оновлення її змісту на основі компетентнісної парадигми, що ґрунтується на виконанні національних і міжнародно-правових актів, за модельними навчальними програмами, яким надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (наказ МОН від 12 липня 2021 року № 795 (у редакції наказу МОН від 10.08.2021 року № 898)).

Модельні навчальні програми розміщено на офіційному вебсайті Міністерства освіти і науки України (<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>)

офіційному сайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://imzo.gov.ua/model-ni-navchal-ni-prohramy/movno-literaturna-osvitnia-haluz/movy-natsional-nykh-menshyn-ta-korinnykh-narodiv/>).

Однією з особливостей модельних навчальних програм є побудова процесу навчання на засадах комунікативного та діяльнісного підходів із забезпеченням соціокультурного контексту змісту навчання.

Спираючись на зміст модельних навчальних програм, учитель може вносити власні додаткові корективи щодо розподілу годин на вивчення тем курсу, їх опрацювання та повторення, розширення або ущільнення, а також розробляти навчальні програми предметів, білінгвальних курсів, інтегрованих курсів відповідно до авторських методик та нових підходів до навчання мовам і літературам корінних народів, національних меншин, з урахуванням вікових особливостей здобувачів освіти, й містити зміст навчання в обсязі не меншому, ніж визначено відповідними модельними навчальними програмами.

У разі впровадження в освітній процес курсів за вибором з мов (інтегрованих курсів) корінних народів, національних меншин за умови розподілу додаткових годин, закладом освіти може розроблятися програма цього курсу, яка повинна мати відповідний гриф Міністерства освіти і науки України та входити до Переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих МОН для використання у закладах загальної середньої освіти.

Значну увагу варто приділити посиленню національно-патріотичної складової навчальних предметів з мов (інтегрованих курсів) корінних народів, національних меншин, зокрема, зміст мовно-літературної освіти, передусім має бути спрямований на формування національної свідомості, поваги до української мови, історії, культури, звичаїв та традицій українського народу, рідних мов і традицій представників різних національностей, які проживають в Україні.

Сучасні підручники для шестикласників привабливі, інтерактивні вирізняються поліграфічним оформленням, актуальністю та достовірністю наукової інформації з відповідного навчального предмета, орієнтовані на вікові особливості, уміння і навички, отримані на більш ранньому етапі навчання.

Мова підручників відповідає нормам сучасної літературної мови корінних народів, національних меншин на лексичному, граматичному й стилістичному рівнях, передбачає адаптованість, адресність і виклад навчального матеріалу, методичного апарату з урахуванням суб'єктного досвіду учнів/учениць, здібностей, можливостей, нахилів, навчальних потреб та запитів, мотивації, рівня літературної й читацької компетентностей та комунікативних навичок.

У підручниках з мов корінних народів, національних меншин, створених відповідно до нових модельних навчальних програм, акцентовано увагу на

поглиблення повторення мовної та мовленнєвої теорії, які вивчались шестикласниками у попередній період навчання.

Особливо важливе місце посідає розвиток мовних засобів та комунікативних компетентностей здобувачів освіти з використанням усіх видів мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання, письмо) в різних ситуаціях і сферах життя суспільства; спілкування школярів для духовного, культурного та національного самовираження, міжкультурного діалогу, творчої самореалізації, формування ціннісних орієнтацій та ставлень.

Навчальні тексти, їх проблематика, логіка та послідовність викладення думок, а також моделі взаємодії, презентовані в навчальних діалогах, є орієнтиром для побудови власних висловлювань учнями. Спираючись на відомі мовні та мовленнєві засоби, у подальшому здобувачі освіти зможуть вибудовувати власні висловлювання, долучаючи інформацію, яка відома їм з власного та навчального досвіду.

Учитель має акцентувати увагу учнів/учениць на правилах комунікативно доцільного використання одиниць усіх рівнів мови в усному й писемному мовленні, зокрема приділяти увагу труднощам слововживання, складним випадкам правопису, нормам узгодження мовних одиниць у культурі слова відповідної національної меншини тощо.

Адже саме мовні вправи передбачають аналіз і тренування мовних явищ (фонетичних, граматичних, лексичних) поза мовленнєвою діяльністю, характеризуються ситуативністю, наявністю мовленнєвого завдання та призначені для усвідомлення здобувачами освіти функцій мовних одиниць у спілкуванні.

З метою перевірки якості засвоєння нового матеріалу, учитель може запропонувати учням поділитися на групи, скласти запитання відповідно до опрацьованої теми та поставити їх один-одному. У такий спосіб вони матимуть змогу організувати роботу в командах, продукувати висловлювання з використанням нового мовного й мовленнєвого матеріалу з дотриманням комунікативних норм, що сприяє закріпленню знань фактичного матеріалу.

Учителеві варто пам'ятати, що успішність виконання навчальних завдань визначається рівнем оволодіння учнями відповідними мовними і мовленнєвими засобами вираження думок, комунікативними стратегіями (запитати, уточнити, переконати тощо), основами комунікативного етикету, умінням оперувати відомими фактами, спиратися на міжпредметні зв'язки та долучати власний досвід.

Метою інтегрованого мовно-літературного освітнього курсу (рідна, зарубіжні літератури) є розвиток компетентних мовців і читачів, які демонструють комунікативну вправність, читацьку та мовленнєву спроможність, мовну й літературну обізнаність, здатні застосувати навчальні

здобутки в життєвих ситуаціях, виявляючи ціннісне ставлення до слова, особистості, родини, українського суспільства.

Особливу увагу слід приділити самостійній роботі школярів з різними джерелами інформації, зокрема з довідковою літературою, у т.ч. словниками (тлумачними, фразеологічними, орфографічними термінологічними, синонімів, іншомовних слів тощо), що сприяє формуванню у шестикласників активного словникового запасу.

Для забезпечення розвитку компетентного читача необхідно залучати учнів/учениць до читацької діяльності, яка охоплює роботу з текстами різних видів, адже під час читання шестикласники розвивають уміння сприймати, аналізувати, інтерпретувати, критично оцінювати інформацію в текстах різних видів, зокрема, інформаційних та художніх текстах (рідної та зарубіжної літератур), медіатекстах та використовувати отриману інформацію для збагачення власного досвіду і духовного розвитку.

Відтак школярі здобувають знання культурологічного характеру, знайомлячись із побутом, звичаями, традиціями, описаними в художніх творах, збагачують свої знання про світ і людей, отримують уявлення про національну самобутність різних етнічних спільнот. Учитель може посилити культурологічний аспект вивчення програмових художніх творів, розглядаючи їх у порівнянні з іншими видами мистецтв – музикою, театром, кіно, образотворчим мистецтвом.

Значна кількість запитань і завдань у підручниках з інтегрованих курсів акцентована на порівняння, компаративні співставлення, знання і розуміння певних понять з теорії літератури, літературознавчі терміни, вивчення яких забезпечуватиме більш глибоке розуміння змісту художнього твору, індивідуального стилю письменника та його ролі у розвитку світового літературознавчого процесу.

Інтегровані курси літератур для 6 класу закладів загальної середньої освіти відкривають широкі можливості для виявлення творчої ініціативи вчителя, орієнтують на таку систему вивчення літературних творів корінних народів, національних меншин та зарубіжних літератур, яка б розвивала в учнів/учениць інтерес до художньої літератури та інших видів мистецтва, сприяла б формуванню їхнього світогляду, духовно-моральних цінностей, естетичних смаків, розвитку читацької компетентності.

Рекомендуємо учителю творчо підходити до вибору методів, прийомів, технологій з вивчення художніх текстів, способів їхнього аналізу та інтерпретації.

Фрагменти текстів, що застосовують як матеріал для вправ, спонукають учнів успішно взаємодіяти у процесі розв'язання типових для їхнього віку життєвих проблем, аналізувати різні ситуації, висловлювати власне ставлення до

явищ, подій або вчинків, визначати й характеризувати учасників спілкування; висловлювати свої почуття і враження від почутого й прочитаного.

Вправи і завдання, розроблені на текстовому матеріалі, передбачають формування у шестикласників умінь оволодіння різними техніками і прийомами читання. Це сприяє ефективній роботі з інформацією, критичному оцінюванню й інтерпретуванню її, розумінню тексту й підтексту, створенню якісних власних текстів різної жанрово-стильової належності, визначенню достовірності інформації, основної думки тексту, порушеної в ньому проблеми, переведенню тексту в інший формат (карту пам'яті, таблицю, схему, малюнок, колаж тощо). Актуальними є завдання, що забезпечують формування в учнів умінь працювати з різноманітними лексикографічними джерелами.

Ефективною формою, на наш погляд є застосування інтерактивних вправ, розміщених на різноманітних електронних ресурсах, що спонукає шестикласників до повторення, узагальнення і систематизації знань, формування в них стійких умінь і навичок. Крім того, це дає можливість відразу перевірити правильність виконання вправ і завдань, спонукає здобувачів освіти до рефлексії.

Під час дистанційного або змішаного навчання школярів-шестикласників важливо застосовувати ІКТ-технології, мультимедійні технології, електронні підручники, посібники, аудіотексти, канали дистанційного навчання, синхронні та асинхронні інструменти, а також Інтернет ресурси - навчальні сайти (Google Forms, Google Suite, Google Meet, Microsoft Teams), онлайн-платформи (Zoom, Google Classroom) тощо.

Учителям рекомендуємо ознайомлюватися й застосовувати сучасні науково-методичні, навчальні й навчально-методичні розробки з навчальних предметів інтегрованих (курсів) з офіційних вебсайтів Міністерства освіти і науки України (<https://mon.gov.ua/>), ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://imzo.gov.ua/>) на яких вони розміщені у вільному доступі.

Принагідно акцентуємо увагу вчителів з мов і літератур корінних народів, національних меншин, що за результатами конкурсного відбору підручників (крім електронних) для здобувачів повної загальної середньої освіти та педагогічних працівників у 2022-2023 роках (5 та 6 класи) (наказ МОН від 30.09.2022 № 870) затверджено перелік підручників, яким надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ МОН від 08.03.2023 № 254).

До зазначеного переліку включено підручники для закладів загальної середньої освіти, у складі яких є класи з навчанням мовами корінних народів, національних чи вивченням цих мов. Зокрема:

1.«Болгарська мова» підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Мілков А. М., Проданова О. І.);

2.«Кримськотатарська мова та література» підручник інтегрованого курсу для 6 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах) (авт. Мамутова М. Р., Сеїт-Джеліль А. Ш.);

3.«Молдовська мова» підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Фетеску Л. І., Кьося В. В.);

4.«Молдовська та зарубіжна літератури» підручник інтегрованого курсу для 6 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Фетеску Л. І., Кьося В. В.);

5.«Польська мова» підручник для 6 класу з навчанням польською мовою закладів загальної середньої освіти (авт. Іванова М. С., Іванова-Хмель Т. М.);

6.«Польська мова (2-й рік навчання)» підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Біленька-Свистович Л. В., Ярмолюк М. О.);

7.«Польська мова (6-й рік навчання)» підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Войцева О. А., Бучацька Т. Г.);

8.«Польська та зарубіжна літератури» підручник інтегрованого курсу для 6 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Лебедь Р. К.);

9.«Румунська мова» підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Говорнян Л.С., Васильчук М. Д., Мирон Л. Д.);

10.«Румунська та зарубіжна літератури» підручник інтегрованого курсу для 6 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Говорнян Л. С., Колесникова Д. О.);

11.«Словацька література» підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Герзанич М. М., Шабаш Н.М);

12.«Угорська мова» підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Браун Є. Л., Зикань Х. І., Ковач-Буркуш Є. С.);

13.«Угорська та зарубіжна літератури» підручник інтегрованого курсу для 6 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Дебрецені О. О.);

14.«Гагаузька мова» підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Бужилова В. М., Сюрма Є. П., Мілков А. М.);

15.«Новогрецька мова» підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Воєвутко Н. Ю., Косюк Л. В., Крамаренко О. О., Сабадаш Т. І.).

Зазначимо, що з метою виконання пункту 2 постанови Кабінету Міністрів України від 22 вересня 2021 року № 993 «Про затвердження алфавіту кримськотатарської мови на основі латинської графіки» «Кримськотатарська мова та література» підручник інтегрованого курсу для 6 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах) (авт. Мамутова М. Р., Сеїт - Джеліль А. Ш.) створено на основі латинської графіки, якому відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 08.03.2023 № 254 надано гриф «гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України».

Окрім того, ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» внесено пропозиції до проекту Загальнодержавної цільової національно-культурної програми «Єдність в розмаїтті» на період до 2034 року про поетапне забезпечення

підручниками та навчальною літературою закладів загальної середньої освіти, у складі яких є класи з навчанням кримськотатарською мовою.

Під час організації освітнього процесу вчителям кримськотатарської мови варто звернути увагу на адаптацію учнів 6 класу до опанування нової графіки та письма, а також на відмінність між вимовлянням та написанням слів, тобто наслідування правильних орфоепічних й орфографічних норм кримськотатарської мови.

Нагадуємо, що електронні версії підручників з мов і літератур корінних народів, національних меншин минулих років для відповідного класу розміщено на сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» за покликанням: (<https://lib.imzo.gov.ua/>).

7-11 КЛАСИ

Звертаємо увагу, що наказом МОН від 03.08.2022 № 698 надано гриф оновленим навчальним програмам для 6-9, 10-11 класів закладів загальної середньої освіти та внесено зміни до Переліку оновлених навчальних програм для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804.

Зазначені навчальні програми спрямовують діяльність учителя на виконання завдань, визначених у державних стандартах, реалізацію компетентнісного потенціалу мовно-літературної галузі, актуалізацію ціннісних орієнтирів, формування ключових компетентностей здобувачів освіти.

У 7-11 класах мови і літератури корінних народів, національних меншин вивчаються відповідно до оновлених навчальних програм для 6-9,10-11 класів закладів загальної середньої освіти:

7 - 9 класи - навчальні програми, затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804 «Про оновлені навчальні програми для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів» (зі змінами, внесеними наказом Міністерства освіти і науки України від 03.08.2022 № 698);

10 - 11 класи - навчальні програми, затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407 «Про надання грифу МОН навчальним програмам для учнів 10-11 класів закладів загальної середньої освіти» (зі змінами, внесеними наказом Міністерства освіти і науки України від 03.08.2022 № 698);

Навчальні програми, яким надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ Міністерства освіти і науки України від 03.08.2022 № 698) розміщені за покликанням: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi>.

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 11.04.2023 № 415 надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» підручникам для 10 класу закладів загальної середньої освіти, у тому

числі з мов (інтегрованих курсів) корінних народів, національних меншин, а саме:

- 1.«Кримськотатарська мова (рівень стандарту)» підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Алієва Л. А.);
- 2.«Кримськотатарська література (рівень стандарту)» підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Кокієва А.);
3. «Польська мова (профільний рівень)» підручник для 10 класу з навчанням польською мовою закладів загальної середньої освіти (авт. Іванова М. С., Іванова-Хмель Т. М.);
4. «Польська література (профільний рівень)» підручник для 10 класу з навчанням польською мовою закладів загальної середньої освіти (авт. Лебедь Р. К.);
- 5.«Румунська мова (профільний рівень)» підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Говорнян Л. С., Єнекюк І. С., Ротару Л. М.);
6. «Румунська література (профільний рівень)» підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Говорнян Л. С., Колесникова Д. О.).
7. «Румунська мова та література (інтегрований курс, рівень стандарту)» підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Говорнян Л. С., Сандулова Л. Ф.);
- 8.«Угорська література (профільний рівень)» підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Дебрецені О. О.);
- 9.«Угорська мова (профільний рівень)» підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Браун Є. Л., Зикань Х. І., Ковач-Буркуш Є. С.);
- 10.«Болгарська мова (рівень стандарту)» підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Гайдаржи І. С., Проданова О. І., Мілков А. М.);
- 11.«Гагаузька мова (рівень стандарту)» підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Великсар Л. Г., Курогло Н. І., Кіор І. Ф., Мілков А. М.);
- 12.«Новогрецька мова (рівень стандарту)» підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Добра О. М., Воєвутко Н. Ю., Сніговська О. В., Малахіті А. В.).

Зміст навчального матеріалу у підручниках для 10 класу зорієнтований на оволодіння десятикласниками значного обсягу знань, зокрема, навичками пізнавальної і комунікативної діяльності, формування умінь висловлювати власну думку усно і письмово, критично мислити, оцінювати сучасні ризики, аналізувати та приймати рішення, оперувати науковими термінами та поняттями, самостійно отримувати інформацію, опрацьовувати її та застосовувати у повсякденному житті.

Перелік навчальної літератури для класів з навчанням мовами корінних народів, національних меншин закладів загальної середньої освіти чи з

вивченням мов національних меншин надається в Переліку навчальних програм, підручників та навчальних посібників, рекомендованих Міністерство освіти і науки України), який щорічно оновлюється та доступний на офіційному сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти». (https://docs.google.com/spreadsheets/d/1n3m7_9EpTFFiBc9nY66NA7bap5ToWcLsPdPFzGeyXvw/edit#gid=1013550132). Інша література може використовуватися тільки як додаткова.

При оцінюванні навчальних досягнень здобувачів освіти з мов і літератур національних меншин та корінних народів учителеві необхідно спиратися на рекомендації, затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 01 квітня 2022 року № 289 «Рекомендації щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти». Ці рекомендації розроблені для учнів 5-6 класів, які з 2022-2023 навчального року, починають здобувати освіту з 5-го класу відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти.

Оцінювання учнів у 10-11 класах відповідно до рекомендацій щодо оцінювання результатів навчання учнів з інтегрованого курсу «Мова та література корінного народу, національної меншини» (лист МОН України від 22.08.2018 № 2.2-2189).

Щодо мови ведення записів в класному журналі.

Загальні вимоги з документування управлінської інформації та організації роботи з документами в державних і комунальних закладах загальної середньої освіти (далі-заклади) визначені Інструкцією з діловодства у закладах загальної середньої освіти, затвердженій наказом Міністерства освіти і науки України від 23 червня 2018 року № 676 (далі – Інструкція), зареєстрованої в Міністерстві юстиції України від 11 вересня 2018 року за № 1028/32480.

Відповідно до пункту 7 розділу «І. Загальні положення» Інструкції діловодство в закладі здійснюється державною мовою. Документи складаються державною мовою, крім випадків, передбачених законодавством про мови в Україні.

Заклади організовують діловодство відповідно до власної інструкції, яка розробляється на основі цієї Інструкції та затверджується керівником закладу. Дотримання вимог щодо порядку ведення документування, встановлених цією Інструкцією, є обов'язковим для закладів.

Документування управлінської інформації та організація роботи з документами в державних і комунальних закладах загальної середньої освіти в електронній формі здійснюється відповідно до Інструкції з ведення ділової документації у закладах загальної середньої освіти в електронній формі,

затвердженої наказом МОН від 08.08.2022 № 707, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 09 вересня 2022 р. за № 1029/38365.

У пункті 2 розділу «II. Особливості ведення електронного класного журналу» цієї Інструкції визначено, що інформація до електронного класного журналу вноситься українською мовою, за винятком даних, що потребують використання літер латинської абетки та спеціальних символів (стосовно навчання іноземним мовам, серія документа, адреса електронної пошти тощо).

Інформуємо також, що з метою приведення нормативно-правових актів Міністерства освіти і науки України у відповідність до законодавства України, наказом Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2020 року № 995 «Про визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 08 квітня 2015 року № 412», зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 19 серпня 2020 р. за № 804/35087, визнано таким, що втратив чинність, наказ Міністерства освіти і науки України від 08 квітня 2015 року № 412 «Про затвердження Інструкції щодо заповнення Класного журналу для 1-4-х класів загальноосвітніх навчальних закладів», зареєстрований у Міністерстві юстиції України 27 квітня 2015 року за № 472/26917.

У Методичних рекомендаціях щодо заповнення Класного журналу учнів початкових класів Нової української школи, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 02.09.2020 року № 1096 зазначено, що записи в журналі ведуться державною мовою. Допускаються окремі записи у темах навчальних занять, домашнього завдання мовою навчального предмета (іноземною, мовою корінного народу чи національної меншини).

ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
щодо викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої
освіти у 2023/2024 навчальному році

МОВНО-ЛІТЕРАТУРНА ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ

5 – 6 КЛАС

УКРАЇНСЬКА МОВА.

У 2023/2024 навчальному році вивчення української мови в 5-6 класах здійснюватиметься за модельними навчальними програмами:

Українська мова 5-6 класи (автори Голуб Н.І., Горошкіна О.М.) у редакції 2023 року,

Українська мова 5-6 класи (автори Заболотний О.В. та ін.),
інтегрованого мовно-літературного курсу (українська мова, українська та зарубіжні літератури) 5-6 класи (автори Старагіна І.П. та ін.).

Вивчення української мови в 5-6 класах з навчанням мовами національних меншин і корінних народів буде здійснюватися за модельними навчальними програмами, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795:

«Українська мова для класів з навчанням молдовською мовою. 5 – 9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Свінтковська С. А. та ін.),

«Українська мова для класів з навчанням румунською мовою. 5 – 9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Фонарюк Т.І. та ін.),

«Українська мова для класів з навчанням угорською мовою. 5-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Гнаткович Т. Д. та ін.),

«Українська мова для класів з навчанням угорською мовою. 5-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори-укладачі Черничко С. С. та ін.),

Програми розміщені на офіційному сайті МОН за покликанням:
<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli-zaprovdzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>.

На основі модельної навчальної програми, рекомендованої Міністерством освіти і науки України, заклад загальної середньої освіти може розробити власну навчальну програму та затвердити її рішенням педагогічної ради.

Кількість годин на вивчення тієї чи іншої теми вчитель/вчителька розподіляє самостійно, залежно від рівня підготовленості учнів/учениць.

Розробляючи навчальну програму, педагоги можуть вносити зміни у запропонований модельною навчальною програмою зміст навчального предмета/інтегрованого курсу відповідно до підготовленості класу, регіональних особливостей, робочого навчального плану школи, необхідності своєчасного реагування на конкретні умови, в яких відбувається освітній процес, зокрема

доповнювати зміст програми, включаючи регіональний компонент; розширювати/поглиблювати або ущільнювати зміст окремих елементів (розділів, тем, модулів тощо) програми зважаючи на потреби учнів, матеріально-технічне забезпечення закладу освіти, запити батьків, громади тощо; доповнювати тематику практичних/творчих робіт; вилучати окремі питання, з метою уникнення надмірної деталізації змісту навчального матеріалу. Загальний обсяг таких змін може досягати 20%. Також учитель може змінювати послідовність вивчення тем, не порушуючи логічної послідовності досягнення результатів навчання.

В умовах повномасштабної війни, розв'язаної росією, під час здійснення освітнього процесу важливою є психологічна підтримка учнів. Психологи називають навчання технікою стабілізації, адже цей процес стабільно відбувався до війни, тобто навчання – це нагадування дитині про інші часи. Важливими є режимність і системність: розклад, виконання домашнього завдання, а ще – підтримка вчителя, його спокійний і звичний для дитини голос. Учитель української мови і літератури, маючи ресурс, може впливати на емоційний стан учнів класу, а іноді й звертати увагу батьків, психологів на важкий стан, у якому перебувають окремі учні.

У новому 2023/2024 навчальному році за програмами НУШ починають навчання учні й учениці шостих класів. Радимо взяти до уваги, що минулого навчального року п'ятикласники й п'ятикласниці не мали друкованих підручників, доступ до електронних варіантів через брак об'єктивних причин почасти був ускладнений. Навчання ж упродовж 2022/2023 навчального відбувалося за новими модельними програмами, що різняться поданням навчального матеріалу. З огляду на це доцільно звернути увагу на повторення тих тем, що є базовими для опанування навчального матеріалу в 6 класі. Наприклад, у 5 класі ознайомлювали учнів із характеристикою звуків мови, акцентувавши увагу на твердих, м'яких, напівпом'якшених приголосних, оскільки без цих відомостей їм буде важко опанувати окремі орфографічні правила, а також у 6 класі відомості про групи іменників І і II відмін.

Із початком повномасштабного вторгнення росії на територію України особливого загострення набула проблема ефективної організації освітнього процесу, спрямованого на формування компетентного мовця – патріота своєї держави, який не тільки послуговується нею, а й має мовну стійкість, поважає, шанує державну мову, дбає про її розвиток. Нагальною вимогою часу є формування у здобувачів освіти внутрішньої мотивації до вивчення української мови; ціннісного ставлення до державної мови, набуття суб'єктного досвіду послуговування нею в різних сферах суспільного життя; надання знанням і вмінням з української мови функційності, дієвості.

Упродовж тривалого часу навчання української мови було зорієнтоване на накопичення знань відповідно до заданої наукової парадигми, що позбавляло цей знаннєвий багаж перспектив застосовування його за межами школи. Зі зміною освітніх орієнтирів українська мова як шкільний предмет покликана бути засобом розвитку й соціалізації учнів. Для формування ключових компетентностей важливо зосередити зусилля на формуванні загальнопредметних умінь (працювати з інформацією, аналізувати, синтезувати,

порівнювати, узагальнювати, висловлювати припущення і робити висновки, розв'язувати проблеми, працювати в команді, приймати рішення, ефективно спілкуватися, генерувати нові ідеї тощо), розвиткові критичного мислення й емоційного інтелекту.

Розвиток компетентної мовної особистості – це не супутній чи стихійний продукт процесу навчання, а його мета й результат.

Моделльні навчальні програми з української мови системно й послідовно спрямовують діяльність учителя на виконання завдань, визначених у Державному стандарті базової середньої освіти, реалізацію компетентнісного потенціалу мовно-літературної галузі, актуалізацію ціннісних орієнтирів, формування предметної та ключових компетентностей.

Акцентуємо увагу, що в модельних навчальних програмах не виокремлено спеціальних уроків розвитку мовлення учнів, оскільки кожен урок має бути зорієнтований на розвиток дитини.

Навчання й оцінювання – нероздільні механізми, а педагогічне оцінювання є одним із найважливіших елементів сучасного освітнього процесу. Від правильної організації оцінювання більшою мірою залежить ефективність його управління. Робота вчителя – розкрити потенціал кожної дитини, а не перевірити її на відповідність певному стандарту.

Необхідно розрізняти формувальне оцінювання (оцінювання для навчання) та підсумкове оцінювання (семестрове, річне).

Формувальне оцінювання – це принципово інший підхід до організації системи контролю та оцінювання в освіті: організує освітній процес як максимально адаптований до індивідуальних особливостей, інтересів і потреб кожного здобувача освіти; формує вчителя як творчу особистість, яка усвідомлює особливе соціальне призначення освіти й, головне, готова реалізовувати його в межах своєї педагогічної діяльності.

Формувальне оцінювання здійснюють з метою допомогти учням/ученицям усвідомити способи досягнення кращих результатів навчання. Структура формувального оцінювання: визначення цілей навчання; узгодження критеріїв оцінювання з учнями / ученицями; виявлення, збір та інтерпретація доказів навчання, зворотний зв'язок; підтримка; усунення прогалин.

Технік формувального оцінювання чимало, пропонуємо деякі з них: застосування прийомів зворотного зв'язку, самооцінювання та взаємооцінювання, педагогічне спостереження, аналіз портфоліо. Щодо портфоліо – це добірка учнівських робіт (портфоліо розвитку, демонстраційне портфоліо, тематичне портфоліо, портфоліо проєкту, комбіноване портфоліо), що демонструють прогрес у навчанні й докладені зусилля за певний період навчання. Водночас рекомендуємо техніки із застосуванням карток, піктограм/смайлів, «5-П» («Пригадай– Підсумуй – Питай – Прокоментуй – Пов'яжи»), кубування, трихвилинна пауза, сигнали рукою, шкалювання тощо.

Підсумкове оцінювання – задля отримання даних про рівень досягнення учнями результатів навчання після завершення модельної навчальної програми або її окремих компонентів. *Семестрове оцінювання* здійснюють з урахуванням різних видів навчальної діяльності, які мали місце протягом семестру, та динаміки особистих навчальних досягнень учня / учениці. *Річне оцінювання*

здійснюють на основі семестрових або скоригованих семестрових оцінок. *Річна оцінка* не обов'язково є середнім арифметичним від оцінок за I та II семестри. Для визначення річної оцінки потрібно враховувати динаміку особистих навчальних досягнень учня / учениці протягом року.

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

У 2023/2024 навчальному році вивчення української літератури в 5-6 класах здійснюватиметься за модельними навчальними програмами:

«Українська література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (за науковою редакцією Яценко Т. О.) у редакції 2023 року,

«Українська література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Архипова В.П. та ін.),

«Українська література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Чумарна М. І., Пастушенко Н. М.),

«Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної). 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Яценко Т.О., Тригуб І.А.) у редакції 2023 року.

Програми розміщені на офіційному вебсайті Міністерства освіти і науки України за покликанням: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>.

На основі модельної навчальної програми, рекомендованої Міністерством освіти і науки України, заклад загальної середньої освіти може розробити власну навчальну програму та затвердити її рішенням педагогічної ради.

У реаліях Нової української школи навчання української літератури в 6 класі орієнтовано на формування компетентних учнів-читачів із високим рівнем критичного мислення, активною життєвою позицією, здатністю до застосування здобутих знань і вмінь у нових навчальних і життєвих ситуаціях, спроможністю до самореалізації в сучасному цифровому суспільстві.

Компетентісне навчання української літератури досягається шляхом розкриття можливостей навчального предмета для формування наскрізних умінь, читацької та ключових компетентностей учнів/учениць, задекларованих у Державному стандарті базової середньої освіти (2020).

Важливо пам'ятати, що шестикласникам притаманний інтерес до читання творів, серед героїв яких вони впізнають себе у вирі повсякденних проблем і життєвих випробувань. Їх зацікавлюють тексти, у яких художньо розкрито сучасні підліткові теми, зокрема першого кохання, взаємин із ровесниками й людьми старшого покоління, а також твори, у яких зображено події сьогодення, свідками та безпосередніми учасниками яких вони стали. Важливо наголосити на зміні свідомості сучасних молодших підлітків. Трагічні події, гострі соціальні проблеми, спричинені повномасштабною російсько-українською війною, не варто оминути на уроці літератури, а необхідно акцентувати на них помірковано і розважливо. Учителю/вчительці потрібно завчасно вивчити соціальний паспорт певного класу та психологічні особливості дітей, особливо дітей, які вимушено

стали внутрішньо переміщеними особами або ж перебували в зоні окупації, втратили рідних чи близьких.

Біографічні відомості про письменників/письменниць рекомендовано обмежити стислими довідками про основні факти життя і творчості, що можуть зацікавити учнів/учениць. Радимо акцентувати на активній громадянській позиції, патріотизмі українських письменників/письменниць, національних і загальнолюдських ідеалах, утілених у їхніх творах. Водночас залучення біографічного контексту повинно сприяти розкриттю змісту художнього твору, а не відволікати школяра/школярку від сприйняття самодостатнього художнього явища.

У процесі роботи над текстами художніх творів рекомендовано залучати твори інших видів мистецтва – живопису, музики, скульптури, кіно тощо, якщо вони мають ідейно-тематичну спорідненість із виучуваним твором літератури або ж є їх інтерпретацією в інших видах мистецтва. Міжмистецька взаємодія сприятиме цілісному осмисленню учнями/ученицями художніх творів. Важливо, щоб звернення до творів інших видів мистецтва було вмотивованим і методично доцільним.

Викликом для сучасної шкільної системи освіти в Україні, зокрема й літературної, стали втрати в навчанні, спричинені тимчасовим припиненням очного освітнього процесу внаслідок карантинних обмежень і повномасштабної російсько-української війни. Серед можливих способів компенсації освітніх втрат майбутніх шестикласників у процесі навчання української літератури може бути практичний порадник для учителів-філологів «Українська література. 5 клас: експрес-курс подолання освітніх втрат» (за заг. ред. Т. О. Яценко).

Завантажити експрес-курс можна за покликанням: <http://lib.iitta.gov.ua/735026/>

Змістовий компонент практичного poradnika розроблено з урахуванням специфіки цього навчального предмету, що визначається сутністю художньої літератури як виду мистецтва, образним відтворенням людського буття в усій складності та різноманітності його форм. Експрес-курс включає коригувальну навчальну програму з української літератури для 5 класу на 17 (18) навчальних годин, розроблену на основі чинної модельної програми з української літератури для 5–6 класів (за науковою редакцією Т. О. Яценко), календарно-тематичне планування уроків відповідно до навчальної програми, діагностувальні роботи для виявлення об'єктивного стану освітніх втрат п'ятикласників щодо української літератури та результативності їх подолання, картки формульовального оцінювання навчальних досягнень учнів у процесі опрацювання навчальних тем експрес-курсу.

Змістове наповнення коригувальної навчальної програми зорієнтоване на організацію навчання для учнів, які з різних об'єктивних обставин не мали можливості опановувати програмовий навчальний матеріал упродовж навчального року. Одним із варіантів запобігання освітнім втратам може бути проведення компенсаторних занять як для класу, так і для окремої групи школярів чи зведеної групи класів однієї паралелі після завершення навчального року в період літніх канікул. Такі заняття повинні організовуватися за добровільною згодою усіх учасників освітнього процесу та орієнтовані перш за все на тих учнів, які бажають підвищити результати своїх навчальних досягнень.

В умовах *дистанційного навчання* української літератури фахові вміння вчителя-словесника використовувати *цифрові сервіси* та *онлайн-інструменти* урізноманітнить освітній процес, створить можливості для розвитку творчої активності учнів, формування навичок добирати навчальну інформацію з різних інформаційних джерел, застосовувати медіаресурси для залучення контекстуальних зв'язків. Рекомендовано використовувати сервіси для створення «хмаринки слів» (*Word It Out, Word Cloud Generation, Word Art, AnswerGarden* тощо), ментальних мап (*XMind, FreeMind, iMindMap, MindJet Mindmanager, Edrow Mind Map, Visual Mind* тощо), інтерактивних плакатів (*Thinglink, Glogster EDU, H5P* тощо), коміксів (*Bitstrips, Canva, Write Comics, Pixton, StoryboardThat*) тощо.

Під час онлайн-уроків учителі-словесники можуть урізноманітнити освітній процес за допомогою завдань, що передбачають створення чатів або постерів у додатках *Canva PlayBuzz, Miro, Jamboard*; здійснення віртуальних мандрівок у музеї; аналіз фото, документів, пізнавальних текстів, розміщених на віртуальних дошках *Jamboard, Padlet*; участь в онлайн-опитуваннях, тестуваннях, змодельованих за допомогою *Google Forms, Online Test Pad, Poll everywhere* тощо.

«Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної)» для 5–6 класів – новий навчальний предмет у закладах загальної середньої освіти, упровадження якого зумовлено соціальними викликами та сучасними освітніми завданнями, що унормовані новим Державним стандартом базової середньої освіти (2020).

Передбачена інтеграція *тематична* (на основі спорідненості змісту тем шкільних курсів української та зарубіжної літератури для 5–6 класів), *методична* (спільні методи і прийоми навчання української та зарубіжної літератури) та *діяльнісна* (спільні види навчальної діяльності у процесі вивчення української та зарубіжної літератури).

Для текстуального вивчення у 6 класі запропоновано різножанрові твори української та зарубіжної літератури.

Художні твори для текстуального розгляду деяких авторів (зазначено в програмі), зокрема й тексти напам'ять, можуть вивчатися за вибором учителя/вчительки.

Твори для позакласного читання подано до кожного тематичного розділу модельної навчальної програми. Учитель/вчителька має можливість формувати в учнів/учениць коло читання впродовж усього навчального року та, орієнтуючись на читацькі та пізнавальні інтереси саме своїх вихованців, проводити один-два такі уроки на семестр у межах певного тематичного розділу.

Наприкінці кожного семестру передбачено розділ «Найцікавіше з літературних новинок». Необхідно системно проводити такі уроки для ознайомлення учнів/учениць із художніми творами сучасної української та зарубіжної літератури.

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

У 2023/2024 навчальному році вивчення зарубіжної літератури в 5-6 класах здійснюватиметься за модельними навчальними програмами:

«Зарубіжна література. 5-6 класи» (авт. Ніколенко О.М. та ін.);

«Зарубіжна література. 5–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Ніколенко О. М., Ісаєва О. О., Клименко Ж. В., Мацевко-Бекерська Л. В., Юлдашева Л. П., Рудніцька Н. П., Туряниця В. Г., Тіхоненко С. О., Вітко М. І., Джангобекова Т. А.) у редакції 2023 року;

«Зарубіжна література. 5-6 класи» (авт. Волощук Є.В.) у редакції 2023 року;

Модельна навчальна програма «Зарубіжна література. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Богданець Білоскаленко Н. І., Снегірьова В. В., Фідкевич О. Л.) у редакції 2023 року;

Модельна навчальна програма «Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної). 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Яценко Т. О., Тригуб І. А.) у редакції 2023 року.

Програми розміщені на офіційному вебсайті Міністерства освіти і науки України за покликанням: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>.

На основі модельної навчальної програми, рекомендованої Міністерством освіти і науки України, заклад загальної середньої освіти може розробити власну навчальну програму та затвердити її рішенням педагогічної ради.

Необхідно звернути особливу увагу на формування ключових компетентностей і реалізацію компетентнісного підходу засобами класичної й сучасної літератури різних країн світу. Складниками компетентності в галузі викладання зарубіжної літератури є: знання (художній текст та/або медіатекст, навчальні тексти, науково-популярні тексти, теоретичні поняття, відомості про письменників, жанри, літературні явища тощо); уміння (загальні (читання з розумінням, висловлення власної думки, критичне мислення, логічне обґрунтування позиції, робота в групі/команді, виявлення ініціативи, уміння оцінювати ризики, приймати рішення тощо) та предметні (застосування набутих знань у різних навчальних ситуаціях, в процесі виконання проєктів, дослідження, творчості тощо); ставлення («я і своє» – виховання любові до національного через українські переклади творів, ілюстрації українських митців, взаємозв'язки української та зарубіжних літератур тощо; «я і чуже» – формування поваги до різноманіття культур/літератур світу, використання духовного досвіду цивілізованих народів, толерантне ставлення до людей інших рас, націй, національностей).

При вивченні зарубіжної літератури компетентнісний підхід має органічно поєднуватися з діяльнісним та інтегрованим підходами. Діяльнісний підхід у галузі зарубіжної літератури передбачає залучення учнів та їх мотивацію до різних видів читацької діяльності, активного діалогу з художнім текстом, виконання (самостійно або в групі/команді) творчих робіт на підставі прочитаних творів, їх обговорення (усно та письмово, зокрема в цифровому середовищі), постійного розширення кола читання з допомогою інтернет-сервісів тощо.

Особливу роль у реалізації концепції Нової української школи відіграє запровадження інтегрованого підходу в навчанні. Оскільки художній текст є сам по собі інтегральною цілістю, що поєднує різні аспекти людського буття, він дозволяє залучати для його кращого розуміння учнями знання з інших освітніх

галузей/предметів/інтегрованих курсів. Відповідно на підставі осмислення художніх творів класики й сучасності школярі навчаються встановлювати зв'язки між поняттями та явищами з різних сфер людського суспільства, отримують цілісний образ світу крізь призму мистецтва слова, а також мають можливість для формування засобами літератури й культури власної особистості – патріота України і водночас людини із широким світоглядом, яка відчуває приналежність до цивілізованого світу і причетність до світового культурно-історичного процесу.

Оскільки в Державному стандарті базової середньої освіти (2020) значно розширено зміст поняття «текст», в процесі викладання зарубіжної літератури необхідно навчати учнів умінням і навичкам роботи з різними видами текстів – художніми, навчальними, науковими, науково-популярними, медіатекстами, графічними, гіпертекстами тощо. Це сприятиме подальшій соціальній та культурній адаптації учнів до умов сучасного світу, цифрового середовища, формуванню критичного мислення щодо текстів різних видів, пошуку актуальних текстів та ін. При тому художня література (класична і сучасна) має розглядатися не стільки як джерело інформації, скільки в морально-етичному, світоглядному, естетичному аспектах, які відіграють надзвичайно важливу роль у становленні й вихованні юного покоління України.

Робота з різними видами текстів (зокрема художніми текстами та/або медіатекстами) у процесі викладання зарубіжної літератури має бути спрямована на досягнення результатів навчальної діяльності учнів відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти (2020), а саме: 1) взаємодія з іншими особами усно, сприймання і використання інформації у різних комунікативних ситуаціях; 2) аналіз, інтерпретація, критичне оцінювання інформації в текстах різних видів; 3) висловлювання думок, почуттів, ставлень, письмова взаємодія з іншими особами, зокрема в цифровому середовищі; 4) дослідження літературних і мовних явищ, читацької діяльності та індивідуального мовлення.

Вивчення зарубіжної літератури здійснюється з урахуванням компетентнісного потенціалу мовно-літературної галузі, виключного впливу художньої літератури на формування світогляду, національної свідомості та моральних якостей учнів, розвитку їх мовленнєвої діяльності та комунікативних здібностей у процесі прилучення до найкращих книжок світу в українських перекладах, виховання засобами мистецтва слова високоосвічених і культурних громадян України, здатних захищати її національні інтереси, патріотів своєї держави.

7-11 КЛАСИ

УКРАЇНСЬКА МОВА

У 2023/2024 навчальному році вивчення української мови здійснюватиметься за такими програмами:

у 7 – 9 класах за навчальною програмою зі змінами, затвердженими наказом МОН України від 07.06.2017 № 804;

у 10 – 11 класах – за навчальними програмами (рівень стандарту та профільний рівень), затвердженими наказом МОН від 23.10.2017 № 1407.

Навчальні програми розміщені на офіційному сайті МОН за покликанням: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi>.

Звертаємо увагу, що в мовленнєвій лінії навчальної програми для 10-11 класів подано перелік рекомендованих видів роботи, які дають змогу учням реалізувати здобуті знання на практиці. Ці види роботи забезпечують повноцінний мовленнєвий розвиток старшокласників, адже комплексно охоплюють формування всіх видів мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння і письма). Системний підхід до розвитку мовлення учнів не передбачає виділення окремих годин на традиційні для 6 – 9 класів аудіювання, читання мовчки та вголос, перекази, твори тощо, оскільки ці види роботи передбачено на кожному уроці. Учителю може на власний розсуд змінювати запропоновані теми й види роботи, але водночас прагнути протягом року рівною мірою приділяти увагу розвитку всіх видів мовленнєвої діяльності.

Сучасні соціокультурні умови, інтеграція української освіти в європейський контекст зумовлює введення до навчальних програм такого виду письмових робіт як есе.

Есе – самостійна творча письмова робота, ознакою якої є особистісний характер сприймання проблеми та її осмислення, невеликий обсяг, вільна композиція, невимушеність та емоційність викладу.

Види есе: вільне і формальне

Вільне	Формальне
<i>Ознаки:</i>	<i>Ознаки:</i>
невеликий обсяг (7-10 речень); довільна форма і стиль викладу зі збереженням структурованості тексту (вступ, основна частина, висновок); наявність позиції автора.	обсяг 120-200 слів логічна організація структури: наявність відповідних компонентів (теза, аргументи, приклади, оцінювальні судження, висновок); ґрунтовність викладу; наявність позиції автора.

Вільне есе обмежене в часі (5 – 10 і 10 – 15 хв.). До нього доцільно вдаватися на кожному уроці й на різних етапах його: цілевизначення, закріплення, рефлексії тощо.

Для написання формального есе виділяють більше часу: від 20 до 45 хвилин.

Види формального есе:

інформаційне (есе-розповідь, есе-визначення, есе-опис);

критичне;

есе-дослідження (порівняльне есе, есе-протиставлення, есе причини-наслідку, есе-аналіз).

Розподіл годин між розділами

Вказаний у навчальних програмах розподіл годин між розділами вважається орієнтовним. У разі потреби вчитель має право самостійно змінювати обсяг годин у межах розділу, а також послідовність вивчення розділів.

Кількість фронтальних та індивідуальних видів контрольних робіт з української мови

Звертаємо увагу на кількість фронтальних та індивідуальних видів контрольних робіт з української мови в закладах загальної середньої освіти з українською мовою навчання.

Фронтально оцінюють диктант, письмовий переказ і письмовий твір (навчальні чи контрольні види робіт), мовні знання й уміння, запис яких здійснюють на сторінці класного журналу «Зміст уроку».

Індивідуально оцінюють говоріння (діалог, усний переказ, усний твір) і читання вголос. Для цих видів діяльності не відводять окремого уроку, проте визначають окрему колонку без дати на сторінці класного журналу «Облік навчальних досягнень».

У I семестрі проводять оцінювання двох видів мовленнєвої діяльності (усний переказ, діалог). У II семестрі – оцінювання таких видів мовленнєвої діяльності, як усний твір і читання вголос, що здійснюється в 7 – 9 класах.

Результати оцінювання говоріння (діалог, усний переказ, усний твір) і читання вголос протягом семестру виставляють у колонку без дати й ураховують у семестрову оцінку.

Повторне оцінювання із зазначених видів мовленнєвої діяльності не проводять.

Перевірка мовних знань і вмінь здійснюється за допомогою завдань, визначених учителем (тести, диктант тощо) залежно від змісту матеріалу, що вивчається.

Тематичні і семестрові оцінки

Тематичну оцінку виставляють на підставі поточних оцінок з урахуванням контрольних робіт.

Семестрову – на основі тематичного оцінювання та результатів оцінювання певного виду діяльності: говоріння (діалог, усний переказ, усний твір) або читання вголос.

Якщо дитина прохворіла частину семестру, пропустила, наприклад, одну тематичну, не має оцінки за якийсь вид мовленнєвої діяльності, то оцінка за семестр виводиться учителем з урахуванням динаміки особистих навчальних досягнень учня (учениці), важливості пропущеної теми (тривалість вивчення, складність змісту, ступінь узагальнення матеріалу). За таких умов оцінка за семестр може бути такою, як тематична (якщо вона одна), або знижена на кілька балів (на розсуд учителя) .

Фронтальні та індивідуальні види контрольних робіт у 7-9 класах

	7 кл.	8 кл.	9 кл.
Усього годин	88	70	70

Години з РМ	22		16		19	
	I	II	I	II	I	II
Перевірка мовної теми	3	3	2	2	2	2
Письмо: переказ	1	1	1	1	1	1
твір	-	1	1	1	1	1
Правопис: диктант	1	1	1	1	1	1
Говоріння: діалог	1	-	1	-	1	-
усний переказ	1	-	1	-	1	-
усний твір	-	1	-	1	-	1
читання вголос	-	1	-	1	-	1

Фронтальні та індивідуальні види контрольних робіт у 10-11 класах

Рівень	Рівень стандарту		Філологічний рівень	
Фронтальні види контрольних робіт				
Форми контролю	I	II	I	II
Перевірка мовної теми	2	2	3	3
Письмо:				
есе	2	3	1	1
переказ	-	-	1	1
твір	-	-	1	1
Індивідуальні види контрольних робіт				
Говоріння:				
діалог	1	-	1	-
усний переказ	1	-	1	-
уний твір	-	1	-	1

У таблицях зазначено мінімальну кількість фронтальних видів контрольних робіт, учитель на власний розсуд має право збільшувати цю кількість залежно від рівня підготовленості класу, здібностей конкретних учнів, умов роботи тощо.

Оцінка за контрольний твір з української мови та переказ є середнім арифметичним за зміст і грамотність, яку виставляють у колонці з датою написання роботи (надпис у колонці «Твір», «Переказ» не роблять).

Акцентуємо увагу, що в разі відсутності учня на одному зі спарених уроків під час написання контрольного твору, переказу рекомендуємо давати йому індивідуальне завдання, визначене вчителем. Зазначене завдання виконується учнем під час уроку.

Кількість робочих зошитів з української мови за класами:

7 – 9 класи – по два зошити;

10 – 11 класи – по одному зошиту.

Для контрольних робіт з української мови в усіх класах використовують по одному зошиту.

Ведення зошитів оцінюють від 1 до 12 балів щомісяця протягом семестру і вважається поточною оцінкою, що зараховують до найближчої тематичної. Під час перевірки зошитів ураховують наявність різних видів робіт, грамотність, охайність, уміння правильно оформити роботи.

У разі відсутності учня на уроках протягом місяця рекомендуємо в колонці за ведення зошита зазначати н/о (нема оцінки).

В освітньому процесі заклади загальної середньої освіти можуть використовувати лише навчальну літературу, що має гриф МОН України або висновок «Схвалено для використання в загальноосвітніх навчальних закладах» відповідною комісією Науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України. Перелік навчальної літератури постійно оновлюється і доступний на вебсайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://imzo.gov.ua/pidruchniki/pereliki/>).

В умовах нового формату освітньої діяльності в Україні – дистанційної форми навчання в період воєнного стану в режимі онлайн і офлайн учителям рекомендуємо використовувати сучасні електронні ресурси: ZOOM, Viber, Skype, безкоштовні платформи Google Classroom, Moodle, Microsoft Teams, записи уроків у межах проєкту «Всеукраїнська школа онлайн» тощо.

Фронтальні та індивідуальні види контролю в умовах воєнного стану проводяться з урахуванням матеріально-технічних можливостей закладу освіти, учителя-філолога. Педагог на свій розсуд може визначати вид та зміст завдань. Необхідні рішення щодо організації освітнього процесу, зокрема з української мови, можуть прийматися рішенням методичних об'єднань учителів-філологів.

Крім того, для забезпечення доступності освітніх матеріалів учням, які навчаються за кордоном, мали чи мають проблеми з доступом до освіти протягом тривалого часу розроблено Рекомендації щодо скорочення модельних навчальних програм з української мови для 5-6 класів, навчальних програм для 7-9, 10-11 класів закладів загальної середньої освіти. Документ розміщений на офіційному сайті МОН.

Завдання оцінюються відповідно до критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів 7–11 класів.

Українська мова в класах з навчанням мовами національних меншин і корінних народів закладів загальної середньої освіти

Вивчення української мови в 7-9, 10-11 класах з навчанням мовами національних меншин закладів загальної середньої освіти здійснюється за програмами, затвердженими наказами Міністерства освіти і науки України: у 6-9 класах (наказ МОН України від 07.06.2017 №804); у 10-11 класах (рівень стандарту) (наказ МОН України від 23.10.2017 № 1407).

Навчальні програми розміщені на офіційному вебсайті МОН України за покликанням: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi>.

Вивчення української мови в 7-9, 10-11 класах з навчанням мовами національних меншин здійснюється на засадах компетентнісного підходу. Окрім обов'язкових видів творчих робіт, до навчальної програми включено

рекомендовані, право вибору яких надано вчителю, змінювати теми висловлень відповідно до інтересів і потреб кожного класу. Учитель може обирати послідовність розкриття навчального матеріалу в межах окремої теми, але так, щоб не порушувалась логіка його викладу.

Зауважимо, що кількість годин, зазначених у програмі на вивчення української мови в основній школі, розподілено таким чином:

7 клас	8 клас	9 клас
2,5 (88 год, 3 год– резерв для використання на розсуд учителя)	2 (70 год, 4 год–резерв для використання на розсуд учителя)	2 (70 год, 4 год–резерв для використання на розсуд учителя)

Фронтальні види контрольних робіт

Форми контролю	7		8		9		
	П	І	П	І	П	І	П
Перевірка мовної теми*	4	3	3	2	2	2	2
Письмо: ПЕРЕКАЗ	1	1	1	1	1	1	1
ТВІР	1	–	1	1	1	1	1
ПРАВОПИС: ДИКТАНТ**	1	1	1	1	1	1	1
АУДІЮВАННЯ*	1	–	1	–	1	–	1
ЧИТАННЯ МОВЧКИ*	–	1	–	1	–	1	–
КОНТРОЛЬНЕ СПИСУВАННЯ	-	-	-	-	-	-	-

Фронтальні види контрольних робіт (10 –11 класи) (рівень стандарту)

Форми контролю	10		11	
	І	І	П	
Перевірка мовної теми*	2	2	2	2
Письмо: переказ	1	1	1	1
твір	1	-	1	-
Правопис: диктант**	1	1	1	1
Аудіювання*	–	1	–	1
Читання мовчки*	1	–	1	–

* Основною формою перевірки мовної теми, аудіювання і читання мовчки є тестові завдання.

** Основною формою перевірки орфографічної й пунктуаційної грамотності є контрольний текстовий диктант.

У таблиці зазначено мінімальну кількість фронтальних видів контрольних робіт, учитель на власний розсуд має право збільшувати цю кількість, залежно від рівня підготовленості класу, здібностей конкретних учнів, умов роботи тощо.

Ведення зошитів оцінюється від 1 до 12 балів щомісяця протягом семестру і вважається поточною оцінкою. Під час перевірки зошитів ураховується наявність різних видів робіт, грамотність, охайність, уміння правильно оформити роботу. У разі відсутності учня на уроках протягом місяця рекомендуємо в колонці за ведення зошита зазначати «н/о» (нема оцінки).

Для контрольної перевірки мовних знань і вмінь використовуються завдання в тестовій формі.

Фронтально оцінюються *аудіювання, читання мовчки, диктант, письмовий переказ і письмовий твір (навчальні чи контрольні види робіт)*, мовні знання й уміння, запис яких здійснюється на сторінці класного журналу «Зміст уроку».

Індивідуально оцінюються *говоріння* (діалог, усний переказ, усний твір) і *читання вголос*. Для цих видів діяльності не відводять окремого уроку, проте відводять окрему колонку без дати на сторінці класного журналу «Облік навчальних досягнень». У I семестрі проводять оцінювання 2 видів мовленнєвої діяльності (усний переказ, діалог), результати оцінювання виставляють у колонку без дати й ураховують у найближчу тематичну. У II семестрі проводять оцінювання таких видів мовленнєвої діяльності, як усний твір і читання вголос, яке здійснюється у 7–9 класах. Повторне оцінювання чотирьох видів мовленнєвої діяльності не проводять.

На розсуд учителя перевірка мовних знань і вмінь також може поєднуватися з виконанням завдань двох видів мовленнєвої діяльності (*аудіювання, читання мовчки*).

Тематичну оцінку виставляють на підставі поточних оцінок з урахуванням контрольних робіт.

Якщо дитина хворіла протягом вивчення теми, то в журнал за тему виставляється «н/а».

Оцінку за семестр виставляється на основі тематичного оцінювання.

Кількість робочих зошитів з української мови визначається за класами:

7–9 класи – по два зошити;

10–11 класи – по одному зошиту.

Інформуємо, що в освітньому процесі заклади загальної середньої освіти можуть використовувати лише навчальну літературу, що має гриф МОН України або схвалена відповідною комісією Науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України. Перелік навчальної літератури доступний на офіційному вебсайті МОН України (<https://mon.gov.ua/ua>) та вебсайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://imzo.gov.ua/>). Інша література може використовуватися тільки як додаткова.

У 2023/2024 навчальному році вивчення української літератури в 7–9 класах здійснюватиметься за навчальною програмою зі змінами, затвердженими наказом МОН від 07.06.2017 №804;

у 10-11 класах – за навчальними програмами (рівень стандарту та профільний рівень), затвердженими наказом МОН від 23.10.2017 № 1407.

Навчальні програми розміщені на офіційному сайті МОН за покликанням: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi>.

Зміст навчального матеріалу передбачає текстове вивчення творів, що виділені *напівжирним шрифтом*, інші ж лише називаються для допомоги вчителю під час вивчення певної теми. Крім того, для осучаснення змістового компонента, актуалізації компетентнісного підходу, надання вчителю методичної допомоги під час вивчення програмових тем запропоновано *рекомендаційну рубрику «Мистецький контекст» (МК)*.

Вивчення української літератури також відбувається із залученням *міжпредметних зв'язків – МЗ* (українська мова, історія, зарубіжна література, образотворче мистецтво, музика тощо).

Звертаємо особливу увагу на те, що запропонована кількість годин на вивчення кожного розділу чи підрозділу є *орієнтовною*, учитель може її перерозподіляти на власний розсуд. *Резервний час* учитель може використовувати також довільно, зокрема для збільшення кількості годин на вивчення окремого твору, для уроків розвитку мовлення, контрольного оцінювання, творчих та інших робіт (екскурсій, диспутів, семінарів тощо).

Запроваджено (*) – для творів, які не є обов'язковими, їх можна розглядати додатково, за вибором учителя, наявністю часу або самостійно.

Наприкінці програми для кожного класу подано *орієнтовні списки літератури* для додаткового (самостійного) читання.

У навчальній програмі профільного рівня передбачено вивчення творів літератури народів України, передовсім кримських татар. Також важливим компонентом програми є «Читацький практикум», спрямований на формулювання практичних навиків усних і письмових роздумів над прочитаним у різних стильових формах.

З метою рівномірного розподілу навантаження учнів протягом навчального року подаємо рекомендовану кількість видів контролю з української літератури (за класами). Поданий у таблиці розподіл годин є мінімальним і обов'язковим для проведення в кожному семестрі. Учитель-словесник на власний розсуд може збільшити кількість видів контролю відповідно до рівня підготовленості учнів, особливостей класу тощо.

Обов'язкова кількість видів контролю з української літератури в 7–9 класах

Класи	7		8		9	
Семестри	I	II	I	II	I	II
Контрольні роботи у формі:	3	3	3	3	3	3

контрольного класного твору;	1	1	1	1	1	1
виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання тощо)	2	2	2	2	2	2
Уроки розвитку мовлення* (у+п)	2	2	2	2	2	2
Уроки позакласного читання	2	2	2	2	2	2
Перевірка зошитів	4	5	4	5	4	5

Обов'язкова кількість видів контролю з української літератури в 10-11 класах

Семестри	I	II	I	II
Рівні	стандарту		профільний	
Контрольні роботи у формі:	3	3	4	4
контрольного класного твору*;	1	1	1	1
виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання)	2	2	3	3
Уроки розвитку мовлення**	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)
Уроки позакласного читання	1	1	2	2
Перевірка зошитів	4	5	4	5

*Контрольні класні твори пропонуємо давати у формі есе, мінітворів щодо розкриття певної проблеми чи образу програмового тексту тощо. Це розвиватиме самостійне творче мислення учнів і дасть їм можливість виконати роботу протягом одного уроку.

**У кожному семестрі обов'язковим є проведення двох уроків розвитку мовлення: одного уроку усного розвитку мовлення, а другого – письмового. Умовне позначення в таблиці – (у + п).

Рекомендуємо оцінку за письмовий вид роботи виставляти всім учням, за усний – кількості учнів, які відповідали протягом уроку.

Оцінку за ведення зошита з української літератури виставляють у кожному класі окремою колонкою в журналі раз на місяць і враховують як поточну до найближчої тематичної. Під час оцінювання зошита з української літератури слід урахувати наявність різних видів робіт; грамотність (якість виконання робіт); охайність; уміння правильно оформлювати роботи (дотримання вимог орфографічного режиму). У разі відсутності учня на уроці протягом місяця рекомендуємо в колонці за ведення зошита зазначати н/о (нема оцінки).

Оцінка за контрольний твір з української літератури є середнім арифметичним за зміст і грамотність, яку виставляють у колонці з датою написання роботи. Надпис у журнальній колонці «Твір» не робиться.

Оцінку за читання напам'ять творів з української літератури виставляють у колонку без дати з надписом «Напам'ять».

З метою формування читацької компетенції доцільним є використання в освітньому процесі інтерактивних форм (відповідні інтернет-ресурси, мультимедіа, електронні книги й бібліотеки, аудіозаписи) і методів викладання предметів мовно-літературного спрямування, що мотивують інтерес учнів до читання, засвоєння літературних творів, уміння вступати в діалоги, аргументувати свою думку. Також необхідно включати матеріали щодо різних методик активного читання. Вчитель має акцентувати увагу на підвищення рівня читацької грамотності учнів, зокрема, формування здатності учня сприймати, аналізувати, використовувати й оцінювати письмовий текст задля досягнення певних цілей, розширювати свої знання й читацький потенціал.

Навчальна та методична література з української літератури, рекомендована МОН, зазначена в Переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки, що розміщений на офіційному сайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://imzo.gov.ua/pidruchniki/pereliki/>).

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

У 2023/2024 навчальному році вивчення зарубіжної літератури в 7 – 9 класах здійснюватиметься за навчальною програмою зі змінами, затвердженими наказом МОН від 03.08.2022 № 698;

у 10-11 класах – за навчальними програмами (рівень стандарту та профільний рівень), що затверджені наказом МОН від 03.08.2022 № 698 .

Звертаємо увагу, що основою для календарно-тематичного планування уроків зарубіжної літератури є чинні навчальні програми. Учитель має право самостійно розподіляти години на текстуальне вивчення творів, розвиток мовлення, позакласне читання, ураховуючи визначену кількість годин на опрацювання конкретного розділу. Він має змогу вільно і творчо підійти до організації навчальної діяльності на уроках зарубіжної літератури з урахуванням конкретних умов викладання, читацьких інтересів учнів.

Викладання зарубіжної літератури в закладах загальної середньої освіти здійснюють *українською мовою*. Твори зарубіжних письменників у курсі зарубіжної літератури вивчають в *українських перекладах*. Для зіставлення можливе залучення перекладів, переспівів іншими мовами, якими володіють учні (англійською, німецькою, французькою тощо). За наявності необхідних умов бажаним є розгляд художніх текстів (у фрагментах або цілісно) мовами оригіналів. У такому разі предмет «Зарубіжна література» виконує додаткову функцію *вдосконалення володіння учнями іноземними та іншими мовами*.

З метою систематизації та упорядкування навантаження учнів протягом навчального року подаємо рекомендовану кількість видів контролю в процесі вивчення зарубіжної літератури в кожному класі. Поданий у таблиці розподіл годин є мінімальним і обов'язковим для проведення в кожному семестрі. Учитель на власний розсуд може збільшити кількість видів контролю відповідно до рівня підготовленості учнів, особливостей класу тощо.

Обов'язкова кількість видів контролю із зарубіжної літератури в 7–9 класах

Класи	7		8		9	
Семестри	I	II	I	II	I	II
Контрольні роботи у формі:	3	3	3	3	3	3
контрольного класного твору;	1	1	1	1	1	1
виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання)	2	2	2	2	2	2
Уроки розвитку мовлення* (у+п)	2	2	2	2	2	2
Уроки позакласного читання	2	2	2	2	2	2
Перевірка зошитів	4	5	4	5	4	5

Обов'язкова кількість видів контролю із зарубіжної літератури в 10-11 класах

Семестри	I	II	I	II
Рівні	стандарту		профільний	
Контрольні роботи у формі:	2	2	4	4
контрольного класного твору*;	1	1	1	1
виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання)	1	1	3	3
Уроки розвитку мовлення**	2 (1у+1п; у межах текстуально го вивчення)	2 (1у+1п; у межах текстуально го вивчення)	3 (1у+2п)	3 (2у+1п)
Уроки позакласного читання	1	1	2	2
Перевірка зошитів	4	5	4	5

У 8 – 9 класах з поглибленим вивченням зарубіжної літератури пропорційно збільшується кількість контрольних робіт та уроків розвитку мовлення (на розсуд учителя визначається кількість і види контрольних робіт).

*У кожному семестрі обов'язковим є проведення двох уроків розвитку мовлення: одного уроку усного розвитку мовлення, а другого – письмового. Умовне позначення в таблиці – (у + п).

Під час оцінювання зошита із зарубіжної літератури слід ураховувати наявність різних видів робіт; грамотність (якість виконання робіт); охайність; уміння правильно оформлювати роботи (дотримання вимог до оформлення орфографічного режиму).

Оцінку за ведення зошита із зарубіжної літератури виставляють у кожному класі окремою колонкою в журналі раз на місяць і враховують як поточну до найближчої тематичної.

У разі відсутності учня на уроках протягом місяця рекомендуємо в колонці за ведення зошита зазначати н/о (нема оцінки).

Оцінка за контрольний твір із зарубіжної літератури є середнім арифметичним за зміст і грамотність, яку виставляють у колонці з датою написання роботи, надпис у журнальній колонці «Твір» не роблять.

Орієнтовний обсяг письмового твору, складеного учнем/ученицею

Клас	Кількість сторінок
7-й	1,5–2,0
8-й	2,0–2,5
9-й	2,5–3,0

*Орієнтовний обсяг письмового твору
(рівень стандарту)*

Клас	Кількість сторінок
10-й	3,0–3,5
11-й	3,0–3,5

*Орієнтовний обсяг письмового твору
(профільний рівень)*

Клас	Кількість сторінок
10-й	3,0–3,5
11-й	3,5–4,5

Оцінку за читання напам'ять творів із зарубіжної літератури виставляють у колонку без дати з надписом «Напам'ять».

Навчальна та методична література з української літератури, рекомендована МОН, зазначена в Переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки, що розміщений на офіційному сайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://imzo.gov.ua/pidruchniki/pereliki/>).

ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
щодо викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої
освіти у 2023/2024 навчальному році

ПОЧАТКОВА ОСВІТА

У 2023/2024 навчальному році освітній процес у 1 – 4 класах спрямовують на реалізацію Державного стандарту початкової освіти з урахуванням досягнень впровадження концептуальних засад реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» та подолання викликів, зумовлених особливостями освітнього процесу в умовах воєнного стану, зокрема і подолання освітніх втрат. Пріоритетності набуває організаційне забезпечення таких напрямів освітньої діяльності:

- організація освітнього процесу в умовах очної / дистанційної / змішаної форм навчання;
- посилення роботи щодо забезпечення соціально-емоційного розвитку, зокрема і формування навичок самозарадності;
- посилення заходів безпеки життєдіяльності, зокрема просвіта щодо цивільного захисту;
- організація роботи з подолання освітніх втрат із застосуванням діагностувальних методик їх виявлення; підвищення результатів навчання учнів 1-4 класів засобами компетентнісно орієнтованого навчання на засадах індивідуального й диференційованого підходів;
- актуалізація національно-патріотичного виховання, формування громадянської позиції;
- психологічний супровід освітнього процесу в умовах воєнного й післявоєнного часу.

Відповідно до п.1 статті 54 Закону України «Про освіту» щодо прав і обов'язків педагогічних працівників в організації освітнього процесу педагогічні працівники, які здійснюють освітню діяльність у початковій школі, реалізують право на академічну свободу, у тому числі свободу викладання, свободу від втручання в педагогічну діяльність, право на вільний вибір форм, методів і засобів навчання, освітніх методик і технологій, насамперед методик компетентнісного навчання відповідно до освітньої програми закладу освіти. Крім того, педагогічні працівники, які працюють у початковій школі, мають право на педагогічну ініціативу під час розроблення закладом освіти освітньої програми.

Освітня програма закладу освіти може бути розроблена на основі:

типової освітньої програми для учнів 1-2 класів закладів загальної середньої освіти, розробленої під керівництвом О. Я. Савченко;

типової освітньої програми для учнів 1-2 класів закладів загальної середньої освіти, розробленої під керівництвом Р. Б. Шияна;

типової освітньої програми для учнів 3-4 класів закладів загальної середньої освіти, розробленої під керівництвом О. Я. Савченко;

типової освітньої програми для учнів 3-4 класів закладів загальної середньої освіти, розробленої під керівництвом Р. Б. Шияна;

освітньої програми початкової освіти за вальдорфською педагогікою (автори Косенко Д. Ю., Мезенцева О. І.), лист ДСЯО від 11.09.2020 № 01/01-23/1044;

освітньої програми «Світ чекає крилатих» (науковий керівник Цимбалару А. Д.), лист ДСЯО від 22.09.2020 № 01/01-23/1115;

освітньої програми за педагогічною технологією «Росток» (науковий керівник Пушкарьова Т. О.), лист ДСЯО від 11.09.2020 № 01/01-23/1045;

освітньої програми «Інтелект України» (науковий керівник Гавриш І. В.), лист ДСЯО від 06.08.2020 № 01/01-23/929;

освітньої програми за системою розвивального навчання Д. Б. Ельконіна, В. В. Давидова та ін. (автори Старагіна І. П., Захарова Г. М. та ін.), лист ДСЯО від 11.09.2020 № 01/01-23/1043;

освітньої програми І циклу (1-2 класи) та ІІ циклу (3-4 класи) закладів загальної середньої освіти, які працюють за системою розвивального навчання (Центр психології і методики розвивального навчання), лист ДСЯО від 28.08.2021 № 01/01-23/1283.

Принадібно інформуємо, що частину навчального навантаження з фізичної культури (до 1 години на тиждень) у початковій школі можна використовувати на вивчення окремих навчальних предметів, що забезпечують рухову активність учнів (хореографія, ритміка, плавання тощо), за наявності відповідних умов, педагогічних кадрів та навчальних програм, які мають гриф Міністерства освіти і науки України.

Реалізацію типових освітніх програм для 1-2, 3-4 класів закладів загальної середньої освіти забезпечують підручники з грифом «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України». Їх електронні [версії](https://lib.imzo.gov.ua/yelektronni-vers-pdruchnikv/) [https://lib.imzo.gov.ua/yelektronni-vers-pdruchnikv/](у pdf-форматі) у вільному доступі розміщені в електронній бібліотеці на вебсайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти». Електронні версії чинних підручників можна використовувати онлайн, або за потреби зберегти на власному носії.

Використання навчальних посібників, зошитів з друкованою основою, що доповнюють зміст підручників, є обов'язковим і може мати місце в освітньому процесі лише за умови дотримання вимог щодо уникнення перевантаження учнів та добровільної згоди усіх батьків учнів класу на фінансове забезпечення.

Педагогічні працівники, які планують освітній процес за освітніми програмами, що не є типовими, використовують навчально-методичне забезпечення, що реалізує ці програми. Водночас підкреслюємо, що в освітньому процесі заклади загальної середньої освіти можуть використовувати лише навчальну літературу, що має грифи Міністерства освіти і науки України («Рекомендовано Міністерством освіти і науки України», «Схвалено для використання в освітньому процесі») або висновок «Схвалено для використання

в загальноосвітніх навчальних закладах» (наданий у 2019-2020 роках). Перелік грифованої навчальної літератури доступний на офіційному вебсайті Міністерства та на вебсайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (у переліку: <https://docs.google.com/spreadsheets/d/1KNxK-QSJxSFmexcGOP9irYw-ufgbWfiQbajDldiLNvQ/edit#gid=1744497099>, або у каталозі: <https://docs.google.com/spreadsheets/d/1naji5evqns8bjx02T5heQCBMb3PAgdNa/edit#gid=1788068233>).

Добираючи змістове забезпечення вивчення предметів, рекомендуємо передбачити можливості використання цифрових засобів навчання. Слід виважено обирати електронні освітні ресурси, ураховуючи їх дидактичну доцільність, фактологічну коректність змісту, відповідність навчальній програмі. Вибір цифрової платформи для використання в освітньому процесі заклад загальної середньої освіти здійснює самостійно з урахуванням технічних можливостей учителів та учнів.

Привертаємо увагу: за умов використання дистанційної / змішаної форм навчання посилюється значущість навчання щодо безпеки в інтернеті. Рекомендуємо знайомити учнів з порядком реагування на інциденти, що створюють ситуації небезпеки під час роботи онлайн. Доцільно обговорити з батьками можливості використання контент-фільтрів (систем батьківського контролю), щоб пошук / перегляд інформації в інтернеті був безпечним, її зміст відповідним віковим можливостям його сприйняття та опрацювання.

Також радимо формувати в учнів мережевий етикет, спонукати дотримуватись правил спілкування та взаємодії в інтернеті, нести відповідальність за власні дії в мережевому просторі.

Акцентуємо увагу на важливості повторення і дотримання правил безпечної роботи з комп'ютером, необхідності виконання спеціальних вправ для зняття втоми очей, напруги тіла під час сидіння тощо. Принагідно нагадуємо, що з особливостями організації дистанційного й змішаного навчання можна ознайомитися в листі Міністерства освіти і науки України від 02.11.2020 № 1/9-609 (<https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-organizaciyi-distancijnogo-navchannya>), навчально-методичних посібниках зазначеної тематики, що схвалені для використання в освітньому процесі (<https://cutt.ly/UHc3dvF>; <http://surl.li/bzrqtc>; <http://surl.li/achlt>). Також радимо ознайомитися зі звітом за результатами дослідження якості організації дистанційного навчання у закладах загальної середньої освіти України, яке було проведено Державною службою якості освіти (https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2022/09/Zvit_Distance_learning_spreads_SQE_SURGe_05.09.2022.pdf), та з рекомендаціями «Як налагодити освітній процес в умовах дистанційного навчання» (<https://sqe.gov.ua/yak-nalagoditi-osvitniy-proces-v-umova/>)

Змістове наповнення освітнього процесу відображається в **календарно-тематичному плані** з урахуванням усіх очікуваних результатів навчання, визначених освітньою програмою закладу загальної середньої освіти. Під час розроблення календарно-тематичного плану вчитель / учителька самостійно визначає послідовність формування очікуваних результатів навчання,

враховуючи при цьому послідовність змісту в обраному підручнику та можливості учнів класу. Учитель / учителька самостійно визначає кількість годин на вивчення програмових тем. У межах навчальних годин відповідно до освітньої програми пропонується виділити час на проведення навчально-пізнавальної практики, екскурсій. Акцентуємо увагу, що час на таку навчальну діяльність може бути розподілений протягом навчального року. Вибір змісту і форм організації навчально-пізнавальної практики заклад освіти визначає самостійно.

Також привертаємо увагу, що для побудови освітнього процесу з урахуванням навчальних можливостей і потреб учнів класу доцільно зберігати **гнучкість календарно-тематичного плану протягом року** й, за потреби, змінювати терміни опрацювання програмових тем відповідно до результатів засвоєння учнями навчального матеріалу. Водночас під час коригування календарно-тематичного плану необхідно передбачити можливість опанування програмовим матеріалом на кінець кожного циклу навчання відповідно до очікуваних результатів освітніх програм закладу освіти. Задля цього можна використовувати резервний час програм, що передбачено Державним стандартом початкової освіти ([пункт 26](#)). Загалом, резервний час програм учитель / учителька може використовувати на власний розсуд, зокрема для удосконалення навчального досвіду учнів, дослідження навколишнього середовища, у якому мешкають діти, краєзнавчих розвідок, дослідницько-пізнавальних проєктів та екскурсій, у тому числі з ініціативи дітей, подолання виявлених у процесі формування оцінювання утруднень у навчальній діяльності школярів тощо.

Організаційне забезпечення виконання календарно-тематичного плану учитель здійснює під час **поурочного планування**. Плани уроків / занять є робочими матеріалами вчителя. Їх форму (текст, таблиця, схема тощо), структуру (відповідно до обраної учителем класифікації типів уроків), спосіб фіксації (на папері, на цифровому пристрої) учитель обирає на власний розсуд. Документ для вчителя був дієвим керівництвом до організації взаємодії учасників освітнього процесу задля досягнення очікуваних результатів навчання. У плані уроку / заняття визначається тема й мета уроку; послідовність навчальних завдань та організаційні форми їх опрацювання; навчальні завдання для індивідуальної / групової / фронтальної роботи учнів тощо. Учителям, які лише розпочали професійну діяльність, доцільно планувати тривалість роботи над завданнями, щоб забезпечити раціональність використання навчального часу на уроці / занятті.

Зазначимо, що мета уроку / заняття має розкривати очікувані результати навчання, які планується досягнути упродовж цього уроку / заняття. Характерними ознаками запланованого комплексу навчальних завдань мають бути: відповідність навчальних завдань можливостям учня виконати його; дидактична доцільність і дозованість навчальних завдань; взаємопов'язаність і поступове нарощування складності навчальних завдань тощо.

Календарно-тематичне і поурочне планування здійснюється вчителем у довільній формі. Формат, обсяг, структура, зміст та оформлення календарно-

тематичних, поурочних планів, інших необхідних у професійній діяльності робочих матеріалів є індивідуальною справою вчителя. Установлення універсальних стандартів таких документів у межах закладу загальної середньої освіти, у межах населеного пункту, району, області є неприпустимим.

Радимо опрацювати результати дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2022/2023 навчальному році, що було проведене Державною службою якості освіти ([file:///C:/Users/User/Downloads/yakist-osvity-v-umovah-viyny-web-3%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/yakist-osvity-v-umovah-viyny-web-3%20(1).pdf)) та врахувати їх, організовуючи освітній процес у 2023/2024 навчальному році.

Акцентуємо увагу, що під час планування організаційних форм роботи на уроці / занятті важливо враховувати, що в умовах компетентісно орієнтованого навчання посилюється значущість роботи з **формування навичок самоорганізації і самонавчання**, уміння виокремлювати серед потоку інформації тієї, яка цікавить найбільше, яка потрібна для виконання певного навчального завдання тощо. Однією із форм самоосвітньої діяльності учнів може бути самопідготовка у позаурочний час. Її зміст, характер, форми роботи вчитель скеровує через пропозицію дидактично доцільних навчальних завдань на вибір учнів. Здебільшого такі завдання спрямовані на розвиток пізнавального інтересу, творчих умінь. Також їх метою може бути самовдосконалення учнів з урахуванням результатів формувального оцінювання. Завдання для самопідготовки мають забезпечувати диференціацію освітнього процесу з урахуванням вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей здобувачів освіти, їхніх пізнавальних інтересів та готовності самостійно виконувати те чи інше завдання.

Під час вибору завдання для самопідготовки, при визначенні його обсягу необхідно враховувати часові затрати дитини на виконання, сумарний час виконання завдань для самопідготовки із різних предметів у співвіднесенні з вимогами Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти (затверджений [наказом](#) МОЗ 25.09.2020 № 2205, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 10.11.2020 р. за № 1111/35394), якими визначено, що «тривалість виконання завдань для самопідготовки учнів у позанавчальний час не рекомендується більше ніж 1 година у 3 – 5 класах. Учням 1 – 2 класів не рекомендуються обов'язкові завдання для самопідготовки у позанавчальний час» (пункт 6 розділу V). Водночас, за потреби, з урахуванням індивідуальних навчальних можливостей і потреб учням 2-х класів радимо пропонувати індивідуальні завдання за вибором. Саме завдання має бути дозованим, аргументовано значущим для дитини, з чіткою знайомою інструкцією, що передбачає відтворення / застосування відомих способів дій. Сумарні витрати часу на виконання завдань для самопідготовки учнями 2 класів не повинні перевищувати 45 хв на добу.

Поряд з дидактичною доцільністю завдання для самопідготовки мають бути цікавими і посилюючими для учнів, формувати в них впевненість і відповідальність за власні дії, розвивати творчість та ініціативність. З метою підготовки матеріалів для навчальних проєктів варіантами завдань для самопідготовки може бути ознайомлення з довідковими матеріалами в

бібліотеці, спостереження і замальовки / фотографування результатів, інтерв'ювання батьків / друзів тощо.

Пропонуємо уточнювати дітям термін виконання завдання для самопідготовки (до наступного уроку; через тиждень/два тижні), який для кожного може бути гнучким. Ураховуючи вікові особливості учнів, максимальним терміном виконання завдання для самопідготовки може бути два тижні. Як правило, такий термін надається для підготовки до позакласного читання, представлення групового навчального проєкту тощо. Завдання для самопідготовки можуть передбачати роботу з електронними освітніми ресурсами, які є в арсеналі закладу освіти, учителя, учнів. Такі завдання мають відповідати програмовій темі, що опрацьовується. Також має бути відпрацьована техніка роботи з подібними навчальними матеріалами в умовах класного навчання.

Однією із форм створення психологічно комфортної атмосфери в класному колективі, актуалізації в учнів мотивації до навчальної діяльності є **ранкові зустрічі**. У 2023/2024 навчальному році доцільно розширити їх змістове наповнення. Пропонуємо під час ранкових зустрічей знайомити учнів з правилами дій в період надзвичайних ситуацій, у тому числі в період воєнного часу. Актуальними в цей час є теми особистої безпеки в умовах загрози та виникнення надзвичайної ситуації, користування засобами захисту від її наслідків, вивчення правил пожежної, мінної безпеки та основ цивільного захисту. Для опрацювання зазначених тем радимо організовувати ситуаційно-рольові ігри, виконання практичних вправ (тренінги) на засвоєння алгоритмів дій під час небезпеки, зокрема і дій за сигналами оповіщення цивільного захисту.

На ранкову зустріч бажано відводити перші 10 – 15 хвилин навчального дня, що радимо врахувати під час розроблення розкладу дзвінків для 1 – 4 класів. Решту часу навчального дня необхідно розподілити між уроками та перервами відповідно до кількості годин навчального плану, що є академічними годинами, та тривалості уроків, визначеної у Законі України «Про загальну середню освіту». Для кожного класу розклад дзвінків може бути гнучким і, за потреби, коригується вчителем з урахуванням особливостей учнів класу та дидактичної доцільності запланованої на день навчальної діяльності.

Тривалість уроків у закладах освіти становить: у перших класах – 35 хвилин, у других – четвертих класах – 40 хвилин. Заклад освіти може обрати інші, крім уроку, форми організації освітнього процесу. Вибір має зумовлюватися дидактичною доцільністю, матеріально-технічною базою закладу, підготовкою вчителя та враховувати індивідуальні особливості учнів. Задля реалізації інтегративного підходу у змістовому забезпеченні освітнього процесу заклад загальної середньої освіти може по-різному комбінувати навчальний час в межах загальної кількості навчальних годин, визначених освітньою програмою.

З метою розширення можливостей закладу освіти щодо забезпечення якості початкової освіти через створення інноваційного освітнього простору учня початкової школи, впровадження науково обґрунтованих організаційних форм навчання рекомендуємо скористатися пропозиціями науковців Інституту

педагогіки НАПН України та ознайомитися з особливостями організації навчальної взаємодії учнів з об'єктами шкільного освітнього середовища (<http://surl.li/ekikl>); дидактичними моделями організаційних форм компетентнісно орієнтованого навчання (<https://cutt.ly/eynEePM>).

Фактичне виконання навчальної програми фіксується у класному журналі відповідно до Методичних рекомендацій щодо заповнення Класного журналу учнів початкових класів Нової української школи, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 02.09.2020 № 1096. Привертаємо увагу, пропоновані рекомендації стосуються структурування Класного журналу (розподілу сторінок між предметами вивчення та інтегрованими курсами), фіксації змісту та форм фактично проведених уроків. Фіксацію результатів оцінювання навчальних досягнень учнів здійснюють відповідно до Методичних рекомендацій щодо оцінювання результатів навчання учнів 1-4 класів закладів загальної середньої освіти, що затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 13.07.2021 №813, та роз'яснень до них, викладених у цьому документі в окремому розділі. Окрім того, ведення класних журналів заклади освіти можуть здійснювати в електронних системах, без дублювання інформації на паперових носіях.

Для реалізації пріоритетного напрямку освітньої діяльності щодо організації роботи з подолання освітніх втрат із застосуванням діагностувальних методик їх виявлення, підвищення результатів навчання учнів 1-4 класів засобами компетентнісно орієнтованого навчання на засадах індивідуального й диференційованого підходів радимо скористатися методичними рекомендаціями щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році (лист МОН від 19.08.2022 № 1/9530-22) у частинах, що стосуються діагностування навченості учнів 2-4 класів на початку навчального року (с. 7-12 додатку 2 до листа) та можливостей компетентнісно орієнтованого навчання для підвищення результатів навчання учнів 1-4 класів (с. 26-35 додатку до листа). Окрім того, корисними є матеріали щодо компетентнісного підходу у навчанні, розроблені Державною службою якості освіти (<https://sqe.gov.ua/kompetentnisny-pidhid-navchannia/>).

Невід'ємним напрямком реалізації компетентнісно орієнтованого навчання, завдання якого визначені у Державному стандарті початкової освіти, є робота з розвитку критичного мислення, завдяки якому людина здатна бачити проблеми, ставити питання, опрацьовувати інформацію з різних джерел, прогнозувати й оцінювати альтернативи, обґрунтовано робити вибір, ухвалювати рішення. Пропонуємо ознайомитися з особливостями такої роботи (<https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/navchalno-metodychny-posibnyky/dlya-pedpraysivnykiv/Metody-%20Pometun.pdf>) й системно запроваджувати пропоновані методичні настанови в освітньому процесі.

Зважаючи на емоційно чутливу, пов'язану з російсько-українською війною ситуацію, в якій працюють сьогодні заклади загальної середньої освіти, вважаємо доцільним для проєктування освітнього процесу та його поточного коригування упродовж навчального року окрім діагностування навченості учнів

2-4 класів на початку навчального року спланувати у співпраці із соціально-психологічною службою закладу освіти діагностику особистісних якостей учнів, якісних особливостей навчальної діяльності, сформованості навчальної мотивації, стану психологічного клімату в класі тощо. Використання отриманих результатів здійснених діагностувань дозволить якісно покращити реалізацію індивідуалізації й диференціації освітнього процесу, за потреби організувати освітній процес за індивідуальною освітньою траєкторією. Для такої роботи радимо скористатись матеріалами навчально-методичного посібника для педагогічних працівників С. Л. Коробко, О. І. Коробко «Нова українська школа: діагностична та корекційно-розвивальна робота з молодшими школярами» (https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/navchalno-metodychny-posibnyky/dlya-pedpraysivnykiv/LiteraLTD_Korobko_m.pdf) або іншими, рекомендованими / схваленими для використання в освітньому процесі закладів освіти, навчально-методичними виданнями з питань діагностики особистісних якостей здобувачів освіти.

Пріоритетність завдання посилення роботи щодо забезпечення соціально-емоційного розвитку, зокрема і формування навичок самозарадності, викликана як емоційно чутливою, пов'язаною з російсько-українською війною, ситуацією, так і завданнями реформи загальної середньої освіти, яка продовжується в Україні. Організовуючи освітній процес, важливо враховувати, що його ефективність для успішного особистісного зростання учнів зумовлюється увагою до формування навичок спілкування, співпраці, співпереживання, саморегуляції й самозарадності, позитивного мислення і управління навчанням. Радимо ознайомитися з особливостями формування у молодших школярів навичок конструктивного спілкування (<http://surl.li/ekhrp>) і використовувати поради у роботі з учнями, координуючи навчальну взаємодію під час уроків і в позаурочний час.

Реалізації зазначеного вище пріоритету освітньої діяльності сприятимуть настанови щодо формування емоційного інтелекту в учнів початкової школи (<http://surl.li/fmepg>), що зорієнтовують учителя у виборі відповідних форм і методів, з допомогою яких формується готовність учнів до співпраці з іншими, уміння адекватно виражати почуття й користуватись способами саморегуляції, виходу із складних ситуацій та зняття емоційної напруги.

Привертаємо увагу, що в умовах воєнного й післявоєнного стану актуальність здійснення психологічного супроводу освітнього процесу, що спрямовується на підтримку та практичну допомогу ближнім, які відчують емоційне напруження та страждання, створення сприятливої атмосфери, що дозволить дітям розслабитися, відновити почуття безпеки та психоемоційного комфорту, у 2023-2024 навчальному році залишається високою. У зв'язку з цим пропонуємо використовувати в освітньому процесі практики психологічного розвантаження, що висвітлені у методичних рекомендаціях щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році (с. 40-50 додатку 2 до листа МОН від 19.08.2022 № 1/9530-22).

Організація освітнього процесу в умовах агресії росії в Україні та

післявоєнного відродження актуалізує значущість створення такого освітнього середовища, в якому створені умови для осмислення дитиною себе свідомим українцем, з яскраво вираженими національною свідомістю та національно-культурною ідентичністю. Реалізацію завдання радимо вибудовувати відповідно до Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України (<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text>). Вважаємо доцільним, проектуючи процес засвоєння змісту навчальних предметів у 1-4 класах ґрунтуватись на настановах, що стосуються національно-патріотичного виховання і формування громадянської позиції в учнів 1-4 класів та які пропоновані у методичних рекомендаціях щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році (с. 35-40 додатку 2 до листа МОН від 19.08.2022 № 1/9530-22).

У 2023/2024 навчальному році оцінювально-аналітичну діяльність здійснюють відповідно до Методичних рекомендацій щодо оцінювання результатів навчання учнів 1-4 класів закладів загальної середньої освіти, що затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 13.07.2021 №813, та порад щодо оцінювання результатів навчання здобувачів початкової освіти та їх фіксація на носіях зворотного зв'язку між учасниками освітнього процесу, запропонованих у додатку 2 листа МОН від 19.08.2022 № 1/9530-22 (с. 13-26). Привертаємо увагу до прикінцевих положень рекомендацій: «Ці методичні рекомендації з питань оцінювання результатів навчання учнів 1-4 класів мають **рекомендаційний характер**. Відповідно до статті 54 Закону України «Про освіту» щодо академічної свободи педагогічних працівників заклад освіти може розробити власну систему оцінювання результатів навчання учнів, дотримуючись таких ключових вимог до неї:

- система оцінювання дозволяє реалізувати принцип дитиноцентризму в оцінювальній діяльності, що передбачає відкриття учню/учениці перспектив постійного розвитку відповідно до власних можливостей щодо опанування навчальним досвідом;
- система оцінювання не повинна призводити до розподілу учнів на групи за індивідуальними навчальними можливостями;
- система оцінювання має відповідати концептуальним засадам Нової української школи і сприяти досягненню обов'язкових результатів навчання учня, визначених у Державному стандарті початкової освіти».

Зазначені позиції означають, що пропоновані в обох документах (наказ МОН від 13.07.2021 №813; лист МОН від 19.08.2022 № 1/9530-22) пропозиції щодо видів, кількості діагностувальних робіт, способів фіксації результатів перевірки є орієнтовними і з ініціативи вчителя, методичного об'єднання можуть бути зміненими, що має бути затвердженом на засіданні педради. Прояв педагогічним працівником у професійній діяльності ініціативності та використання академічної свободи відповідає положенням статті 54 Закону України «Про освіту» та дозволяє побудувати освітній процес з урахуванням

особливостей учнів класу / закладу освіти, методичної системи, яку використовує педагогічний працівник.

Загалом, «відповідно до Методичних рекомендацій з питань формування внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладах загальної середньої освіти, що затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 30.11.2020 №1480, заклад загальної середньої освіти може розробляти і фіксувати загальні положення щодо оцінювання результатів навчання учнів в освітній програмі і конкретизувати їх у частині Положення про внутрішню систему забезпечення якості освіти в закладі загальної середньої освіти, що стосується системи оцінювання результатів навчання учня/учениці».

Важливим чинником побудови ефективного освітнього простору, в якому результативно зростає дитина, є конструктивна взаємодія школи і родини. Кожна дитина неповторна, наділена від природи унікальними здібностями, талантами та можливостями. Заклад освіти покликаний створити оптимальні умови для розкриття та розвитку здібностей, талантів і можливостей кожної дитини на засадах партнерської взаємодії між учителем, учнем і батьками. Це завдання вимагає запровадження таких форм спілкування і співпраці, які б забезпечували інтеграцію зусиль сім'ї й педагогічного колективу, спрямованих на забезпечення оптимальних умов розвитку учнів. У зв'язку з цим пріоритетності набувають просвітницька робота з батьками щодо дотримання єдності впливу школи і родини на зростання дитини, участь батьків в освітньому процесі, модернізація змісту і форм освітніх заходів, що актуалізують родинні цінності. Радимо ознайомитися з особливостями організації взаємодії з батьками учнів початкової школи, досвідом шкільної практики щодо впровадження педагогіки партнерства та впроваджувати його у власну професійну діяльність (<http://surl.li/geapz>).

Новий навчальний рік у зв'язку з російсько-українською війною може принести чимало викликів. Радимо бути стійкими, впевненими, витривалими, конструктивними у здійсненні вибору й ухваленні рішень. Для збереження внутрішньої стійкості психологи радять: орієнтуватись на власні цінності та планувати життя згідно з ними; бути зосередженими та «включеними» у життя; зосереджуватися на тому, що можете контролювати і зараз змінити, на що конкретно вплинути, що саме від вас залежить, оскільки це повертає відчуття безпеки та стійкості, визначає зону вашої ефективності; вирішувати проблеми, а не уникати їх; починати будь-яку справу чи вирішення проблемної ситуації з маленьких кроків; турбуватись про своє фізичне здоров'я та міцний сон; плекати добрі і змістовні стосунки з іншими людьми та шукати соціальну підтримку. (<https://www.bsmu.edu.ua/blog/yak-zahystyty-svoye-mentalno-zdorovya-v-umovah-postijnogo-stresu/>).

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

пр-кт Берестейський, 10, м. Київ, 01135, тел. (044) 481-32-21, факс (044) 481-47-96
E-mail: mon@mon.gov.ua, код ЄДРПОУ 38621185

Департаменти (управління) освіти
і науки обласних, Київської міської
(військових) державних адміністрацій

Заклади післядипломної
педагогічної освіти

Про інструктивно-методичні
рекомендації щодо викладання
навчальних предметів/інтегрованих
курсів у закладах загальної середньої
освіти у 2023/2024 навчальному році

Міністерство освіти і науки надсилає для практичного використання інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2023/2024 навчальному році, підготовлених спільно з Державною науковою установою «Інститут модернізації змісту освіти».

Також інформуємо, що чинними залишаються Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році (лист Міністерства освіти і науки України від 19.08.2022 № 1/9530-22, <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2022/08/20/02/Instruktazh-metod.rekom.shchodo.orhaniz.osv.protsesu.2022-2023.navchalnomu.rotsi.20.08.2022.pdf>) і Методичні рекомендації щодо окремих питань здобуття загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні, затверджені наказом Міністерства освіти і науки України 15 травня 2023 р. № 563, <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-shodo-okremih-pitan-zdobuttya-osviti-v-zakladah-zagalnoyi-serednoyi-osviti-v-umovah-voyennogo-stanu-v-ukrayini>.

Просимо довести інформацію до відома керівників закладів загальної середньої освіти та педагогічних працівників.

Додатки: на 175 арк.

Заступник Міністра

Андрій СТАШКІВ

МОН № 1/13749-23 від 12.09.2023

Підписав: Сташків Андрій Борисович

Сертифікат: 3FAA9288358EC003040000005BA236005D9BB900

Дійсний: з 25.05.2023 0:00:00 по 24.05.2025 23:59:59

ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ щодо викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2023/2024 навчальному році

У 2023/2024 навчальному році пріоритетними є такі напрями освітньої діяльності:

продовження реформи загальної середньої освіти відповідно до Концепції «Нова українська школа» – впровадження у 6 класах нового Державного стандарту базової середньої освіти (далі – Державний стандарт);

подолання втрат у навчанні, зумовлених спочатку тривалими карантинами, потім – військовою агресією РФ на території нашої держави;

посилення національно-патріотичного виховання, формування громадянської позиції, розвиток навичок інформаційної гігієни під час війни;

просвіта з питань особистої безпеки;

психологічна підтримка всіх учасників освітнього процесу.

У 2023/2024 навчальному році продовжується поетапне впровадження Державного стандарту базової середньої освіти (далі – Державний стандарт), відповідно учні 6 класів закладів загальної середньої освіти переходять на нову модель навчання.

Упровадження Державного стандарту спрямоване на зміни в організації освітнього процесу, які мають забезпечити можливості формування учнями/учнями ключових компетентностей і наскрізних умінь, визначених Законом України «Про освіту», та сприяти вихованню ціннісних орієнтирів відповідно до Концепції «Нова українська школа».

Основним документом, що забезпечує досягнення учнями визначених відповідним Державним стандартом вимог до обов'язкових результатів навчання учнів є освітня програма закладу загальної середньої освіти.

В освітній програмі закладу освіти зазначається перелік програм (модельних навчальних програм та/або навчальних програм) що використовуються закладом освіти в освітньому процесі у тому числі навчальні програми курсів за вибором.

Відповідно до навчального плану заклад освіти здійснює вибір модельних навчальних програм для закладів загальної середньої освіти з-поміж тих, яким надано гриф «Рекомендовано Міністерство освіти і науки України» (програми розміщено на сайтах Міністерства освіти і науки та Інституту модернізації змісту освіти за посиланнями:

(<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalniprogrami/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayinskoyi-shkolizaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>
<https://imzo.gov.ua/model-ni-navchal-ni-prohramy>).

Сукупність модельних та/або навчальних програм в освітній програмі закладу має охоплювати досягнення учнями результатів навчання з усіх

визначених Державним стандартом освітніх галузей. Отже *кожна модельна навчальна програма є важливим складником освітньої програми закладу освіти.*

Керуючись законодавством (стаття 11 Закону України «Про повну загальну середню освіту») привертаємо увагу керівників закладів освіти, що педагогічні працівники закладу освіти ***обирають модельні навчальні програми на певний цикл повної загальної середньої освіти і не можуть змінювати їх в середині циклу, зокрема при переході від 5-го до 6-го класу, оскільки кожна з модельних навчальних програм має особливості щодо реалізації вимог стандарту до результатів навчання на адаптаційному циклі.*** Водночас, для класів, які розпочинають навчання на адаптаційному циклі повної загальної середньої освіти у 2023 році (і в подальших роках), можуть бути обрані модельні навчальні програми інших авторів.

Інформуємо, що строк дії грифа окремих модельних навчальних програм скорочено у зв'язку з внесенням змін. У 2023 році наказом Міністерства надано гриф оновленим програмам:

Модельна навчальна програма «Зарубіжна література. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Богданець-Білокаленко Н. І., Снегірьова В. В., Фідкевич О. Л.);

Модельна навчальна програма «Українська мова. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Голуб Н. Б., Горошкіна О. М.);

Модельна навчальна програма «Українська література. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти (за науковою редакцією Яценко Т. О., авт. кол. Яценко Т. О., Пахаренко В. І., Кизилова В. В., Качак Т. Б., Слижук О. А., Овдійчук Л. М., Тригуб І. А., Дячок С. О. Макаренко В. М.);

Модельна навчальна програма «Зарубіжна література. 5–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Ніколенко О. М., Ісаєва О. О., Клименко Ж. В., Мацевко-Бекерська Л. В., Юлдашева Л. П., Рудніцька Н. П., Туряниця В. Г., Тихоненко С. О., Вітко М. І., Джангобекова Т. А.);

Модельна навчальна програма «Зарубіжна література. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Волощук Є. В.);

Модельна навчальна програма «Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної). 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Яценко Т. О., Тригуб І. А.);

Модельна навчальна програма «Здоров'я, безпека та добробут. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Воронцова Т.В., Пономаренко В.С., Лаврентьева І.В., Хомич О.Л.);

Модельна навчальна програма «Здоров'я, безпека та добробут. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Шиян О.І., Дяків В.Г., Волощенко О.В., Гриньова М.В., Козак О.П., Овчарук О.В., Седоченко О.Б., Сорока І.З., Страшко С.В.);

Модельна навчальна програма «Здоров'я, безпека та добробут. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Хитра З. М. Романенко О. А);

Модельна навчальна програма «Здоров'я, безпека та добробут. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Гущина Н.І., Василяшко І. П.).

Модельні навчальні програми на рівні закладу освіти конкретизуються у навчальні програми. З цією метою педагоги можуть у модельній навчальній програмі на власний розсуд зазначити кількість годин, необхідну на провадження послідовності досягнення результатів навчання учнів з відповідних навчальних предметів (інтегрованих курсів), змісту тієї чи іншої теми (розділу, модуля тощо) та видів навчальної діяльності учнів. Також педагоги можуть використовувати навчальні програми, розроблені на основі модельних авторським колективом відповідної програми, де авторами програми визначено кількість годин, необхідну на провадження послідовності досягнення результатів навчання учнів з відповідних навчальних предметів (інтегрованих курсів), змісту тієї чи іншої теми (розділу, модуля тощо) та видів навчальної діяльності учнів.

Учитель може розробити навчальну програму предмета, інтегрованого курсу (у тому числі білінгвальних курсів) на основі обраної модельної навчальної програми. При цьому педагоги можуть вносити зміни у пропонуваній модельною навчальною програмою зміст навчального предмета/інтегрованого курсу, з урахуванням підготовленості класу, регіональних особливостей, робочого навчального плану школи, необхідності своєчасного реагування на конкретні умови, в яких відбувається освітній процес, зокрема:

доповнювати зміст програми, включаючи регіональний компонент;

розширювати/поглиблювати або ущільнювати зміст окремих елементів (розділів, тем, модулів тощо) програми зважаючи на потреби учнів, матеріально-технічне забезпечення закладу освіти, запити батьків, громади тощо; доповнювати тематику практичних/творчих робіт;

вилучати окремі питання, з метою уникнення надмірної деталізації змісту навчального матеріалу.

Загальний обсяг таких змін може досягати 20%.

Також учитель може змінювати послідовність вивчення тем, не порушуючи логічної послідовності досягнення результатів навчання.

На основі модельної та/або затвердженої педагогічною радою навчальної програми навчального предмета (інтегрованого курсу) вчитель складає **календарно-тематичне планування** з урахуванням навчальних можливостей учнів класу. Під час розроблення календарно-тематичного та системи поурочного планування вчитель самостійно вибудовує послідовність формування очікуваних результатів навчання, враховуючи послідовність розгортання змісту в навчальній програмі. Учитель може упродовж

навчального року вносити зміни у календарно-тематичне планування, відповідно до того, як учні засвоїли навчальний матеріал, визначати кількість годин на вивчення окремих тем і змістових модулів.

Календарно-тематичне та поурочне планування здійснюється вчителем у довільній формі, у тому числі з використанням друкованих чи електронних джерел тощо. Формат, обсяг, структура, зміст та оформлення календарно-тематичних планів та поурочних планів-конспектів є індивідуальною справою вчителя. *Встановлення універсальних стандартів таких документів у межах закладу загальної середньої освіти міста, району чи області не передбачено законодавством.*

Автономія вчителя має бути забезпечена академічною свободою, включаючи свободу викладання, свободу від втручання в педагогічну діяльність, вільним вибором форм, методів і засобів навчання, що відповідають освітній програмі, розробленням та впровадженням авторських навчальних програм, проєктів, освітніх методик і технологій, методів і засобів, насамперед методик компетентнісного навчання.

Інформуємо, що набув чинності Порядок здійснення експертизи, надання грифів навчальній літературі та навчальним програмам, затверджений наказом Міністерства освіти і науки України 05 червня 2023 року № 675, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 17 липня 2023 р. за № 1203/40259 (далі – Порядок). Згідно з Порядком гриф надається навчальним програмам у сфері дошкільної освіти, навчальним програмам з психолого-педагогічної та корекційно-розвиткової роботи, модельним навчальним програмам, навчальним програмам з навчального предмета, курсу за вибором, розробленим не на основі модельних навчальних програм (окрім навчальних програм релігійного спрямування).

Керуючись Порядком, звертаємо увагу керівників закладів освіти, що ***програми курсів за вибором повинні мати відповідний гриф і входити до Переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих МОН для використання у закладах загальної середньої освіти.***

Із переліками рекомендованої літератури можна ознайомитися за посиланнями:

у початкових класах закладів загальної середньої освіти з навчанням українською мовою (<https://goo.gl/Zgfw1C>);

у 5-11 класах закладів загальної середньої освіти з навчанням українською мовою (<https://goo.gl/93BNko>);

у закладах загальної середньої освіти, де є класи (групи) з навчанням мовами національних меншин (<https://bit.ly/2Wn1Goi>);

у закладах загальної середньої освіти для осіб з особливими освітніми потребами (<https://bit.ly/2InbGsO>);

з психології та педагогіки (<https://bit.ly/3mtWtu9>).

У Переліках для окремих підручників та посібників, які можуть використовуватися в освітньому процесі, зазначено декілька років надання висновку про гриф у зв'язку з зміною його строку дії або розгляду оновленого видання.

Відповідно до законодавства педагогічні працівники, зокрема, мають право на академічну свободу, включаючи свободу викладання, вільний вибір форм, методів і засобів навчання, що відповідають освітній програмі. Разом з тим, під час добору навчальної літератури для використання в освітньому процесі у новому навчальному році педагогічним працівникам слід ураховувати, що до деяких навчальних програм останнім часом було внесено зміни та доповнення, що, відповідно, не відображено в підручниках та посібниках попередніх років видання. З огляду на зазначене, рекомендуємо для викладання певних тем використовувати матеріали електронних версій підручників або інші додаткові матеріали.

Привертаємо увагу, що за результатами розгляду комісій Переліки постійно доповнюватимуться новими назвами, оновлюватимуться з урахуванням строку дії грифа, наданих навчальній літературі та навчальним програмам Міністерством освіти і науки України.

Переліки є доступними для ознайомлення в режимі онлайн (<https://imzo.gov.ua/kataloh-nadannia-hryfiv/>).

Використання навчальних посібників, зошитів з друкованою основою, що доповнюють зміст підручників, є необов'язковим і може мати місце в освітньому процесі лише за умови дотримання вимог щодо уникнення перевантаження учнів та добровільної згоди усіх батьків учнів класу на фінансове забезпечення.

У **навчальному плані** освітньої програми зазначається перелік навчальних предметів та/або інтегрованих курсів для реалізації кожної освітньої галузі, а також предмети/курси вибіркового освітнього компоненту з урахуванням освітніх потреб учнів. Розподіл годин між освітніми галузями в навчальному плані має бути увідповіднено із загальним обсягом навчального навантаження, визначеним в освітній програмі закладу на рівні року навчання та адаптаційного циклу в цілому.

Кількість навчальних годин на вивчення кожної освітньої галузі заклад освіти може збільшувати, включно до максимального показника, з урахуванням перерозподілу різниці між рекомендованою та мінімальною кількістю навчальних годин інших освітніх галузей.

Кількість навчальних годин, визначена у навчальному плані на вивчення вибірових освітніх компонентів, не включається до максимального показника навчального навантаження, передбаченого на ту чи іншу освітню галузь. До прикладу, вивчення другої іноземної мови може здійснюватись за рахунок резервних навчальних годин. У такому разі години на її вивчення не враховуються у кількість навчальних годин на вивчення мовнолітературної освітньої галузі. Тобто у навчальному плані на вивчення мовнолітературної

освітньої галузі може бути виділена максимальна кількість годин (13 навчальних годин на тиждень) плюс години на вивчення другої іноземної мови (2 години на тиждень) і загальна кількість навчальних годин на вивчення відповідних предметів становитиме 15.

У випадку запровадження міжгалузевих інтегрованих курсів у навчальному плані зазначається назва міжгалузевого інтегрованого курсу (окремим рядком) і кількість годин на тиждень у класах. В освітній програмі закладу освіти (загальній частині) зазначається за рахунок яких годин (додаткових чи резервних) здійснюватиметься вивчення міжгалузевого інтегрованого курсу

Поділ класів на групи при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюють відповідно до додатку 2 Порядку, затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 20.02.2002

№ 128. Клас може ділитися на групи:

при вивченні української та іноземної мов за умови наявності в класі понад 27 учнів;

під час вивчення у 5 - 6 класах інтегрованого мовнолітературного курсу клас може ділитися на групи не менше ніж на чотирьох уроках на тиждень, що відповідає мінімальному та рекомендованому тижневому навантаженню для вивчення української мови;

при проведенні практичних занять з інформатики з використанням комп'ютерів за умови не менше 8 учнів у групі;

при проведенні уроків з трудового навчання, технологій (окремо для хлопців і дівчат) за умови наявності в класі понад 27 учнів, але не менше 8 учнів у групі;

при проведенні уроків з фізичної культури в 10 – 11 класах (окремо для юнаків і дівчат) за умови наявності в класі понад 27 учнів, але не менше 8 учнів у групі.

Українська освіта у 2020-2022 роках зіштовхнулася із значними викликами. Зміна форми здобуття освіти, переведення закладів з очного на дистанційне та змішане навчання, нестабільні умови організації освітнього процесу (повітряні тривоги, відключення електроенергії, перебої з інтернетом) — вплинули на результати навчання учнів/учениць.

З метою виявлення втрат у навчанні рекомендуємо на початку навчального року виявити рівень опанування учнями навчального матеріалу, яким вони оволодівали в умовах воєнного часу самостійно або із використанням технологій дистанційного навчання, визначити необхідність організації традиційного повторення вивченого матеріалу за минулий рік, запровадити «коригуюче навчання». Це дозволить з'ясувати навченість учнів, їхню готовність до засвоєння нового змісту, а також допоможе визначити оптимальні умови для планування й організації подальшого освітнього процесу.

У календарно-тематичному плануванні необхідно передбачити достатню

кількість навчального часу для повторення і проведення діагностування результатів навчання за попередній рік. Спосіб діагностування залишкових результатів навчання вчитель обирає самостійно. Результати діагностування не підлягають обліку і не враховуються під час оцінювання за перший семестр.

У межах ініціативи «Збереження доступу до шкільної освіти», що впроваджується в рамках проєкту «Супровід урядових реформ в Україні» (SURGe), розробляються діагностувальні тести, як допоміжний інструмент для встановлення результатів навчання та виявлення прогалин у навчанні. На сьогодні на платформі Всеукраїнської школи онлайн розміщено діагностувальні тести з таких предметів: українська мова, математика – для 5 і 7 класів; історія України, географія, фізика – для 8 класів; українська мова, алгебра, геометрія, фізика, географія, історія України – для 9 класів; географія, фізика – для 10 класів. Діагностувальними тестами можуть скористатися вчителі для виявлення навчальних втрат і учні для самооцінювання.

Результати діагностування доцільно використати для коригування календарно-тематичного плану вивчення предмета/інтегрованого курсу. Залежно від готовності здобувачів освіти оволодівати програмовим матеріалом учитель може розширити (збільшити) тематичний блок «Повторення (за попередній навчальний рік)» для подолання виявлених утруднень і відповідно ущільнити програмовий матеріал, який має вивчатися або опрацьовувати нові тематичні блоки, але перші уроки, виділені на опрацювання теми, присвячувати повторенню тих тем попереднього класу, на яких базується вивчення нової теми. Відтак, календарно-тематичний план протягом навчального року може змінюватися залежно від результатів навчального поступу учнів.

За результатами *Дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни* (<https://sqe.gov.ua/osvita-pid-chas-viyni-prezentaciya-rezu/>) компенсація втрат у навчальному часі (пропущені навчальні заняття) найчастіше відбувається через надання учням навчальних матеріалів (презентація, відео, аналогічні навчальні заняття онлайн) та завдань для самостійного опрацювання. Водночас, дослідження вказує на зменшення кількості учнів/учениць, які володіють уміннями, необхідними для самостійного навчання — уміння планувати час, організовувати свою роботу, самостійно виконувати завдання, здійснювати самооцінювання. Для таких учнів надолуження навчальних втрат шляхом самостійного опрацювання навчального матеріалу може бути малоефективним.

Одним із варіантів запобігання освітнім втратам може бути проведення компенсаторних занять як для класу, так і для окремої групи школярів чи зведеної групи класів однієї паралелі після завершення семестру та навчального року, а також в період літніх канікул. Такі заняття повинні організовуватися за добровільною згодою усіх учасників освітнього процесу та орієнтовані перш за все на тих учнів, які бажають підвищити результати своїх навчальних досягнень. Також з цією метою можуть створюватись гуртки у закладах позашкільної освіти, в яких діти будуть навчатись за коригувальними

програмами (експрес-курсами) з навчальних предметів/інтегрованих курсів, та використовуватись можливість літніх таборів.

Міністерством спільно з ЮНІСЕФ розроблено рекомендації щодо організації програм з надолуження освітніх втрат для громадських організацій, закладів освіти, органів управління освітою та інших організацій, які вже впроваджують або планують впроваджувати програми з надолуження освітніх втрат (<https://mon.gov.ua/ua/news/mon-razom-z-yunisef-rozrobili-rekomendaciyi-shodo-organizaciyi-program-iz-nadoluzhennya-osvitnih-utrat>).

Міністерством освіти і науки спільно з українським інститутом розвитку освіти розроблено методичні рекомендації щодо використання модифікованих програм вивчення української мови в 5-11 класах закладів загальної середньої освіти (лист Міністерства освіти і науки України від 15 липня 2023 р № 1/12131-23, (<https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/lyst-mon.pdf>)). Зазначені рекомендації пропонуються для організації вивчення української мови тими учнями, які протягом тривалого періоду пропустили навчання або навчалися не за українськими освітніми програмами

Інститутом педагогіки НАПН України з урахуванням зарубіжного досвіду ефективних методик подолання освітніх втрат та освітніх розривів підготовлено методичні рекомендації «Діагностика та механізм подолання втрат у навчанні молодших школярів» та «Діагностика та компенсація освітніх втрат у загальній середній освіті».

Звертаємо увагу, що під час організації дистанційного та змішаного навчання слід виважено обирати електронні освітні ресурси, ураховуючи їх дидактичну доцільність, фактологічну коректність змісту, відповідність навчальній програмі. Вибір цифрової платформи для використання в освітньому процесі заклад загальної середньої освіти здійснює самостійно з урахуванням технічних можливостей учителів та учнів.

Як відповідь на виклики, пов'язані з пандемією COVID-19, з метою забезпечення рівного доступу до якісної шкільної освіти для всіх українських школярів і школярок, незалежно від їхнього місця проживання та наявних ресурсів, стратегічною необхідністю забезпечення сталості та якості навчального процесу Міністерство освіти і науки України спільно з Українським інститутом розвитку освіти та Міністерством цифрової трансформації України запустили освітню вебплатформу для дистанційного та змішаного навчання «Всеукраїнська школа онлайн» (далі – ВШО).

Зараз, в умовах воєнного стану, платформа ВШО стала ще більш актуальною: використання навчальних матеріалів, розміщених на платформі, в освітньому процесі сприятиме рівному доступу до освіти школярів, які перебувають на території України, зокрема й на тимчасово окупованих територіях, чи за кордоном. Також ці освітні матеріали будуть корисні і для вчителів: для підготовки уроку чи організації змішаного навчання.

ВШО – це онлайн-ресурс для змішаного та дистанційного навчання учнів з освітніми матеріалами для учнів і педагогічних працівників, що пройшли експертизу та відповідають державним освітнім стандартам. Організацією проведення експертизи опікується Експертна рада з питань наповнення вебплатформи дистанційного навчання "Всеукраїнська школа онлайн освітніми матеріалами".

Наразі на платформі розміщено освітні матеріали для учнів 5-11 класів, кожен урок складається з відеолекції тривалістю від 5 до 15 хвилин, конспекту уроку, тестових завдань, додаткових матеріалів. В межах курсу передбачено тематичне оцінювання і підсумкове оцінювання курсу. Всі матеріали відповідають державним програмам. Також на платформі є можливість відслідковувати навчальний прогрес учнів і учениць.

Планується створення уроків для початкової школи. Наразі на платформі розміщено покликання на мобільний застосунок з уроками української мови і математики, створених проєктом War child, та покликання на мобільний застосунок для соціально-емоційного навчання "Віздом. Світ емоцій" для початкової школи.

На платформі розміщено методичні матеріали з організації дистанційного та змішаного навчання на базі ВШО (перекладені на 14 європейських мов), методичні матеріали з інфомедійної грамотності від проєкту IREX.

Державний стандарт базової середньої освіти містить значний медіаосвітній потенціал. Аналіз методичного потенціалу модельних навчальних програм і підручників для 5–6 класу з усіх освітніх галузей пропонується у посібнику «Медіаосвіта в Державному стандарті базової середньої освіти (5–6 класи)» (<https://www.aup.com.ua/mediaosvita-v-derzhavnomu-standarti-b/>), в якому авторський колектив детальніше зупиняється на особливостях інтеграції медіаосвіти в мовно-літературній, громадянській, історичній та природничій освітній галузях.

Академія української преси у 2023 році презентувала нове видання — «Інформаційна гігієна та медіаосвіта: що нового в умовах воєнного часу».

Ключова ідея посібника: інформаційна гігієна невід'ємна складова медіаосвіти, яка має свої критерії; в першу чергу потрібно навчати дітей, і тих, хто їх навчає. Посібник «Інформаційна гігієна та медіаосвіта: що нового в умовах воєнного часу» (<https://medialiteracy.org.ua/informatsijna-gigiyena-ta-mediaosvita-shho-novogo-v-umova-voyennogo-chasu-navchalno-metodychnyj-posibnyk/>) покладений закріпити у свідомості освітян мотивацію: ворог є як на полі бою, так і в інфопросторі. Розуміння механізмів і принципів медіаконтенту, формування світогляду та цінностей — це надважливий захист і відповідь агресору. Інформаційна війна напругу супроводжує військовий конфлікт і безпосередньо впливає на його результат.

Учителям історії та громадянської освіти, які прагнуть засвоїти додаткові можливості для практичної роботи з формування медіаграмотності в здобувачів освіти за умов інформаційно-ідеологічного протистояння рекомендуємо

навчально-методичний посібник «Медіаосвіта в огні. Методичні рекомендації для вчителів курсу «Громадянська освіта»/«Історія» (<https://www.aup.com.ua/navchalno-metodichniy-posibnik-media/>). Запропоновані у посібнику матеріали спрямовані на системне та усвідомлене засвоєння методик критичного мислення й декодування дезінформації та пропаганди.

В умовах повномасштабної військової агресії Академія української преси започаткувала на Тулбоксі для вчителів (уроки вправи, заняття, в які інтегровані елементи медіаграмотності) нову рубрику «Медіаграмотність в умовах війни». Зокрема розроблено вправи на розвиток критичного мислення з елементами медіаграмотності на тему війни на уроках в початковій школі (<https://toolbox.medialiteracy.org.ua/toolbox/vpravy-na-rozvytok-krytychnogo-myslennya-z-elementamy-mediagramotnosti-na-temu-vijny-na-urokah-v-pochatkovij-shkoli>).

Повномасштабна війна російської федерації проти України критично впливає на стан психологічного здоров'я учасників освітнього процесу та безпосередню організацію навчання. За останній рік погіршився психологічний стан здобувачів освіти (за результатами Дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни (<https://sqe.gov.ua/osvita-pid-chas-viyni-prezentaciya-rezu/>) майже вдвічі у порівнянні з початком лютого 2022 року збільшилася кількість учнів/учениць, які почуваються тривожно, напружено, у півтора рази — втомлено).

Рекомендуємо учителям під час уроку впроваджувати психологічні хвилинки, які допоможуть здобувачу освіти впоратися зі стресом та його наслідками, емоційно налаштувати здобувача освіти на урок, на плідну роботу, завдяки чому створюватиметься сприятлива атмосфера, яка дасть змогу дітям розслабитися, зняти емоційне напруження, відновити почуття безпеки та психоемоційного комфорту, що є природним механізмом стабілізації. Регулярне впровадження психологічних хвилин у зручний час та слухний нагоді допоможе здобувачу освіти стати більш спокійним, врівноваженим, а також дасть змогу краще зрозуміти свої почуття. Учитель має сам визначити, коли і у який час провести психологічну хвилинку. Рекомендуємо для практичного використання навчально-методичний посібник «Психологічна хвилинка» (<https://www.youtube.com/playlist?list=PL4lmqF0LvYNEJk3uHhO9f7M8O6k7xH4Rb>). Посібник містить 108 коротких, але ефективних відеотренінгів.

Звертаємо увагу керівників закладів освіти, що відповідно до Закону України «Про внесення змін до статті 51 Закону України «Про повну загальну середню освіту» щодо підвищення кваліфікації педагогічних працівників у питанні надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу» не менше 10 відсотків загальної кількості академічних годин для підвищення кваліфікації педагогічного працівника протягом п'яти років, яка оплачується за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, обов'язково повинні бути спрямовані на вдосконалення знань, вмінь і практичних навичок у частині надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу.

Державною науковою установою «Інститут модернізації змісту освіти» за ініціативи першої леді України Олени Зеленської в рамках Національної програми з охорони психічного здоров'я та психосоціальної підтримки розроблено курс підвищення кваліфікації «Перша психологічна допомога учасникам освітнього процесу під час та після завершення воєнних дій» (далі – Курс). Курс створено за моделлю змішаного навчання (blended learning), який включає: 10 мультимедійних уроків у міжнародному форматі SCORM. Додаткові матеріали та практичні тренінги допоможуть підвищити професійний рівень педагогічних працівників закладів освіти та опанувати сучасні технології першої психологічної допомоги за методичними посібниками Save the Children, а також ознайомити з рекомендаціями щодо перенаправлення Міжнародного Постійного Комітету (IASC). Курс отримав схвальний відгук Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ). Курс вже успішно завершили 31 881 осіб. Взяти участь у Курсі можна за покликанням: <http://surl.li/esrpf>

Крім того Державною науковою установою «Інститут модернізації змісту освіти» розроблено:

у межах Всеукраїнської програми ментального здоров'я спецкурс підвищення кваліфікації для слухачів (освітян) очно-дистанційної форми навчання «Важливі навички у періоди стресу», на основі методики Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ). (взяти участь у спецкурсі можна за покликанням: <https://hromada.academy/courses/praktichni-navichki-podolannya-stresu>);

спецкурс підвищення кваліфікації для слухачів (освітян) очно-дистанційної форми навчання «Психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу»: https://drive.google.com/file/d/1s9Wyzwq1WErmTcMjOF2Eh0d_H5CLPuZc/view.

Особливості викладання навчальних предметів у 2023/2024 навчальному році наведені у додатках 1 – 13 до інструктивно-методичних рекомендацій.